

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

28 ŞUBAT SÜRECİNİN EKONOMİK YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Servet KIZILTAŞ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Erşan SEVER

AKSARAY, 2015

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

28 ŞUBAT SÜRECİNİN EKONOMİK YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Servet KIZILTAŞ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Erşan SEVER

AKSARAY, 2015

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın hazırladığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu doğrularım.

Tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

20 / 07 / 2015

Servet KIZILTAŞ

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KABUL ve ONAY BELGESİ

Enstitümüz 122205408 nolu öğrencisi Servet KIZILTAŞ'ın 28 ŞUBAT SÜRECİNİN EKONOMİK YANSIMALARI başlıklı lisansüstü tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak **Oy Çokluğu /Oy Birliği** ile kabul edilmiştir.

Danışman :Doç. Dr. Erşan SEVER
Üye :Doç. Dr. Birol MERCAN
Üye :Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

Aksaray Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi

Tezin Savunulduğu Tarih : 20/07/2015

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.07.2015 tarih ve 2015/26-2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Unvan, Adı SOYADI

Enstitü Müdürü V.

Yrd. Doç. Dr. Eyyub SIMŞEK

Önsöz

Dünyada meydana gelen darbe ve darbe süreçlerinin siyasi ve ekonomik yansımaları kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde yaşanan 28 Şubat Süreci hem yapılış şekli hem de siyasi ve ekonomik etkileri bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana vermiş olduğu her türlü destekten dolayı danışman hocam Sayın Doç. Dr. Erşan SEVER'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca Tezimin sunuma hazırlanması aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma ve her zaman varlıklarıyla bana güç veren aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Özet

Yüksek Lisans Tezi

28 Şubat Sürecinin Ekonomik Yansımaları

Servet KIZILTAŞ

Aksaray Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Erşan SEVER

Sadece bizim coğrafyamıza özgü bir olay olmayan askeri müdahale, dünyanın farklı ülkelerini ve milletlerini ilgilendiren ve tarihin akışındaki doğallığı zaman zaman aksatarak insanlığın aydınlığa çıkmasını geciktirme süreci olarak tanımlanabilir. Askeri müdahale Gelişmiş ülkelere göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülme düzeyi daha yüksektir.

28 Şubat Sürecinin Türkiye ekonomisine yansımış en önemli etkileri finansal kesime olmuştur. Diğer taraftan siyasi istikrarsızlığın meydana getirdiği belirsizlik ve etkin yönetim anlayışının mevcut olmaması kamu dengesizliğini arttırmıştır. Faizlerin artması bir taraftan büyümeyi istikrarsızlaştırırken diğer taraftan kaynakların yatırımlara kanalize olmalarına engel olmuş ve rant ekonomisinin gelişmesine neden olmuştur. 28 Şubat süreci sermayenin ayrıştırılmaya tabi tutulduğu bir süreç olmuştur. Bu dönemin ekonomik etkilerini araştıran çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklılık göstermiş olsa da ilgili dönemin ekonomik etkilerinin 250 milyar doların üzerinde olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada tarihsel bir yaklaşımla askeri müdahalelerin nedenleri, dünyadaki askeri müdahaleler, Osmanlıdaki askeri müdahaleler ve Türkiye'deki askeri müdahalelerin geçmişi ele alınmıştır. Özelde ise 28 Şubat sürecinde meydana gelen olaylar incelenmiştir. 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye'nin ekonomik durumları ele alınmıştır. 1990'lı yılların ilk yarısı için 1991-1997 yılları arasında meydana gelen Meksika krizi, 1995 Arjantin krizi ve 1994 Türkiye krizi incelenmiştir.

28 Şubat sonrasında 1997-2003 yılları arasında meydana gelen Asya krizi, 1998 Brezilya krizi, 1998 Rusya krizi, 2001 Arjantin krizi ile Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin de üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda GSMH, TÜFE ve DİBS faiz oranlarının 1988-2004 yılları arasındaki üçer aylık verileri kullanılarak Durağanlık ve Eşbütünleşme analizleri yapılmıştır.

2015,134 sayfa

Anahtar Kelimeler:

1.Askerî Darbe

2.Ekonomik Kriz

3.Yabancı Yatırım

4.Ekonomik Yansıma

Bilim Kodu: 10082173

Abstract

Master of Science
Economic Implications of February 28 Process

Servet KIZILTAŞ

Aksaray University
Graduate School of Institute of Social Sciences
Department of Economics

Supervisor: Doç. Dr. Erşan SEVER

Military intervention, not only a specific event to this geography but also concerning different countries and nations of the world, can be defined as a process of delaying the humanity's enlightenment by disrupting occasionally the natural flow of the history. It is seen at a higher rate underdeveloped and developing countries compared to developed countries.

The most important effect of February 28 reflected in Turkey's economy is over the financial sector. On the other hand, the uncertainty formed by political instability and the absence of effective management increased the public imbalance. The increase in interest rates in one hand destabilizes the growth, and in another hand hampers the resources to be channeled into the investments and so it led to the development of rant economy. February 28 process is a process of capital dissociating. Even though the results obtained from studies on the economic impact of this period have varied, it is estimated that is over 250 billion dollars.

With an historical approach in this study, it is discussed that the causes of military intervention, the military interventions around the world, the military intervention in the Ottoman Empire and the history of military intervention in Turkey. As for the private, the events occurring at February 28 process were investigated. Developing countries in the period of 1990s and Turkey's economic situation was handled and Mexico crisis that occurred between 1991-1997 for the first half of 1990,

Argentine crisis of 1995, Turkey crisis of 1994 was examined in the study. And it is led stress upon the crises after 28 February as Asian crisis occurred between 1997-2003, Brazilian crisis of 1998, Russian crisis of 1998, Argentina crisis of 2001, Turkish crises of November 2000 and February 2001. In this context, the Stasis and Co integration analysis were made on GDP, CPI and interest rates of GDDS by using their quarterly data between 1988-2004 years.

2015,134 pages

Keywords

1. Military Coup
2. Economic Crisis
3. Foreign Investment
4. Economic Repercussion

Science Code: 10082173

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	vi
İÇİNDEKİLER	viii
Kısaltmalar	xi
Tablolar	xiii
Grafikler	xiv
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

ASKERİ MÜDAHALELERE TARİHSEL YAKLAŞIM

1.1. Askeri Müdahaleler	3
1.1.1. İhtilal	3
1.1.2. Devrim	3
1.1.3. Muhtıra.....	4
1.1.4. Darbe.....	4
1.2. Askeri Müdahalelerin Nedenleri	5
1.2.1. Siyasal Yönetimin Başarısızlığı.....	5
1.2.2. Meşruiyetin Yitirilmesi.....	6
1.2.3. Ekonomik Bozulma	6
1.2.4. Siyasi Kültür	7
1.2.5. Ordunun Yapısı.....	7
1.3. Dünya Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi	7
1.4. Osmanlı Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi	10
1.5. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi	14
1.5.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi	15
1.5.2. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi	20
1.5.3. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi	25
1.5.4. 28 Şubat Süreci	30
1.5.4.1. Sağ Siyasette İslamcı Söylem ve Milli Görüş Geleneği	31
1.5.4.2. Diğer Darbelere Farklı Olarak 28 Şubat Askeri Müdahalesi.....	35
1.5.4.3. 28 Şubat Öncesinde Siyasi Durum	36
1.5.4.4. Refah-Yol Hükümeti Dönemi Siyasi Gelişmeler	37
1.5.4.5. 28 Şubat 1997 Tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Kararları.....	40

1.5.4.6.	28 Şubat Sürecinde Basın	43
1.5.4.7.	28 Şubat Sürecindeki Diğer Gelişmeler.....	44
1.5.5.	27 Nisan Bildirisi	46

BÖLÜM II

1990'LI YILLARDA VE 28 ŞUBAT SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMU

2.1.	1990'lı Yılların İlk Yarısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Durumu.....	53
2.1.1.	Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Trendi	53
2.1.2.	Meksika Krizi	54
2.1.3.	1995 Arjantin Krizi.....	56
2.2.	28 Şubat Öncesi Türkiye'nin Ekonomik Durumu	56
2.2.1.	Nisan 1994 Krizi.....	56
2.3.	1990'lı Yılların İkinci Yarısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Durumu	62
2.3.1.	Asya Krizi	62
2.3.2.	Brezilya Krizi.....	64
2.3.3.	Rusya Krizi	66
2.3.4.	Arjantin Krizi.....	68
2.4.	28 Şubat Sonrası Türkiye'nin Ekonomik Durumu	69
2.4.1.	Kasım 2000 Krizi.....	71
2.4.2.	Şubat 2001 Krizi	75

BÖLÜM III

28 ŞUBAT'IN EKONOMİYE ETKİLERİ

3.1.	Finans Sektörüne Etkileri	80
3.1.1.	Bankacılık Sektörüne Etkileri.....	80
3.1.2.	28 Şubat Sürecinin 2001 Krizine Etkileri	91
3.2.	Makroekonomik Göstergeler Işığında 28 Şubat Süreci	92
3.2.1.	Büyüme	92
3.2.2.	İşsizlik.....	95
3.2.3.	Cari Açık.....	96
3.2.4.	Dış Ticaret Dengesi	98
3.2.5.	Enflasyon	99
3.2.6.	Yabancı Yatırımlar	100

3.2.7. İç ve Dış Borçlar	101
3.3. Büyüyen Anadolu Sermayesinden Duyulan Rahatsızlık	104
3.4. 28 Şubat Süreci ve Yolsuzluk	106
3.5. 28 Şubat Sürecinin GSYH, Faiz ve TÜFE Üzerine Etkisi: Ampirik Uygulama.....	109
3.5.1. Veri ve Yöntem.....	109
3.5.1.1. Genişletilmiş Dickey ve Fuller Birim Kök Testi	109
3.5.1.2. Eşbütünleşme Analizi	110
3.5.2. Ampirik Sonuçlar.....	111
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	122
ÖZGEÇMİŞ.....	133

Kısaltmalar

- ABD: Amerika Birleşik Devleti
 ANAP: Anavatan Partisi
 AP: Adalet Parti
 BÇG: Batı çalışma grubu
 BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruluşu
 CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
 CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
 DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
 DP: Demokrat Parti
 DSP: Demokrat Sol Parti
 DYP: Doğru Yol Parti
 GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
 GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
 IDP: Islahatçı Demokrasi Partisi
 IMF: Uluslararası Para Fonu
 İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
 KHK: Kanun Hükmünde Kararname
 KİT: Kamu İktisadî Teşebbüsü
 MB: Merkez bankası
 MBK: Milli Birlik Komitesi
 MÇP: Milliyetçi Çalışma Partisi
 MGK: Milli Güvenlik Kurulu
 MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
 MNP: Milli Nizam Partisi
 MSP: Milli Selamet parti
 NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
 ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
 PKK: Kürdistan İşçi Partisi
 SHP: Sosyal demokrat Halkçı Parti
 TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
 TL: Türk Lirası

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

Tablolar

Tablo 1: İsyân ve Darbeyle Tahttan İndirilen Padişahlar.....	11
Tablo 2 : Brezilya'nın Ekonomik Verileri (1999-2003)	65
Tablo 3: Türkiye'nin Makroekonomik Göstergeleri (1997-2002).....	73
Tablo 4 : Türkiye'nin Makroekonomik Göstergeleri (1997-2002).....	77
Tablo 5 : Sümerbank Çatısı Altında Birleştirildikten Sonra Satılan Bankalar.....	82
Tablo 6 : Bayındırbank ve Etibank Çatısı Altında Birleştirilen Bankalar.....	83
Tablo 7 : Doğrudan Satışı Yapılan Bankalar	86
Tablo 8 : Kamu Bankasına Devredilen Bankalar.....	87
Tablo 9 : İradi Tasfiye Sürecinde Olan Bankalar.....	88
Tablo 10: İflas Tasfiyesi Sürecindeki Bankalar	88
Tablo 11 : 28 Şubat Sürecinde Bankaların Yönetim Kurulunda Görev Alan Emekli Askerler.	89
Tablo 12 : Fona Devreden Bankaların Devir Zararı	90
Tablo 13: Türkiye'nin 1991-2002 Yılları Arasında Gerçekleşen GSMH miktarı (milyar dolar)94	
Tablo 14: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	112
Tablo 15: Otokorelasyon LM Testi Sonuçları.....	112
Tablo 16: White Değişen Varyans Testi Sonucu	112
Tablo 17: Eş Bütünleşme Vektörleri.....	112
Tablo 18: VECM Denge Hataları Katsayıları	113
Tablo 19: GSYH İçin Varyans Ayrıştırma Tablosu.....	113
Tablo 20: FAİZ için Varyans Ayrıştırma Tablosu.....	114
Tablo 21: TÜFE için Varyans Ayrıştırma Tablosu.....	114
Tablo 22: KUKLA için Varyans Ayrıştırma Tablosu.....	114

Grafikler

Grafik 1: Türkiye’de Dış Ticaret Verileri 1990-1997 (milyar dolar).....	58
Grafik 2: Türkiye’nin Büyüme Rakamları 1990-1997(%).....	59
Grafik 3: Türkiye’nin Tüketici Fiyat Endeksi Oranları 1990-1997	60
Grafik 4: Büyüme Rakamları (1991-2002)	93
Grafik 5: İşsizlik Oranı %(1991-2002).....	96
Grafik 6 : Cari Açık/GSYH % (1991-2002).....	97
Grafik 7: İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Rakamları milyar dolar (1991-2002)	98
Grafik 8: Yıllık Ortalama Enflasyon oranları TÜFE % (1991-2002)	99
Grafik 9 : Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSMH'ya Oranı (%) (1991-2002).....	100
Grafik 10: Türkiye'nin Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Dış Borcu Milyar Dolar (1996-2002)	102
Grafik 11: Türkiye'nin Dış Borç Stokunun GSMH'ye oranı % (1991-2002)	103
Grafik 12: Türkiye'nin İç Borç Stokunun GSMH'ye oranı % (1991-2002).....	104

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler ile geri kalmış ülkelerin ortak sorunu olan askeri müdahale kavramı dünyanın birçok ülkesini ilgilendiren ve tarihin doğal akışını aksatarak insanlığın aydınlanmasını, ilerlemesini geciktirme süreci olarak tanımlanabilir. Roma imparatoru Julius Caesar'ın bir darbe sonucu yönetimden ayrılması ile bazı Roma imparatorlarının iktidarı ele geçirmek için darbe yolunu seçmiş olmaları askeri darbelerin Dünya siyasi tarihinde önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesinin isyan ve darbeye tahtını kaybetmiş olması ve 1960 yılından günümüze kadar ülkemizde neredeyse her on yılda bir darbe yapıldığı gerçeği askeri müdahale kavramına yabancı olmadığımızı göstermektedir.

Askeri darbeler tarihi olan Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde, son elli yılda biri e-muhtıra olmak üzere beş askeri darbe yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk silahlı Kuvvetleri açık bir şekilde yönetime müdahale ederek ilk askeri darbeyi gerçekleştirmiştir. Darbeden sonra yönetimi sivil iktidara teslim eden TSK, 12 Mart 1971'de yaptığı müdahaleyle demokrasiyi ikinci defa kesintiye uğratmıştır. Bu darbeden yaklaşık on yıl sonra 12 Eylül 1980 tarihinde bir kez daha darbe yapılarak ülkeye büyük bedeller ödetilmiştir. Darbeler döneminde demokrasi askıya alınmış, Meclis ve siyasi partiler kapatılmış, milli irade yok sayılmış, olağanüstü hal ilan edilerek insanlar baskı altına alınmış ve temel haklar hiçe sayılmıştır.

Cumhuriyet tarihimizin dördüncü askeri müdahalesi 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki Refah Yol Hükümeti, şeriat tehlikesinin gündemde olması gerekçesiyle, 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararların kabul ettirilmesi sonucunda 30 Haziran 1997 tarihinde düşürülmüştür. 28 Şubat'ı diğer askeri müdahalelerden ayıran en önemli özelliği anlık bir müdahaleden ziyade bir süreç olmasıdır. 28 Şubat'ın bazı aktörlerine göre bu süreçte yapılan darbe post-modern bir darbedir. Çünkü bu süreçte asker silah kullanmadan siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçları olan tank ve tüfeği kullanmadan, basın ve sivil toplum kuruluşlarını kullanarak aynı sonucu elde etmiştir.

Türkiye'nin yatırıma ve üretime ihtiyaç duyduğu 28 Şubat sürecinde yeşil sermaye adı altında mütebedeyin Anadolu insanı irtica tehdidiyle fişlenmiştir. Yeşil

sermaye sahiplerinin yapmak istedikleri yatırımlar için zorluklar çıkarılmış ve bu sermaye sahiplerinin ürettikleri malların bazı devlet kurumlarındaki satışları yasaklanmıştır. Dolayısıyla 1991-2002 yılları arasında açıklanan büyüme, işsizlik, enflasyon, cari açık, dış ticaret, yabancı yatırımlar, iç ve dış borçlar gibi temel ekonomik göstergeler incelenerek 28 Şubat sürecinin ekonomiye ne yönde etki ettiği gösterilmeye çalışılmıştır.

28 Şubat Sürecinin ekonomiye yansımalarını incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmanın ilk bölümünde askeri müdahalelere tarihsel bir yaklaşımla askeri darbelerin daha iyi anlaşılması için kavramsal olarak askeri müdahalelerinin tanımı, türleri ve nedenleri incelenerek Dünya tarihinin, Osmanlı tarihinin ve Türkiye tarihinin askeri müdahale geçmişi ele alınmıştır. 1960, 1971, 1980, 28 Şubat Süreci ve 27 Nisan bildirisinin incelendiği bu bölümde 28 Şubat Süreci siyasi boyutuyla detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1990-2003 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye'nin ekonomik durumu ele alınarak 1990-1997 döneminde gelişmekte olan ülkelerin genel trendi, gelişmekte olan ülkelere meydana gelen ekonomik krizlerden Meksika krizi, 1995 Arjantin krizi ile aynı dönemde Türkiye'de meydana gelen Nisan 1994 krizi ele alınmıştır. Benzer bir şekilde 1997-2003 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere meydana gelen Asya, Brezilya, Rusya ve Arjantin krizleri ile Türkiye'de ekonomiye etkisi olduğu düşünülen 1999 Marmara depremi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri incelenecektir.

28 Şubat Sürecinin ekonomiye olan etkilerinin anlatıldığı üçüncü bölümde bu sürecin bankacılık sektörüne, Şubat 2001 krizi ile makroekonomik göstergelere olan etkileri ele alınmıştır. Ayrıca 28 Şubat sürecinde yapılan yolsuzluklarla birlikte Anadolu sermayesinin büyümesinden duyulan rahatsızlık da ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise, araştırmanın bütünlüğü içerisinde elde edilen bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BÖLÜM I

ASKERİ MÜDAHALELERE TARİHSEL YAKLAŞIM

1.1. Askeri Müdahaleler

Sadece bizim coğrafyamıza özgü bir olay olmayan askeri müdahale, dünyanın farklı ülkelerini ve milletlerini ilgilendiren ve tarihin akışındaki doğallığı zaman zaman aksatarak insanlığın aydınlığa çıkmasını geciktirme süreci olarak tanımlanabilir. Askeri müdahaleler yer ve zaman bakımından farklılık gösterebilir. Kısaca askeri müdahale şekillerine değinmekte fayda olacaktır.

1.1.1. İhtilal

Kavram olarak baktığımızda ihtilal kelimesi Arapça “halel” yani bozulma anlamına gelmektedir. İsyân, ayaklanma ve mevcut rejimi zor kullanarak değiştirme anlamına da gelir(Doğan, 1996:527). TDK Türkçe sözlüğünde “*Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi*”(Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanır.

İhtilal, devletin temel kanunu olan anayasanın, kendi içindeki değişiklikler yerine ani olarak ve hukuk dışı yöntemlerle ortadan kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım politik anlamda ihtilali ifade eder. Halkın sosyal, ekonomik ve politik alanlardaki isteklerini yerine getirmeyen iktidar, toplumda huzursuzluğun oluşmasına neden olur. Toplumda oluşan bu huzursuzluk halkın refah düzeyinin düşmesine ve akabinde ihtilalin çıkmasına sebep olur.(Sarıca, 1995:5).

1.1.2. Devrim

TDK Türkçe sözlüğünde “*belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik*”(Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanır. Köklü değişiklik, inkılâp, eski olduğu farz edileni yıkıp, yerine yeni olduğu farz edileni koyma, mevcut düzeni zor kullanarak değiştirmek anlamlarını bünyesinde barındıran bir kelimedir(Doğan, 1996:276). Dilimizde kullanılan devrim ve ihtilal kelimeleri karıştırılmaktadır. İhtilal,

devrimin bir aşamasını, yani mevcut sisteme karşı gelmeyi, cebire başvurmayı ve düzensizliği ifade eder. Devrim ise, yerleşik toplumsal düzeni köklü, hızlı ve geniş kapsamlı olarak niteliksel değiştirme ve yeniden biçimlendirme eylemini ifade etmektedir. Devrim kelime olarak bir bütünü ifade eder. Yani eski düzenin yıkılması ve onun yerine yeni düzenin kurulmasıdır. Bu bağlamda “devrim” sözcüğünü ele alacak olursak devirmek anlamına gelen devrim, ihtilal sözcüğünü de kapsayan bir kavramdır.

1.1.3. Muhtıra

Kelime anlamına baktığımızda TDK Türkçe sözlüğünde, “herhangi bir şeyi hatırlatma, uyarma amacıyla yazılan yazı” anlamına gelir. Diğer bir anlamı ise, “*bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, diplomatik nota*”(Türkçe Sözlük, 2005) olarak geçer.

Muhtıra, askeri kesimin politik hayata yaptığı müdahale şekline denir. Silahlı kuvvetler, muhtırada politik hayata fiili olarak müdahale etmez. Askeri yönetim, ülkenin gidişatından duyduğu rahatsızlığı yazılı bir şekilde sivil kanada iletir. Yazılı uyarının içinde sadece ülkenin gidişatından duyulan rahatsızlıklar yer almaz, aynı zamanda bu rahatsızlıkların acil olarak çözülmesi için gerekli uyarılar yapılır.

1.1.4. Darbe

TDK'nın Türkçe sözlüğünde darbe, “*Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi*”(Türkçe Sözlük, 2005) olarak tanımlanır. Vuruş, vurma hükümeti yıkmak adına yapılan eylem (darbe-i hükümet) dir(Develioğlu, 2007). Bu tanımlardan hareketle askeri darbe veya hükümet darbesi, devletin emri altındaki resmi askeri kurumlara bağlı kişi ya da kişilerin zamansız bir şekilde anayasaya aykırılık teşkil eden yollarla mevcut hükümeti devirerek iktidarı ele geçirmesidir. Yönetim biçimine yöneltilen radikal değişiklikleri önlemek maksadıyla sürekli olmasa da çoğunlukla şiddet içerir.

Sivil iktidarın sahip olduğu yönetime el koyan darbe yönetimi, seçimle gelen meclisi kapatır ve meclisin seçtiği hükümeti devirir, yerine kendi yasama ve yürütme organlarını getirir ve yönetimi yeniden oluşturur(Akat, 2007). Darbeyle kapsamlı bir değişiklikten ziyade sadece mevcut hükümet ve iktidar değişir. Darbe bir anlık bir

gövde gösterisidir. Darbeden sonra izlenen yol olayı darbe boyutundan daha başka boyutlara götürebilir. 27 Mayıs önceleri bir darbe iken bir anda darbe olmaktan çıkıp ihtilal karakterine bürünmüştür(Aydemir, 1993).

Bu tanımlardan hareketle askeri darbeler geniş halk kitlelerinin desteğini almadan yapılması ve radikal bir değişim hareketi olmamasından dolayı devrimden ve ihtilalden farklıdır.

1.2. Askeri Müdahalelerin Nedenleri

Özellikle azgelişmiş ülkelerde silahlı kuvvetler sivil politikaya sık sık müdahale ederken, gelişmiş ülkelerde ise silahlı kuvvetlerin kendi profesyonel sınırlarının dışına çıkmadığı görülmektedir. Gelişmiş bu ülkelerde silahlı kuvvetler kendisine yasa ile verilen görevleri yerine getirirken siyaseti politikacılara bırakmıştır.

Modernleşmekte olan ülkelerde artan beklentilerin politik sistemin yeterince kurumsallaşamamasından dolayı karşılanamaması, sivil yönetimin meşruiyetini kaybetmesine yol açar. Sivil yönetimin meşruiyetini kaybetmesinin yanı sıra, sivil politik yönetimin idari etkisini kaybetmesi, sivil düzenin bozulup şiddetin ve terörün yaygınlaşması, ekonomik gelişmenin durması, ülke içinde etnik ayrılıkların bulunması askeri müdahaleleri kolaylaştıran nedenler arasında yer almaktadır(Örs, 1996:95).

1.2.1. Siyasal Yönetimin Başarısızlığı

Askeri müdahalelere yol açan nedenlerin başında siyasal yönetimin sorunları çözmedeki başarısızlıkları gelir. Bu durum askeri müdahale için en önemli nedendir. Sivil otoriteye ve politik hayata yapılan müdahaleler, yaşanan sorunların sivil otorite tarafından çözülmediği gerekçesiyle yapıldığı için kolay bir şekilde meşruluk kazanır(Ertunç, 2004:414).

Kamu düzeninin korunamaması, siyasi çatışmaların önlenememesi, aşırı kutuplaşma, siyasal şiddet ve terörün tırmanması gibi başarısızlıklar askerin müdahale dürtülerini harekete geçirmektedir. Daha da önemlisi bu başarısızlıklar sivil nüfusun gözü önünde siyasal meşruiyetin azalmasına neden olur(Nordlinger, 1975).

1.2.2. Meşruiyetin Yitirilmesi

Meşruiyetin yitirilmesi veya meşruiyet krizi, otoritenin ve yönetimin sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Birçok devlette meşruiyet krizi, doğrudan doğruya anayasal bir sorundur. Bu sorunlara örnek olarak; merkezi ve yerel otoriteler arasındaki ilişkinin niteliği ile milletin politik yaşamında bürokrasinin veya silahlı kuvvetlerin sınırlarının ne olması gerektiği gibi hususlar gösterilebilir. Demokrasi bilincinin yeni yeni oluşmaya başladığı devletlerdeki meşruiyet sorunu daha yaygın olup, hükümetin birincil amaçlarının neler olması gerektiği konusunda ortak görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, hepsinden önemlisi geçiş toplumlarında ciddi bir otorite krizi yaşanmaktadır(Örs, 1996:57).

1.2.3. Ekonomik Bozulma

Askeri müdahalelerin sıklığı ile ekonominin az gelişmişliği arasında çok açık bir ilişki vardır. Yaygın yoksulluk ve derin sosyal eşitsizlik, halkın işbaşındaki hükümete desteğinin zayıflamasında ve ordunun ekonomik gelişmeyi sağlama vaadiyle adım atmasına bir gerekçe sağlamada açık bir öneme sahiptir(Heywood, 2007:549).

Az gelişmişliği belirleyen temel faktörler; sanayileşmiş tarım, ilkel el sanatları ile küçük işletmelerdir. Ancak, kapitalizmin gelişmesi ve yerleşmesi için gerekli olan sermaye birikimi, özel yatırımlar, gelişmiş bir sanayi sektörüne bağlı örgütlenmiş bir işçi sınıfı ve kapitalist ekonomiyi yönlendirecek bir kapasite, yeterli bulunmamaktadır.

Tüketim ve aşırı üretim arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu nedenle ekonomik dalgalanma başladığında devlet geniş ölçüde müdahale ederek ekonomik dengeyi sağlamak zorunda kalır. Ekonomik çelişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmış olan ekonomik bunalım veya dalgalanmayı, sivil yöneticilerin durduramamaları durumunda toplumsal huzursuzluk artabilir. Bu durum askerin siyasete müdahale etmeleri için bir ortam oluşturabilir. Ekonomik bunalımlara ve dalgalanmalara bağlı olarak toplumsal huzursuzluk müdahale nedeni ve gerekçesi olabilir.

1.2.4. Siyasi Kültür

Siyasi kültür, herhangi bir toplumun siyasal düzenini şekillendirmede rol oynayan inançların, değerlerin ve tutumların oluşturduğu bütün olarak tanımlanır. Dolayısıyla siyasi kültür, vatandaşların birey olarak siyasete etkilerinin sınırlarını da dolaylı olarak ortaya koyar. Fakat vatandaşların siyasi sistem üzerinde etkili olabilmeleri için belirli ve doğrudan bir siyasi katılım içinde bulunmaları gerekir (Çam, 1998:175).

Kamuoyunun zayıf ve kendi içinde bölünmüş, sosyal uyumun ve bütünlüğün bozulduğu, sivil örgütlenmenin yetersiz olduğu, siyasi iktidarın ve siyasetin görev yapamaz hale geldiği bir toplumda, siyasi kültürün yeterince gelişmemiş olduğu söylenebilir. Siyasi kültürü yeterince gelişmemiş ülkelerde, askeri müdahaleye siyasi kültürü gelişmiş ülkelerdeki kadar karşı koyuş olmamasına rağmen, zayıf da olsa bir siyasi kültürün bulunması sivil iktidarın tamamen orduya geçmesine izin vermemektedir (Örs, 1996:50). Özetle, siyasi kültürün yeterince gelişmediği ülkelerde askeri müdahalelerin gerçekleşme olasılığı daha yüksektir.

1.2.5. Ordunun Yapısı

Ülkesini dış güçlere karşı savunmak, gerektiğinde iç güvenliği sağlamak ve devletin saygınlığını yükseltmek gibi görevler yüklenmiş olan ordu, bu görevlerinden dolayı devlete ve topluma karşı bir sorumluluk taşımaktadır. Bu sorumluluk, ordu için ülkeyi ve ulusu savunmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ordunun gözünde mevcut düzenin korunması, genellikle sivil siyasetin üstünde bir öneme sahiptir. Bu sebeple, düzene ve ulusal çıkarlara zarar geleceğini düşündüğü her siyasal ortamda bunu engellemek için müdahale eğiliminde olmuştur. Ordunun siyasete müdahaledeki amacını, mevcut düzenin ve rejimin korunması şeklinde ifade etmesi, bu anlayışın yansıtılmasıdır (Örs, 1996:88-89).

1.3. Dünya Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi

Darbeler dünya siyasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Roma imparatoru Julius Caesar bir darbe sonucu yönetimden ayrılmış ve bazı Roma imparatorları da

iktidarı ele geçirmek için darbe yolunu seçmiştir. Fransa'da 1799 yılında Napolyon'un Fransa'da darbeye yönetimi ele aldığı gibi Hindistan ve Antik Yunan'da da yöneticiler darbeye yönetimi ele almıştır. Irak'ta 1968 darbesi ile Saddam Hüseyin, Libya'da 1969 darbesi ile Muammer Kaddafi ve Pakistan'da 1999 darbesi ile Pervez Müşerref gibi liderler darbe yaparak ülke yönetimini ele geçirmişlerdir.

Dünya tarihinde gerçekleşen darbe ve müdahalelerde ekonomi olgusu belirleyici olmuştur. Askeri darbeler ekonomik anlamda az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmiştir. Ekonomideki geri kalmışlık; gelir düzeyinin düşüklüğü, gelir dağılımının adaletsizliği, enflasyon oranının yüksekliği, işsizlik oranının yüksekliği oluşturur. Bu olumsuzluklar toplumda sosyal huzursuzluğa ve ekonomik bozulmalara yol açarak müdahalenin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Siyasi açıdan Batı uygarlığının temel taşlarından biri olan Eski Yunan, aynı zamanda darbelerin, ihtilallerin ve diktatörlerin de ilk çıktığı yer olmuştur. M.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkan asker kökenli ve asil sınıfından olan Pisistratus, çeşitli hilelere başvurarak bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirerek tarihte bir ilk olarak yerini almıştır (Yılmaz, 2014:30).

Belgrad Hükümeti Darbesi ve Sırp kralıyla kraliçesinin öldürülmesi 20. yy'nin başındaki ilk büyük darbesi ve siyasi cinayetidir. Sırbistan ile Yugoslavya Krallıklarında yirmi kadar darbe teşebbüsü yapılmış ve on kral tahtını kaybetmiştir. 1916 yılında İrlanda'da meydana gelen olaylar bir ihtilal, bir bağımsızlık hareketi, İngiliz idaresine karşı bir isyan olarak isimlendirilmiştir. Güney Amerika'da yapılan darbeleri incelediğimizde 1930'dan sonra gerçekleşmiş çok sayıda darbe vardır. Arjantin'de 1955'te Peron'a karşı yapılan bir darbe sonucunda Peron hükümeti devrilmiş ve Peron ülkeyi terk etmek zorunda kalmış. 1958'de Arturo Frondizi'nin başkanlığında Peroncuların seçimlerde başarı kazanması ve genel grev tehditleri kumandanları rahatsız ettiğinden dolayı ordu bir darbeye Frondizi'nin iktidarına da son vermiştir. Brezilya'da bazı reformlar yapan Vargas Hükümeti, askeri bir grup tarafından 1954'te devrilmiştir. 1961 yılında Başkan Quadros da aynı akıbete uğramıştır. Goulart'a yapılan darbeye; petrol üzerinde devlet tekeli kurma kararı ve petrol şirketlerini millileştirme kararları neden olmuştur. Bolivya'da 1952 yılında bir halk ayaklanması başlamış ve diktatörlük yıkılmıştır. Fakat iktidara geçen hükümetler yeterli olamamış 1964'te Başkan Estenssoro bir darbeye devrilerek askeri dikta kurulmuştur. Dominik'te diktatör Trujillo öldürüldükten sonra olumlu adımlar atılmış fakat 1963'te bir darbeye

uzaklaştırılmıştır. Ekvator'da 1961 yılında öğrenci ve işçi hareketleri sonunda İbarra'nın diktatörlüğü yıkılmıştır. Venezuela'da 1958 'de genel grev sonucunda Perez Jimenez hükümeti devrilmiştir(Bozbağlı, 1968:414).

Orta Amerika ve Caribbean'da sosyal adaletsizlik, gergi kalmış bir ekonomi ve politik baskılar ihtilallerin başlıca sebebi olmuştur. Bölgenin büyük bir kısmında nüfus sahibi olan ABD genellikle statükodan yana tavır sergilemiştir. Latin Amerika'daki ihtilallerin temelinde Amerikan karşıtlığı olmuştur ve buna örnek teşkil eden ilk ihtilal Kuzey Amerika'da Meksika'da başlamıştır. Meksika devrimi 1919'da başlamış, savaş 1920'de bitmesine rağmen ihtilal 1940 yılına kadar devam etmiştir (Yılmaz, 2014:244).

Gana, 1957 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra dört askeri darbeye maruz kalmıştır. Bu askeri darbeler sonucu oluşan askeri yönetimler süresince meydana gelen insan hakları ihlalleri ve ekonomik sıkıntılar, askeri rejimin lideri Jerry Jobu Rawlings tarafından 1979 ve 1982 yıllarında yapılan askeri darbeler sonrasında da şiddetini arttırarak devam etmiştir. Uganda'da 1971 yılında Idi Amin Dada adında bir subay otoriter Devlet Başkanı Milton Obote'yi yönetimden indirerek Parlamente'yu feshetmiş ve anayasayı kendisine mutlak yetki tanıyacak şekilde değiştirmiştir. Haiti'de Cumhurbaşkanı 1991 yılında bir darbeyle devrilmiş, darbeyi gerçekleştiren general insan hakları ihlalinin yaşanmasına sebep olan baskıcı bir rejim yürütmüştür. 1993'te yeniden iktidara gelmek için uğraşan fakat askeri direnç karşısında başarılı olamayan Cumhurbaşkanı Jean Bertrand Aristide, Birleşmiş Milletler ile ABD'nin desteğiyle yönetime tekrar gelmiştir (TBMM, 2012:908).

Askeri müdahaleler sömürge bağımlılığı içinde bulunan İspanyol ve Portekiz imparatorluklarının yerini alan Latin Amerika gibi ülkelerinde görülmüştür. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Ortadoğu ülkeleri, İngiliz, Fransız, Belçika ve Hollanda'nın egemenliğinin sona ermesiyle Afrika ve Güney Asya'daki ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu yeni devletlerin çoğunda belli aralıklarla askeri darbeler meydana gelmiştir. Güçlü bir demokrasi geleneğine sahip olan ve askeri müdahalelere karşı koyabilen ülkelerde askeri darbelere pek fazla rastlanmaz. Komünist yönetimin hâkim olduğu ülkelerde ordu siyasal iktidara bağımlı olduğundan askeri darbeler yaşanmamaktadır.

1.4. Osmanlı Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi

Osmanlı devleti askeri feodal bir devlettir. Devlet, dönemin tüm doğu devletlerinde olduğu gibi devamlı silahlı bir güce dayanıyordu. Padişahın mutlak otoritesi yanında devletin güçlü bir merkezi bürokrasisi vardı. Devlet bir yandan fetihlerle sınırlarını genişletirken bir yandan da elde ettiği ganimetlerle devlet maliyesini güçlendiriyordu. Bunun sonucu olarak güçlü bir ordu ve sürekli başarıların elde edildiği bir dönem yaşanmıştır(İba, 1998:15).

Devletin sivil ve askeri kolları arasında hiçbir ayırım yapılmamıştır. Çünkü her iki görev de tek kişinin görevi şeklinde belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselişinde rol oynayan en önemli faktörler sultanın gücü ve sultana mutlak sadakatle bağlı olan profesyonel ordu olmuştur(Hale, 1996:14).

Osmanlı Devleti'nde devlet ve ordu ilişkisi kuruluş döneminde bağımsız olmuş, askeri otorite devlet yönetimine zarar vermeyecek şekilde işleyişini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında ordu askeri ihtiyaca göre önce gönüllülerden oluşturulmuş daha sonra devletin büyümesi ve sınırların genişlemesiyle sürekli ordu kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı ordusunun temelini oluşturan Kapıkulu askerleri, yeniçeri ve sipahilerden oluşmuştur. Yeniçeriler Osmanlı ordusunun önde gelen askeri birliği olmuştur(Afyoncu, Önal, & Demir, 2010:1-5).

İlk olarak I. Murat'ın merkezi bir güç olarak kurduğu yeniçeri örgütünü, Osmanlı padişahları kendileri için koruyucu kuvvet olarak görmüşlerdir. 1570'li yıllara kadar Osmanlı Devletinde sadece askeri bir güç olarak varlıklarını sürdüren yeniçeriler, zamanla askerlik dışı konulara merak duymaya başladılar. Giderek sayıları artan ve siyasi tutkular beslemeye başlayan yeniçerilere, sultanlar istemeyerek de olsa bir kısım tavizler vermek zorunda kaldılar. 17. Yüzyıldan itibaren padişahın kapıkulu/hassa ordusu olmaktan çıkmış neredeyse padişahı denetleyen bir güç haline gelmiştir. II. Beyazıt tahta çıkarken devşirme olmayanların yönetime getirilmeyeceğine dair yeniçerilere söz vermek zorunda kalmıştır. Hatta Osmanlı padişahları içinde kendilerini bir numaralı yeniçeri olarak kabul edenler bile olmuştur. Yeniçerilerin devlet içindeki itibarının bu denli yükselmesi, iktidar mücadelelerinden fayda bekleyen bazı devlet adamları için fırsat olmuş ve çeşitli vaatlerle yeniçerileri kendi amaçları için kullanmaya çalışmışlardır(Cem, 1989:183).

Osmanlı Devleti'nde darbeler ve isyanlar tarihi Fatih Sultan Mehmet döneminde 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlayıp 1913 Bâbüâli İsyanı ile son bulmuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok denecek kadar azdır. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesi isyan ve darbeyle tahtını kaybetmiştir(Afyoncu, Önal, & Demir, 2010:6).

Tablo 1: İsyan ve Darbeyle Tahttan İndirilen Padişahlar

Padişah	Saltanat Süresi	Devrildikten sonra ne kadar yaşadı?	Neden Öldü?
II. Bayezid	30 yıl 11 ay	27 gün	Zehirlendi
II. Osman	4 yıl 3 ay	1 gün	Öldürüldü
I. Mustafa	1 yıl 7 ay	15 yıl 4 ay	Eceliyle
Sultan İbrahim	8,5 yıl	10 gün	Öldürüldü
IV. Mehmet	39 yıl 3 ay	5 yıl 3 ay	Eceliyle
II. Mustafa	8 yıl 6,5 ay	4ay 7 gün	Eceliyle
III. Ahmet	27 yıl 1 ay	5 yıl 9 ay	Eceliyle
III. Selim	18 yıl 2 ay	1 yıl 2 ay	Öldürüldü
IV. Mustafa	1 yıl 2 ay	3 ay 19 gün	Öldürüldü
Sultan Abdülaziz	14 yıl 11 ay	5 gün	Öldürüldü
V. Murat	3 ay	28 yıl	Eceliyle
II. Abdülhamit	32 yıl 8 ay	8 yıl 9,5 ay	Eceliyle

Kaynak:(Afyoncu, Önal, & Demir, 2010:13)

Sultan II. Murad Varna Savaşını kazandıktan sonra tahta tekrar çıkmayarak Manisa'ya çekilmiştir. Yerine geçen II. Menmed'in yaşının küçük olması ve çocuk yaşta bir padişahın ülkeyi maceraya sürükleyeceği düşüncesi Vezir-i Azam Çandarlı Halil Paşa'yı oldukça rahatsız etmiştir. Paranın değerinin düşürülmesini de bahane ederek ayaklanan yeniçeriler Şehabeddin Paşa'nın evini yağmalayıp Edirne'nin doğusundaki bir tepeye çekildiler. İsyan yeniçerilerin maaşına yarım akçe(buçuk akçe) zam yapılarak bastırılmıştır. Bu ayaklanmadan sonra bu tepe buçuk tepe olarak anılmıştır. 1446 yılında gerçekleşen Buçuk Tepe Vak'ası, orduda ilk cunta hareketidir ve bir isyana dönüştüğü için de Osmanlı tarihinde ilk askeri darbe sayılmaktadır(Bahadıroğlu, 2014:130).

II. Osman yeni bir askeri kuvvet oluşturmaya karar vererek yeniçerilere karşı mücadele başlattı. Yeniçeri ocağının asli görevinden uzaklaştığını, bozulmaya başladığını, bazı subayların ölen askerlerin maaşlarını kendilerine bağlamaları ve bunu ortadan kaldırma girişimlerinin rahatsızlıkla karşılandığını gören Genç Osman yeniçeri ocağını kaldırmak istemiştir. Fakat Sultan'ın bu niyetini öğrenen yeniçeriler Saray'a baskın düzenleyerek Genç Osman'ı öldürmüşlerdir. Bu olayla birlikte, yeniçeriler daha

da güçlenmiş ve kendilerini istedikleri padişahı tahta çıkarıp indirmeye, gerektiğinde padişahları öldürmeye yetkili görmeye başladılar(Kunt, 1988:20).

I. Mustafa'nın ölümünden sonra tahta çıkan Sultan İbrahim 1648'de gerçekleşen, Ağaların etkili olduğu, bir cunta sonucu tahttan indirilerek yerine oğlu IV. Mehmed geçti. 1648-1651 yılları arasındaki üç yıllık dönemde Osmanlı siyasetimde "ağalar saltanatı" hüküm sürdü. Bu dönemde "Ağa" adı verilen yeniçeri generalleri ile Kösem Sultan'ın saray entrikaları ülke siyasetini yönlendirdi. 1683'te Viyana önlerinde yaşanan mağlubiyet, ardından yaşanan büyük toprak kayıpları ve hastalık derecesindeki av merakı 1687 tarihinde isyan sonucu IV. Mehmed'in saltanatını kaybetmesine neden olmuştur. 1695 yılında tahta çıkan II. Mustafa, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Edirne'ye çekilmiş ve av merakından dolayı devlet işleriyle ilgilenmez olmuştur. Seferler esnasında asker yazılan halktan binlerce kişi, Karlofça Antlaşması'ndan sonra ordudan çıkarılmak istenince II. Mustafa ve çevresine karşı ayaklanarak 1703'te Edirne Vak'asıyla tahttan indirdiler(Bahadıroğlu, 2014:138-139).

Mali durumun bozulması, vergi yükündeki artışlar, üst düzey devlet adamları arasındaki güç mücadeleleri ve İran savaşlarındaki olumsuz gelişmeler III. Ahmed'e karşı başlatılan isyanın başlıca sebepleri olmuştur. Özellikle İran seferi için büyük hazırlıklar yapılmasına rağmen III. Ahmed ile sadrazamın sefere gitmek istememeleri ve halk arasında seferin iptal edildiği dedikodusunun yayılması isyanı tetikleyen önemli olaylar olmuştur. Sefer için esnaf ve halk ağır yüklerin altına girmişlerdi. Bunlardan biri de Patrona Halil'di. Patrona Halil bütün malvarlığıyla silah ve elbise satın almıştı ve seferin iptal edilmesi onu zarara uğratacağından şiddetle savaşın başlamasını savunuyordu. Bu sebeplerden dolayı Patrona Halil önderliğinde 1730 yılında çıkan isyanla III. Ahmed tahttan indirilmiştir(Afyoncu, Önal, & Demir, 2010:189).

Orduda radikal değişiklikler yapmak isteyen III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid ordusunun kazandığı başarılar yeniçeri ve ayanı sultana karşı birleştirmişti. Ayan merkezin güçlenmesine karşı yeniçeri ile ittifak kurmayı kendi varlığını korumanın yolu olarak görüyordu. III. Selim'in reform hareketlerine karşı ulemeden da tepki geliyordu. 1807'de basit bir ayaklanma şeklinde başlayan hareketle, yeniçerilerin başkaldırması ve ulemanın desteği ile III. Selim tahttan indirilmiş yerine IV. Mustafa getirilmiştir(Özdağ, 1991:29).

IV. Mustafa Mayıs 1807 tarihinde çıktığı tahttan Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa tarafından Temmuz 1808 tarihinde indirilmiş ve yerine II. Mahmud tahta

çıkıştır. IV. Mustafa Kasım 1808’de Padişah II. Mahmud’un emriyle İstanbul’da idam edilmiştir.

1876’da Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi darbe girişiminin devam ettiğinin göstergesidir. Yeniçeriliğın kaldırılıp modern ordunun kurulmasının üzerinden 50 yıl geçmesine rağmen ordu yeniden politikaya müdahale etmiş ve tarihsel süreçte meydana gelen darbelere/müdahalelere kaynak teşkil ettiğini kanıtlamıştır. Müdahalenin önderi konumunda olan Mareşal Hüseyin Avni Paşa seraskerlik görevde bulunuyordu. Seraskerlik, bugünkü Milli Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini kapsayan bir birimdi. Sabaha karşı saraya giren Süleyman Paşa, Padişahı ve bütün ailesini kayıklara bindirerek Topkapı Sarayı’na gönderdi. Sultan Abdülaziz 4 Haziran 1876’da öldürüldükten sonra akli dengesi bozulan Sultan Murad’ın (V. Murad) yerine kendisinden iki yaş küçük olan kardeşi Veliâhd Abdulhamid Efendi “İkinci Sultan Abdulhamid” unvanıyla tahta çıkmıştır(Öztuna & Gökdemir, 1987:22-24).

Meşrutiyeti ve anayasayı ilan etmek için Abdülaziz’in yerine getirilen II. Abdülhamit Aralık 1876’da I. Meşrutiyeti ilan etti ve ilk Meclis-i Mebusan’ı Mart 1877’de açtı. Fakat Haziran 1877’de başlayan Osmanlı-Rus savaşını ve savaşın Osmanlı Devleti’nin yenilgisi ile sonuçlanmasını gerekçe göstererek Şubat 1878’de meclisi süresiz olarak tatile sevk etmiştir. Kanun-i Esasi hukuken yürürlükten kaldırılmamakla birlikte askıya alınmıştır(Öztuna, 1984).

Politik hareketler askeri okullarda olmakla beraber özellikle Üçüncü Ordu subayları arasında 1902’de başlayarak hızla yayılmaya başlamıştır. Bunun nedeni de Makedonya’daki isyanı bastırmakla Üçüncü Ordu’nun görevli olması ve Harbiye’den mezun olan subayların genellikle bu orduda görevlendirilmeleri olmuştur. Çeteler ile savaşan bu subayların belli bir süre sonra çeteci bir ruha sahip olmaları, Birinci Ordu’nun Hassa Ordusu olarak imtiyazlı bir konuma sahip olmaları ve subay maaşları arasında büyük dengesizliklerin olması darbenin nedenlerini daha anlaşılır bir hale getirir(Öztuna & Gökdemir, 1987:29). Kısacası 1876-1908 tarihleri arası ordu-siyaset-devlet ilişkisinde ordunun baskın olduğu göze çarpmaktadır. 31 Mart Vak’asıyla Sultan II. Abdülhamid bu baskın grup tarafından tahttan indirilmiş ve 1918 tarihinde vefat etmiştir.

Bâbîâli Baskını Osmanlı Devleti’nin son askeri darbe girişimi olarak bilinir. Bu baskın iktidardaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın dış politikada teslimiyetçi politikalar

uyguladığı ve iç politikada da İttihat ve Terakki olmak üzere kendisine muhalif grupları bastırmaya çalıştığı gerekçesiyle yapılmıştır. Osmanlı ordusunun Lüleburgaz Meydan Savaşını kaybetmesi, Bulgar ordusunun Çatalca'ya kadar ilerlemesi gibi sorunlar Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin sonunu getirmiştir. Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin yıkılmasından sonra yeni hükümetin kurulması için İngiliz Kamil Paşa görevlendirilmiştir. Kamil Paşa hükümetinin savaş başarısızlığı sonrasında Ocak 1913 tarihinde yapılan toplantıda ülkenin kurtuluşu için Batı Trakya'nın elden çıkarılması ve Edirne'nin de Bulgarlara verilmesi fikri ağırlık kazanmıştır. İttihatçılar bu durum karşısında kendilerinde müdahale etme yetkisi görmüş ve 23 Ocak 1913 tarihinde zor kullanarak hükümeti devirmiş ve iktidarı tamamen ele geçirmişler.

Bâbîâli Baskını siyasi tarihimizin en ilginç hükümet darbelerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Bu darbeden sonra İttihat ve Terakki iktidardaki yerini sağlamlaştırdı. Fakat İttihatçılar darbe için en önemli gerekçe olarak gösterdikleri Edirne'yi terk etmek zorunda kalmışlardır. 26 Şubat 1913'te Edirne, Bulgarların eline geçti. İkinci Balkan Savaşı'nın çıkıp Bulgar ordularının Trakya'yı tahliye etmesi üzerine Edirne geri alındı(Afyoncu, Önal, & Demir, 2010:282).

Osmanlı ordusunun siyasete karışmasıyla Trablusgarp ve Balkan harbi birbirini izlemiştir. Ardından başlayan I. Dünya Harbi'nde İttihatçıların ve bazı kumandanların hatası sonucu ordu yenilmekle kalmayıp elindeki toprakları kaybederek sonunu hazırlamıştır. Sonuçta Osmanlı İmparatorluğunda ordu-siyaset ilişkisi devletin geleceğini belirleyen en önemli unsur olmuştur(Türkmen, 1999:154).

1.5. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Askeri Müdahale Geçmişi

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde günümüze kadar gerçekleşmiş olan askeri darbelerin ortak noktası halkın isteği ve desteği olmaksızın Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmetler Kanunu'nun 35. maddesi referans alınarak yapılmıştır. Eski haliyle, "*TSK Türk Yurdu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.* " olan İç Hizmet Kanunu 35. maddesi darbelere zemin hazırladığı gerekçesiyle 2013 yılında, "*TSK yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktadır.*" olarak değiştirilmiştir. 1960, 1971 ve 1980 askeri darbeleri, askeri yetkililer tarafından 35.

madde dayanak gösterilerek sivil otoriteye karşı halk adına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığını sağlama adına yapılmıştır. Sivil otorite ve halk askeri darbeyi istememesine rağmen asker halk adına kendi doğrularına karar vererek darbeleri gerçekleştirmiştir.

Geleneksel siyasi kurumları yıkılan ve bunun yerine Batı'dan alınan kurumları tam olarak yerleştiremeyen Türkiye gibi modernleşmekte olan ülkelerde, askerler, siyasal sistemin işleyişine belli aralıklarla müdahale etmektedir(Hungtington, 1972:493).

Yaşanan askeri müdahalelerin genel karakteristikleri arasında bazı küçük farklar olsa da askerin Türkiye siyaseti üzerinde her zaman etkisi olmuştur. Türkiye'deki rejimin karma yapısını pretoryen(ordu bazlı bir anlayış) cumhuriyet olarak tanımlamanın mümkün olduğunu düşünen İnsel; TSK'nın kurum olarak elinde tuttuğu özerk ve üstün konum, pretoryen cumhuriyet yapısının ayırıcı özellikleri içinde en önemlisidir. Bu yapıda, güç ve güçten türeyen ayrıcalık ve üstünlük hakları şahsi değil toplumsaldır ve TSK mensupları, kendi uzmanlıkları dışındaki sorunların da ilgilisi ve çözüm mercii olarak kendilerini görmekte ve bunu da her fırsatta ifade etmektedirler (İnsel & Bayramoğlu, 2006:45).

1.5.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

27 Mayıs'ı tanımlamak için kullanılan kavramlar aynı zamanda insanların buna nasıl baktığına da işaret etmektedir. 27 Mayıs ve bu harekete olumlu bakanların çoğunun kullandığı kavramlar “devrim”, “ihtilal”, “inkılâp”, “müdahale” iken, 27 Mayıs mağdurları ve bu harekete olumsuz bakanların kullandığı kavramlar başta “darbe” olmak üzere “fiili durum”, “hükümet darbesi” gibi kavramlardır.

27 Mayıs Türk siyaset tarihine halkın katıldığı ve sosyo-ekonomik yapıyı dönüştüren ve değiştiren bir hareket olmaktan çok, Demokrat Parti hükümetine karşı yapılan bir darbe olarak geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihindeki ilk askeri darbe olan 1960 darbesini daha iyi anlamak için 1950'li yılların siyasi ve ekonomik durumlarına bakmak gerekir.

14 Mayıs 1950 tarihi Türk siyasi hayatında tam bir dönüm noktasıydı. Bu seçim tam anlamıyla bir devrim niteliğindedi. 27 yılın belli kesimlere vermiş olduğu

öfke ve bıkkınlıkla siyasetten uzak duran kesimlerle birlikte halkın neredeyse tamamı (% 90) sandık başına gitmiştir. CHP'nin iktidar ve siyasi tarihi boyunca uyguladığı “halkın eğitilmesi amacı” ve kendisini diğer partilerden üstün görmesi, halkla bütünleşmeyip onların fikirlerini ve değerlerini çoğu zaman yok sayma politikası bu defa pahalıya mal olmuştu. Ayrıca 1946 yılında yapılan seçimlerde yaşanan hile Demokrat Parti'yi tedirgin ediyor ve 1950 yılında yapılacak olan seçimlerde de hile yapılmasından korkuluyordu. Ancak korkulan olmadı ve seçimler hilesiz bir şekilde yapıldı.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçim sonucunda DP 408 milletvekili CHP ise 69 milletvekili çıkararak büyük bir başarı elde etmiştir. 27 yıllık tek parti iktidarının sona erdiği seçimlerin ardından 24 Mayıs günü yeni meclis toplanarak Meclis Başkanlığına Refik Koraltan, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar ve Başbakanlığa Adnan Menderes seçilerek ülkeyi yönetecek kadro oluşturulmuştur(Eroğlu, 1970:42).

DP, yaklaşık on yıl süren iktidar hayatında elit kesim yerine daha çok halktan yana bir tavır sergilemiş ve halkın partisi olmayı başarmıştır. DP göreve geldikten sonra devlet fabrikalarının satış vaadini yerine getirmek üzere çalışmalara başlamış ve Mayıs 1950 tarihinde Meclis'te okunan hükümet programında, “İktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak, özel teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek” öncelikli görev ilan edilmiştir(Avcıoğlu, 1998:601).

Demokrat Parti hükümetinden önce Marshall Planı çerçevesinde alınmaya başlanan yardımlar Demokrat Parti hükümetleri dönemlerinde de kesintisiz olarak alınmaya devam etmiştir. Türkiye'ye gönderilen Amerikalı uzmanların görüşleri doğrultusunda yardımların %60'a yakını tarım sektöründe kullanılmıştır. Sonuç olarak 1950'lerin başlarına gelindiğinde Türkiye, dünyanın önde gelen buğday üreticilerinden biri konumuna gelmiştir. Diğer yandan, tarım aletlerinin yurtdışından alınması, alınan bu aletlerin bakım-onarım ve yedek parça maliyetleri Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, uzun vadede yardım yoluyla gelen miktarın büyük bir kısmı dolaylı olarak ABD'ye geri dönmüştür. ABD, yapılan yardımların karayollarının geliştirilmesi için kullanılmasını istemiştir. Karayolu yapımının demiryolu yapımına tercih edilmesi demiryolunun gelişmemesinin sebeplerinden birisi olmuştur. Karayolu ulaşımının iyileştirilmesiyle Türkiye'ye ithal edilen yabancı otomobil ve otobüslerin sayısı ve buna bağlı olarak petrol ihtiyacı da artmıştır. Dolayısıyla liberasyona gitmekte sakınca görmeyen Demokrat Parti daha iki yıllık

iktidarı döneminde yüksek cari açıklarla Avrupa Ödeme Birliği'nin en büyük borçlularından biri konumuna gelmiştir(Oran, 2001:541).

1954 yılında başlayarak ekonominin içine düştüğü sıkıntılar nedeniyle deliberasyon politikası uygulanmaya konulmuştur. Dışarıdan sermaye ithaline dayanan bu program doğrultusunda yapılan girişimler sonuç vermediği gibi 1958 krizini de hazırlamıştır. 1956-1958 yılları arasında giderek dışa kapanan ortamda ekonomik durum gittikçe kötüleşmiştir(Kazgan, 2009:83-90). 1958 yılında yoğunlaşan ekonomik bunalımda birçok malın bulunamayışı, mal alımındaki uzun kuyruklar, karaborsa ve fiyat artışları vatandaşı en çok etkileyen konular olmuştur. Sonuç olarak Demokrat Parti iktidarı 1958 yılında Türk Lirası'nın 11 yıldır sabit tutulan değerini düşürmek zorunda kalmış ve 1 ABD doları 2,80 TL'den 9 TL'ye çıkmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için gerekli alt yapı yatırımları yapılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen yatırımlar sanayileşme açısından yeterli olmasa da 1950'li yıllarda sanayileşme için hızlandırıcı bir etki olmuştur(Çavdar, 2008:394).

Din hürriyeti ve Liberal ekonomi vaatleriyle seçmenden oy alan Demokrat Parti iktidarının ilk yarıyılı hızlı bir ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiş, Arapça ezan yasağının kaldırılması, bu hassasiyeti gözeten seçmen üzerinde Demokrat Parti lehine olumlu bir etki yapmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelir gelmez Arapça ezan yasağını kaldırması ve ezanın tekrar Arapça okunmaya başlaması, Demokrat Parti'ye en çok popülerlik sağlayan icraat olmuştur(Mert, 2007:76). Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin 1950 yılında Kore Savaşı'na katılması ve sonrasında 1952 yılında NATO üyeliğine katılması da önemli bir siyasi başarı olarak değerlendirilmiştir.

Ekonomik sorunların yanında demokrasi vaadiyle iş başına gelen DP'nin bazı uygulamaları toplumda tepkiyle karşılanmış ve özellikle öğrencilerin geniş çaplı protestolarına yol açmıştır. Muhalefet partisi CHP ile basını soruşturmak üzere TBMM'de kurulan Tahkikat Komisyonu ve bu komisyona geniş yetki tanıyan Tahkikat Encümeni Selahiyet Kanunu'nun yine TBMM'de kabul edilmesi siyasi gerilimin daha da artmasına neden olmuş, TBMM'deki düzenlemeler yasamanın, yargının yerine geçtiği eleştirilerini beraberinde getirmiştir.

Bütün bu olumsuzluklar neticesinde bir darbe olacağı duyumunu alan DP son zamanlarında 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir'de Tahkikat Komisyonu'nun görevinin

bittiğini ilan etmiş(Ahmad, 1994:78), Mayıs 1960'ta İstanbul ve İzmir'de seçimlerin yakın bir gelecekte yapılacağını söylemiş olmasına rağmen tüm bunlar darbeyi önlemeye yetmemiştir. Siyasal ve toplumsal gerilimin gittikçe yükseldiği, iktidarın sert önlemler ile kontrolü elinde tutmaya çalıştığı günlerde Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine Albay Alparslan Türkeş'in sesinden yapmış olduğu bu bildiri ile el koydu.

"Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdareimiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları, o

yerin mülki ve askeri idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır" (Turgut, 1998:35-36).

İktidarı ele geçiren subaylar, 27 Mayıs günü yaptıkları bu konuşmayla müdahaleyi duyurmuşlar ve demokrasinin içine düştüğü kötü durum ve yaşanan olumsuz hadiseler nedeniyle TSK'nın memleketin idaresini ele almış olduğundan bahsetmişlerdir. Yapılan askeri müdahalenin öncelikli amaçları olarak ülkede kardeş kavgasına meydan verilmemesi ve siyasi partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtulması gösterilmiştir. Bunun için partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda seçimlerin yapılacağını ve seçimi kazanan partiye iktidarın teslim edileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu müdahalenin hiçbir kişiye ya da zümreye karşı yapılmadığının da altı çizilmiştir (Ahmad, 1994:193).

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen ihtilal sonrası Milli Birlik Komitesi kuruldu ve başkanlığına ise Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirildi. Silahlı Kuvvetler 27 Mayıs müdahalesi ile siyasi iktidarı tasfiye ederken, askeri hiyerarşi içinde gerçekleşmeyen müdahale donrasını Türk Silahlı Kuvvetleri içinde de büyük bir tasfiye süreci işledi ve Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala ve 235 generalin de dahil olduğu 7 bin subay emekli edildi.

27 Mayıs yönetimi, DP'nin üç önemli ismi olan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı idam ettikten sonra 1961 yılında yapılan genel seçimler ile görevi sivil iktidara devretti. 15 Ekim 1961 yılında yapılan genel seçimlerde CHP 173, Adalet Partisi 158 milletvekili ile mecliste temsil edilmeye hak kazandı. Bu iki partinin kurduğu koalisyon hükümeti Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti oldu.

Darbe sonrasına bakıldığında ülke 27 Mayıs 1960-15 Ekim 1961 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde politikalar komitenin istekleri doğrultusunda gerçekleşmiş, askeri harcamalar artmış ve asker maaşlarının artışını sağlayan yasalar meclisten geçmiştir. Her türlü siyasal faaliyetin yasaklandığı bu dönem yeni bir anayasanın hazırlandığı ve 1961 yılında yapılan seçimler sonucunda iktidarın MBK tarafından sivil yönetime devredildiği güne kadar devam etmiştir. Darbenin en önemli etkisi siyasi istikrarsızlık olmuştur. Siyasi alandaki bu istikrarsızlık ekonomik göstergelere de yansımıştır. Darbe sonrasındaki ekonomik göstergelere baktığımızda büyüme hızı 1961 yılında %2, 1962'de %6, 1963'te %9 ve 1964'te de %4 civarında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 1962 yılında bir önceki yıla

göre artarak %9'lara kadar yükselmiştir. Dış borçlar 1962 yılında 732 milyon dolar, 1963 yılında 659 milyon dolar ve 1964 yılında da 856 milyona yükselmiştir. Bu veriler ışığında 1960'ın ilk yarısındaki ekonomik büyümenin dış borçlarla sağlandığı söylenebilir. Tüm bunlar bize gösteriyor ki askeri darbeler ülkenin sorunlarına kısa vadede çözüm getirirse bile orta ve uzun vadede çözüm getirmemektedir. Tam tersine bu sorunların büyümesine neden olmaktadır. Bir askeri müdahale sonrasında yürürlüğe konan Türkiye'nin gördüğü tek demokratik ve özgürlükçü anayasası olan 1961 Anayasası ise 1980 askeri müdahalesiyle yürürlükten kaldırılacaktır.

1.5.2. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi

Cumhuriyet tarihimizin ikinci askeri müdahalesi 12 Mart 1971'de gerçekleşmiştir. 12 Mart 1971 müdahalesi 1960 darbesinden farklı olarak sivil iktidarı tamamen ortadan kaldırmadığı için tarihe muhtıra olarak geçmiştir. Silahlı kuvvetler, muhtırada politik hayata fiili olarak müdahale etmez. Askeri yönetim, ülkenin gidişatından duyduğu rahatsızlığı yazılı bir şekilde sivil kanada iletir. Yazılı uyarının içinde sadece ülkenin gidişatından duyulan rahatsızlıklar yer almaz, aynı zamanda bu rahatsızlıkların acil olarak çözülmesi için gerekli uyarılar da yapılır.

27 Mayıs darbesiyle yönetimi eline alan Milli Birlik Komitesi 15 ay boyunca ülke idaresini elinde tutmuştur. Bu süre zarfında bireyin devlete karşı haklarının korunması ve hukuk devletinin gereklerini yerine getirmek için hazırlanan 1961 anayasası referandumda kabul ettirilerek 15 Ekim 1961 tarihindeki seçimlerle iktidar sivilere devredilmiştir (Keyder, 2009:175). Yapılan bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) 173, Adalet Partisi(AP) 158, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) 54, Yeni Türkiye Partisi(YTP) 65 milletvekili çıkarmıştır. Bu seçim sonucunda CHP ve AP İsmet İnönü başkanlığında Türkiye'deki ilk koalisyon hükümetini kurdular.

Bu hükümetten sonra dört yıl boyunca kurulan koalisyon hükümetleri başarılı olamamış, iç ve dış politikada etkin bir rol üstlenememiştir. 1965 seçimlerinde Türk siyasi hayatına damga vuran Süleyman Demirel liderliğindeki AP iktidarı eline almıştır. 1965 seçimlerinde aldığı oylarla tek başına iktidara gelen AP 1969 seçimlerine kadar büyük bir sanayileşme hamlesi başlatmıştır.

Tek başına iktidara gelen genç başbakan, ekonomik büyüme hızının da rüzgârıyla iktidarın ilk yıllarında sorunsuz bir yönetim dönemi geçirdi. 1965-1969

dönemi AP için verimli bir dönem olmuştur. Çünkü dünya konjonktürü ekonomik büyümeye fırsat vermektedir. Diğer taraftan yurt dışındaki gurbetçi vatandaşların gönderdiği dövizler de dış ödemeler dengesine katkıda bulunmaktaydı (Çavdar, 2008:159). 1967 yılında Süleyman Demirel Hükümeti tarafından hazırlanıp 1968 yılında uygulamasına geçilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yıllık ortalama büyüme hedefi %7 olarak belirlenmiştir. Hükümetin Kalkınma Planını uygulamaya koymasındaki amacı özel sektör tarafından yapılacak yatırımları desteklemektir (Tokgöz, 2009:180).

1960'lı yıllar dünyadaki büyümenin de etkisiyle Türkiye için nispi bir refah dönemi olmuştur. Ancak yine de temel sorun olan kaynak yetersizliği gündemden düşmemiştir. Plan ve programlamada, yurtiçi tasarrufları arttırmak için yapılan bütün isteklere rağmen planlı dönemde (1963-1972) finansman kaynakları açısından bir değişme yaratılamamıştır. Dış tasarruf ihtiyacı azalmamış, sermaye birikimi açık finansman yöntemiyle hızlandırılmaya çalışılmıştır. Özel kesimin sermaye birikimi yine oto finansman yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve bu yöntemi destekleyecek vergi harcaması ve ucuz kredi politikası sürdürülmüştür. Dış ticaret politikasında da yine 1950'lerde olduğu gibi aşırı değerli tutulan döviz kuru ve ithal yasaklarıyla bunların yarattığı rantlar tarım kesiminden dolaysız vergilerle kaynak toplayamamanın yan ürünleri olarak kalmıştır (Tuncer, 1998:1135-1136).

1960'lardan 1970'lere doğru tırmanan şiddet eylemleri, öğrenci olayları ve müdahale söylentileri karşısında Başbakan Demirel bir yandan sokaklardaki şiddeti önlemeye çalışırken bir yandan da giderek huzursuz olan orduyu sakinleştirmeye çalışmıştır. Süleyman Demirel ve AP bu siyasi atmosferde girdiği 1969 seçimlerinde, oylarındaki azalmaya rağmen 256 milletvekili ile seçimlerde birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidar olmayı sürdürmüştür.

Kayalı'ya göre 12 Mart Muhtırası'nın temel sebebi 1969 seçimleridir. Kayalı'ya göre bu seçimler sol kesimin demokrasiye ve parlamento'ya olan güvenini sarsmış ve askerleri de mevcut durumu korumaya yöneltmiş, sonuç olarak 1961 yılından sonra birlikte hareket eden taraflar bu süreçte birbirlerine ters düşmüşlerdir. 1969'dan sonra AP'nin ve diğer sağ partilerin demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırılmasının zor olduğu anlaşılmıştır. Sol tarafta darbe yanlılarının sayısı artarken demokratik gelişmeyi savunanların sayısı da oldukça azalmıştır. Bu sebeple 1969

seçimlerinin muhtıraya giden süreçte belirleyici bir faktör olduğu söylenebilir (Kayalı, 1994:176-180).

Parlamentonun yeni yapısı içinde ikinci iktidar dönemini yaşayan Başbakan Süleyman Demirel'e en büyük darbe muhalefet partilerinden değil de kendi partisinden deldi. 11 Şubat 1970 tarihinde yapılan bütçe görüşmelerinde 41 AP milletvekili bütçe aleyhine oy verdi. Bütçenin güvenoyu alamaması nedeniyle Süleyman Demirel istifa etti, dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümeti kurma görevini tekrar kendisine vererek Türkiye Cumhuriyeti'nin 32. Hükümeti'ni kuran Demirel 232 oyla güvenoyu aldı. Fakat oylamada AP mensubu 35 milletvekili hükümet aleyhine oy kullandı.

AP'nin ikinci iktidarı döneminde, Türkiye gündemini sarsan siyasal, toplumsal ve ekonomik olaylar art arda yaşanmaya başladı. Öğrenci protestolarının şiddete dönüşmesi ve bu olaylarda kan dökülmesi sıkıyönetim kurallarının uzun süre devam etmesine neden olmuştur. 1970 yılında olaylar tırmanışa geçti. 15-16 Haziran'da DİSK'e yönelik bir yasa tasarısını protesto eden işçiler, İstanbul'da yaptıkları olaylarla hayatı durma noktasına getirdiler. Öğrenci olaylarının şehir gerillası tipine dönüşmesi, banka soygunları ve Amerikalılara yönelik eylemlerin yapılması, üniversitelerde meydana gelen eylemler muhtıranın habercisi gibiydi (Akşin, 2008:268). Tüm bunların yanında ekonominin durumu da içler acısıydı. 1970 kararları ile ithal teminat oranları azaltılmış, miktar kısıtlamaları sınırlandırılmış, faizler ve vergiler yükseltilmiş, maaşlar ve ücretler dondurulmuş, KİT ürünlerine %50 oranında zam yapılmış ve devalüasyona gidilerek 1 ABD doları 9 TL'den 15 TL'ye çıkarılmış (Karluk, 2005:404).

10 Ağustos 1970 tarihinde yapılan devalüasyon ve beraberindeki önlemler paketinin temel amacı, ihracatın ve genel olarak döviz gelirlerinin artırılmasıdır. Günümüzde geçerli olan ihracatı teşvike ilişkin önlemler, büyük ölçüde 1970 yılında alınmaya başlanmıştır. Devalüasyonu izleyen yılda başlayan teşvik önlemleri 12 Mart döneminde de geliştirilerek uygulanmıştır. Sonuç olarak devalüasyonun ve teşviklerin ihracatı olumlu etkilediği görülmektedir. Devalüasyon sonucunda beklenmedik şekilde artan diğer kaynağı da işçi dövizini olmuştur. Böylece 1970'lerin başında ithalat kapasitesinin genişlemesi içe dönük sermaye birikiminin sonraki yıllarda da sürmesini sağlayacak olanakları yaratmıştır. 1970 önlemlerini, Türkiye'nin içe dönük sermaye birikimi sürecini dışa dönük hale getirmenin ilk adımları olarak nitelenebilir (Gülalp, 1983:47).

ABD’li askerlerin kaçırlması, polisin ODTÜ’ye yaptığı baskın sonrası çıkan olaylarda bir öğrencinin ölmesi ve toplumsal hareketlerin giderek silahlı eylemlere dönüştüğü gerekçesiyle askerler bu gidişattan sorumlu tuttıkları hükümete 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra vermiş ve Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları’nın imzasını taşıyan muhtıra şu maddelerden oluşmuştur;

1) *”Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa’nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

2) *Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa’nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*

3) *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan üzerine almaya karardır. Bilgilerinize”* (Ahmad, 1994:353-354).

12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından başbakana verilen kesin uyarı niteliğindeki bu muhtıra ile anarşiyi sona erdirecek ve reformları Atatürkçü bir görüşle uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir hükümetin kurulması isteniyordu. Bu talepler karşılanmadığı takdirde ordu “anayasal görevini yerine getirerek” yönetime el koyacaktı (Zürcher, 2009:373). 12 Mart, demokratik gelişmeyi engelleyen bir darbedir. Başlangıçta sözü edilen reformlar hiçbir zaman gerçekleştirilmemiş, bunların yaşama geçirilmesini isteyenler de kısa sürede tasfiye edilmiştir (Çavdar, 2008:207).

27 Mayıs askeri darbesinden tam 11 yıl sonra asker bir kez daha sahneye çıkmıştır. Bu kez hükümete müdahale etmemiş, durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirerek Süleyman Demirel hükümetinin çekilmesini istemiştir. Demirel'in istifa etmemesi durumunda ordunun idareyi doğrudan üzerine alacağını açıklamıştır. 12 Mart tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay askerinin yaptığı bu uyarıdan çekinerek Süleyman Demirel'den yönetimden çekilmesini istemiş ancak bu durumun meclise götürüleceğini ve güven oylamasında meclisten güvenoyu almaması halinde istifa edeceği yanıtını almıştır. Ordu Demirel'e rest çekmiş ve kararını beklemeye başlamıştır. Süleyman Demirel ya muhtırayı dikkate alıp istifa edecekti ya da istifa etmeyip ordunun yönetime el koymasını bekleyecekti. Süleyman Demirel ilk yolu tercih ederek istifasını meclise sunmuştur.

12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra yönetimi devralan asker ülkeyi yöneterek 1973 seçimlerine kadar götürmüştür. Ara rejim 1974 yılında Bülent Ecevit başbakanlığındaki CHP-MSP koalisyonunun kırılmasıyla sona ermiştir. 1973 seçimlerinden 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen sürede, Türk siyasetinin koalisyonlarla yönetilmesi ülkedeki siyasi istikrarın önündeki en büyük engel olmuştur. Ülkedeki siyasi istikrarsızlığa kötü giden ekonomik sorunların eklenmesi ile toplum sağ-sol olarak politik kutuplaşmaya ayrılmış sonuç olarak anarşi ve terör ülkenin en önemli sorunu olmuştur. Bu dönem Türkiye tarihinin anarşi ve terör olaylarının en fazla görüldüğü dönem olma özelliğini taşımıştır. Hemen her gün bir siyasi cinayetin işlendiği bu dönemde böyle olayların çıkmasının en önemli sebebi siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar olmuştur.

Bu ekonomik sorunların başında petrol krizi gelmektedir. Türkiye, tükettiği petrolün %70'inden fazlasını dışarıdan alan bir ülke olduğu için 1973 yılının sonuna doğru başlayan Dünya Petrol Krizi'nden şiddetli şekilde etkilenmiştir. 1973 yılı sonundaki Dünya Petrol Krizi sonucunda petrol fiyatları artmış, bununla beraber 1974-1975 yıllarında dünyada meydana gelen enflasyon, durgunluk ve dış ticaret hacminin azalması şeklindeki ekonomik gelişmelerle ortaya çıkan dışsal şoklar tüm gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. OPEC, ham petrol fiyatlarını 1974 yılında yaklaşık beş kat arttırarak petrol ithal eden ülkelerde girdi ve enerji maliyetlerinin yükselmesine sebep olmuştur (TBMM, 2012:587).

1.5.3. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi

Türk demokrasisi 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 askeri müdahaleleri ile büyük yaralar almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü askeri müdahalesi olarak bilinen 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, demokrasiye, hukuk devletine ve özgürlüklere vurulan bir darbe olarak tarihteki yerini almıştır. Birçok görüşe göre 12 Eylül öncesinde ülkede oluşturulan anarşi ve terör ortamı, darbeyi meşru göstermek için darbeyi gerçekleştiren generaller tarafından bilerek ve planlanarak oluşturulmuştur. Darbe öncesinde ordu ülke içindeki terör ve anarşi ortamını engellemeye yönelik bir çabada bulunmayarak darbenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bütün bu olanlar sonucunda halk anarşi ve terörden bunalarak darbeyi ister duruma gelmiştir (Yetkin, 2006:171-172).

12 Mart döneminde, devlet otoritesini güçlendirmek ve bölünmeleri önlemek için anayasal düzenlemeler yapılarak mecliste güçlü bir hükümet kurulmak istenmiştir. Yapılan baskı ve engellemelere rağmen, siyaset dışına itilmeye çalışılan gruplar kısa süre sonra tekrar siyasi hayatın dinamik güçleri haline geldiler. 14 Ekim 1973 yılında yapılan seçimde oylar partiler arasında bölündü. Bülent Ecevit'in genel başkanlığındaki CHP 185 milletvekili ile birinci parti oldu. Süleyman Demirel'in genel başkanlığındaki AP yaşadığı bölünmeye rağmen 149 milletvekili çıkararak ikinci parti oldu. Kapatılan Milli Nizam Partisi yerine kurulan Milli Selamet Partisi 48 milletvekili ile üçüncü, AP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti 45 milletvekili çıkararak dördüncü parti oldu. Bunun dışında Cumhuriyetçi Güven Partisi 13, Milliyetçi Hareket Partisi de 3 milletvekili çıkararak mecliste temsil edilmeye hak kazandılar (Karatepe, 2009:235). Bülent Ecevit ilk kez genel başkan olarak girdiği seçimi kazanmayı başarmasına rağmen, hükümet kurabilmek için koalisyon ortağı bulmak zorundaydı. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ecevit'in çalışmaları sonuç vermedi. Bülent Ecevit 13 Kasım'da görevi iade etti. Aynı şekilde Süleyman Demirel de hükümet kurma çalışmalarında bir sonuç elde edemeyince ülkede bir hükümet sıkıntısı kendini iyice hissettirdi.

Bülent Ecevit tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilerek seçimlerden ancak dört ay sonra 26 Ocak 1974'te CHP-MSP koalisyonunu kurabildi. Kurulan bu hükümetin ömrü ancak 235 gün sürebildi. Koalisyon hükümetinde daha önce

çözümler başlamasına rağmen Kıbrıs Barış Harekât'ı ve yol açtığı gelişmeler nedeniyle bu kadar uzun sürmüştür (Bila, 2008:243).

Ülkenin içinde bulunduğu bunalıma bir çözüm getireceği ümit edilen 5 Haziran 1977 seçimleri, sonuçları açıklandığında ortaya çıkan tablo ülkede tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Hiçbir partinin mecliste tek başına çoğunluğu elde edememesi Türk siyasetini yeni bir koalisyon hükümetine mahkûm etmiştir. Yapılan seçimlerde CHP %41 oyla 213 milletvekili, AP %37 oyla 189 milletvekili çıkarmıştır. CHP azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine AP-MSP-MHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. AP-MSP-MHP hükümetinin 31 Aralık 1977'de güvenoyu alamaması üzerine CHP yeniden iktidara gelmiş, 14 Ekim milletvekili ara seçimlerinde aldığı yenilgi üzerine Ecevit'in istifasının ardından 25 Kasım 1979'da Demirel'in azınlık hükümeti kurulmuştur.

Bu süreçte, 14 Ekim 1973 ve 5 Haziran 1977 tarihlerinde olmak üzere iki genel seçin yapılmış ve yedi hükümet kurulmuştur. Her iki seçimde de hiçbir parti mecliste salt çoğunluğu elde edemediğinden hükümet kurma konusunda ciddi krizler yaşanmıştır. Kurulan hükümetlerin hepsi koalisyon hükümetleri olduğu için uzun ömürlü olamamışlardır (Dursun, 2005:17).

1973 seçimlerinden 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen sürede, Türk siyasetinin koalisyonlarla yönetilmesi ülkedeki siyasi istikrarın önündeki en büyük engel olmuştur. Ülkedeki siyasi istikrarsızlığa kötü giden ekonomik sorunların eklenmesi ile toplum sağ-sol olarak politik kutuplaşmaya ayrılmış sonuç olarak anarşi ve terör ülkenin en önemli sorunu olmuştur. Bu dönem Türkiye tarihinin anarşi ve terör olaylarının en fazla görüldüğü dönem olma özelliğini taşımıştır. Hemen her gün bir siyasi cinayetin işlendiği bu dönemde böyle olayların çıkmasının en önemli sebebi siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar olmuştur.

Dünya Petrol Krizi, ABD'nin 1971 yılında doların altına bağlanmasına son vermesiyle ve sonrasında 1973 yılında OPEC'in petrol fiyatlarını astronomik ölçüde artırması ile patlak vermiştir (Alpkaya & Alpkaya, 2005:103). OPEC üretimi kısımadan ve ihracatı düşürmeden petrol fiyatlarının artmasının mümkün olmayacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. 1970 yılında Libya lideri Kaddafi'nin çabaları sonucunda ilk petrol zammı gerçekleşmiştir. 1971 yılında petrol şirketleri ile Tahran'da imzalanan anlaşma neticesinde yapılan zamlarla petrol fiyatları yaklaşık %35 oranında artmıştır. Petrol üreticisi konumundaki ülkelerin fiyatları arttırmak amacıyla üretimi kısma politikası

izlemeye başlamaları sonucunda petrol fiyatları, altı-yedi ay gibi kısa bir sürede ortalama dört kat yükselmiştir (Karluk, 1998:132). Petrol Krizi'nin 1973-1974'te Batı'da yaptığı ilk şoktan sonra her altı ayda bir OPEC'in ham petrol fiyatlarını arttırması normal bir durum haline gelmiştir.

Türkiye, tükettiği petrolün %70'inden fazlasını dışarıdan alan bir ülke olduğu için 1973 yılının sonuna doğru başlayan Dünya Petrol Krizi'nden şiddetli şekilde etkilenmiştir. 1973 yılı sonundaki Dünya Petrol Krizi sonucunda petrol fiyatları artmış, bununla beraber 1974-1975 yıllarında dünyada meydana gelen enflasyon, durgunluk ve dış ticaret hacminin azalması şeklindeki ekonomik gelişmelerle ortaya çıkan dışsal şoklar tüm gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. OPEC, ham petrol fiyatlarını 1974 yılında yaklaşık beş kat arttırarak petrol ithal eden ülkelerde girdi ve enerji maliyetlerinin yükselmesine sebep olmuştur. Petrol fiyatlarındaki bu artıştan sonra Türkiye'nin ihracat ve ithalat fiyatları ters yönde gelişmiş, dış ticaret hadleri büyük oranda bozulmuş ve dış ticaret açığı yükselmiştir (TBMM, 2012:587).

Ekonomik bunalımın toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak ağırlaşması sonucunda, Demirel hükümeti 24 Ocak 1980 tarihinde Turgut Özal liderliğinde "24 Ocak Kararları" adı altında yeni bir ekonomi politikası uygulamaya koymuştur. 24 Ocak Kararları ile ödemeler dengesinin yeniden kurulması, fiyat istikrarının sağlanması, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki yerinin azaltılması, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması, ekonominin dışa açılması ve bu yönde sanayileşme stratejilerinin geliştirilmesi gibi maddeler hedeflenmiştir (Akalin, 2004:107-108).

24 Ocak Kararları kapsamındaki hedeflerin gerçekleştirilmesi için Türkiye'nin IMF'ye gönderdiği niyet mektubunda; faiz oranlarının arttırılması, borç yönetimine özen gösterilmesi, hükümetin alınacak ekonomik önlemler konusunda sürekli olarak IMF'ye danışması, ülke ekonomisinin giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönüşmesi, enflasyonun durdurulması ve fiyat istikrarının sağlanması için sıkı para politikası uygulanması, ücret anlaşmazlıkları konusuna çözüm getirilmesi, döviz kurunun değişken olması ve bu yolla Türkiye'nin rekabet gücünün sağlanmaya çalışılması, kamu harcamalarının kısıllacağı ancak enerji yatırımlarının bundan etkilenmeyeceği taahhüt edilmiştir (Kazgan, 2005:200).

24 Ocak 1980 tarihli ekonomik tedbirlerin yanı sıra terör ve şiddet olaylarını önlemek için alınan tedbirlere ve ilan edilen sıkıyönetime rağmen ülkede meydana

gelen kargaşa giderilemedi. Tüm bunların üzerine dönem içinde birkaç kez uyarı sinyalleri gönderen ordu 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime bir kaz daha el koyarak parlamentoyu feshedip tüm yurttaki sıkıyönetim ilan etti. Kenan Evren başkanlığında kurulan Milli Güvenlik Konseyi tarafından ülke idaresi ele alındı. TRT ve gazeteler aracılığıyla görsel ve yazılı basında müdahale aşağıdaki metin ile Kenan Evren tarafından tüm Türk halkına duyuruldu.

“Yüce Türk Milleti

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin

işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur. Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim”.

Türk Silahlı Kuvvetleri bu bildiriyle yönetime el koyduktan sonra, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan, beş kişilik Milli Güvenlik Konseyini kurdular. Milli Güvenlik Konseyi anayasayı askıya alan, parlamentoyu dağıtan, siyasal partileri kapatan, parti yöneticilerini tutuklayan ve neredeyse bütün meslek kuruluşlarıyla sendika konfederasyonlarının faaliyetlerini askıya alan kararname çıkardılar. Yeni hükümet 21 Eylül'de, emekli amiral Bülent Ulusu'nun başbakanlığında, yürütme yetkisi Milli Güvenlik Konseyine ait olmak üzere kuruldu (Ahmad, 1999:216).

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlar darbeyi gerçekleştirenler tarafından istedikleri gibi şekillendirilmiş, Cumhuriyet Halk Partisi gibi köklü partiler başta olmak üzere, 1980 öncesinde faaliyet gösteren tüm siyasi partiler kapatılmış, kendileriyle aynı düşüncede olmayan partiler ve siyasetçiler siyaset dışına itilmiştir. Böyle bir atmosferde yapılan 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi, oyların %45,14'ünü alarak 211 milletvekili ile büyük bir başarı elde etmiştir. 1987 yılında yapılan genel seçimlerde de oy oranını yükselterek milletvekili sayısını 292'ye çıkartmıştır. ANAP'ın iktidar olmasıyla Türkiye siyasi ve iktisadi alanda ivme kazanmış, tek parti iktidarı ile elde edilen siyasi istikrar sayesinde ekonomik alanda önemli yenilikler yapılmış, ekonomide dışa açılma hızlanmış ve yüksek oranlı büyüme kaydedilmiştir(TBMM, 2012:939).

Turgut Özal'ın ilk döneminde neoliberal politikalar uygulanarak Türkiye'nin dünya ile entegrasyonu sağlanmış ve gözle görülür bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Ekonomik veriler ışığında değerlendirdiğimizde 1984 yılında %4 civarında olan büyüme rakamları 1987 yılında %10'lara kadar yükselmiştir. Bu denli yüksek büyüme oranları ülkenin iç dinamiklerinden ziyade uluslararası finans kuruluşlarından ülkeye gelen borç ve kredilere dayanmaktadır. Ülken bu dönemdeki borcuna baktığımızda 1984'te 20 milyar dolar olan dış borcun 1987 yılında 40 milyar dolar civarında gerçekleştiği ve bunun da söylediğimizi destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Tosun & Tosun, 1999:33).

12 Eylül 1980 askeri darbesini diğer askeri darbelerden ayıran en önemli özelliği, hem uzun sürmesi hem de sistematik olmasıdır. 12 Eylül askeri darbesi ülkenin politik yapısında radikal değişiklikler yapan bir darbe olmuştur. Türkiye'de yaşanan üç darbenin de gösterdiği gibi askeri darbeler yapıldığı dönemde krizleri çözmüş gibi görünse de demokrasi açısından gelişmeyi engelleyen en büyük faktör olmuştur.

1.5.4. 28 Şubat Süreci

Cumhuriyet tarihimizin dördüncü askeri müdahalesi 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki Refah Yol Hükümeti, şeriat tehlikesinin gündemde olması gerekçesiyle, 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararların kabul ettirilmesi sonucunda 30 Haziran 1997 tarihinde düşürülmüştür. 28 Şubat'ı diğer askeri müdahalelerden ayıran en önemli özelliği anlık bir müdahaleden ziyade bir süreç olmasıdır. 28 Şubat 1997 tarihinde yayınlanan askeri muhtıra ile şiddetlenen bu süreç, öncesinde ve sonrasında yaşananlarla ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

28 Şubat dine ve dindarlara karşı yapılan, inançların, dinin baskı altına alınmaya çalışıldığı, İslam'ın temellerine karşı hücumun başlatıldığı, mütedeyyin kesimin önünün kesilmeye çalışıldığı bir dönemdir. İrtica ile mücadele adı altında gerçekleştirilen bu süreçte ülkedeki dindar kesime yönelik bir darbe yapılmıştır (Kutlular, 2012:429). Görünürdeki nedenin irtica olduğu bu süreçte ekonomik neden de önemli bir faktördür. Ekonomideki tekel gücü elinde bulunduran büyük sermaye sahipleri Anadolu'daki mütedeyyin sermayenin büyümesinden duydukları rahatsızlıktan dolayı yeşil sermaye adı altında fişlenen firmaların yatırımları engellemiştir. Bu firmalar

tarafından üretilen malların bazı kurumlarda satılmasına izin verilmemiştir (TBMM, 2012:1305).

Bu dönemde bütün cemaatlere, tarikatlara ve dini hassasiyeti olanlara karşı baskılar artmış özellikle İslam dünyasında etkili olmaya çalışan Necmettin Erbakanlı milli görüşe karşı baskılar artmıştır. Dindar kesimin siyasette aktif olmasını istemeyen askeri kanat anti demokratik yöntemlerle milli görüşü devre dışı bırakmıştır. Bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için sağ siyasetteki İslami söylem ile milli görüş geleneğine bakmakta fayda olacaktır.

1.5.4.1. Sağ Siyasette İslamcı Söylem ve Milli Görüş Geleneği

Türkiye’de İslami kesim olarak ifade edilen kesimin ortaya çıkması, gelişmesi ve 28 Şubat sürecine gelmesi 1950’li yıllara dayanmaktadır. 1970’li yıllardan itibaren gücüne güç katan İslami kesim, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi gibi siyasi partiler vasıtasıyla meclis çatısı altında kendisini göstermiştir (Akalin, 2002:142).

Siyasi hareket olarak Milli Görüş 1970’lerde Necmettin Erbakan’la başlar. Necmettin Erbakan’a göre Osmanlı Devleti milliyetçi bir yapıdan ziyade ümmetçi bir yapıya sahiptir. Osmanlı’da çeşitli milletler ve ırklar öz değerlerini kaybetmeden sorunsuz bir şekilde bir arada yaşamışlardır. Fakat ulus-devlet anlayışının hâkim olduğu Türkiye’de herkes Türk denildiği için ve Türklüğün de çerçevesi tam olarak belirlenmediğinden sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun aksine Müslümanlık, etnik mensubiyetin üstüne çıkarıldığı zaman birçok sorun ortadan kalkmaktadır. Bu görüşün daha kucaklayıcı olacağını, insanların kültürünü, tarihini, değerlerini koruyarak bunları geleneksel bir çerçevede yaşayarak birlikte daha güçlü olacağını savunmuştur.

Milli Görüşün en önemli ismi olan Necmettin Erbakan politikaya atılmak için Adalet Partisi’ne müracaat etmiş ancak Adalet Partisi’nden veto yemiştir (Akın, 2000:85). Siyasi partilerle anlaşamaması sonucu 1969 seçimlerine Konya’dan bağımsız aday olmuş ve Meclise giren 13 bağımsız milletvekilinden birisi olmaya hak kazanmıştır. Bağımsız milletvekili seçilen Necmettin Erbakan 26 Ocak 1970’te amblemi şahadet parmağı havada bir sağ el olan Milli Nizam Partisi’ni kurmuştur.

MNP, Cumhuriyetin laik eğitim sisteminden geçmiş dindar ve taşra kökenli serbest meslek sahipleri ile taşrada sanayi ve ticaretle uğraşan dindar insanların ortak hareketi olarak tanımlanabilir. Parti içinde bu iki kesim arasındaki köprüyü ilahiyatçılar kuruyor görünse de, aslında herhangi bir köprüyü gerektirecek türden mesafeler söz konusu değildir (Çakır, 1994:22). MNP' nin kuruluşu, siyasal İslam açısından yeni ve farklı bir dönemin başlangıcıdır. Bu yolla siyasal İslam ilk defa kendine ait bir örgütle politik yaşama katılmıştır (Duman, 1997:73). MNP şeriat yanlısı olduğu gerekçesiyle hiçbir seçime katılmadan 20 Mayıs 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

MNP' nin kapatılmasından sonra aynı ideolojik örgütlenme ile 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi kurulmuştur. Çünkü bir siyasal partinin kapatılması biçimsel bir eylemden öteye gidemez. Partinin tabelası sökülüp indirilir ve aynı görüşler doğrultusunda bir başka parti kurulur. Nitekim Milli Nizam Partisi kapatıldıktan sonra Erbakan ve arkadaşları da öyle yapmışlardır (Kırçak, 1993:218).

Milli Selamet Partisi, Batı dünyasının teknolojisine genel olarak sıcak bakarken, siyasal değerlerine karşı kayıtsız kalmıştır. Bu parti, Cumhuriyetin resmi paradigması olan muasır Batı medeniyetiyle bütünleşme idealinde bir gedik açarak rotayı İslam ülkelerine çevirmeyi ve Türkiye'nin başını çektiği bu dünyada yeni bir blok oluşturmayı dış politikasının ana hedefi haline getirmiştir (Çaha, 2007:147).

MSP kuruluşundan 1 yıl sonra 14 Ekim 1973 yılında yapılan seçimlerde 48 milletvekili çıkararak büyük bir başarı elde etmiştir. Seçimlerden hemen sonra genel başkan Süleyman Arif Emre ayrılmış ve yerine Necmettin Erbakan geçmiştir. Seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu kazanamadığı için 26 Ocak 1974 yılında CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur (Manaz, 2008:257).

Konya mitinginden bir hafta sonra, 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbeden sonra CHP ve MSP' nin de aralarında bulunduğu bütün siyasi partiler kapatılmış ve politikacıların siyaset yapmaları yasaklanmıştır. Başta Erbakan olmak üzere tüm MSP yöneticileri gözaltına alınarak Ankara Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılanmışlardır. 1985 yılına kadar süren duruşmalardan sonra bütün MSP'liler hakkında beraat kararı verilmiştir (Yücel, 2006:66).

Milli Görüşün üçüncü partisi olan Refah Partisi Ali Türkmen başkanlığında 19 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuştur. 1983 genel seçimlerine katılmayan RP 1984

yılında yapılan yerel seçimlerde Urfa ve Van belediye başkanlıklarını kazanmıştır. 11 Ekim 1987 yılında yapılan kongrede Erbakan genel başkan seçilmesine rağmen 1987 yılında yapılan genel seçimlerde barajı geçememiş ve meclise girememiştir (Yücel, 2006:85-90). RP asıl sıçramayı 1990'larda yapmıştır. RP 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile üçlü ittifak yaparak oyların %17'ye yakını almış ve meclise 63 milletvekili gönderme başarısı elde etmiştir. Bu milletvekillerinden 22 tanesinin bir süre sonra RP'den istifa ederek MÇP ve IDP' ye geçmelerinden sonra RP, 40 kişilik milletvekili grubuyla mecliste yoluna devam etmiştir (Duman, 1997:7).

Refah Partisi 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok şehirde belediye başkanlıklarını kazanmıştır. Göle'ye göre, RP'deki bu yükselişinin nedeni Türkiye'de muhafazakâr politikanın zayıflamasıdır. Özal'ın liberalizmi daha çok anarşik bir liberalizm doğrultusunda geliştirmiş; Gelenekleri yıkmış, bireyleri özgürleştirmiş, hedonist düşünceleri meşru kılmış, yasal engelleri zayıflatmış, istekleri artırmış, yeni pazarlar yaratmış ve önündeki bütün engelleri yıkmıştır. Böylece Türkiye'de liberalizm, kolay zengin olma yolu haline gelmiş ve yolsuzluk kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Refah politikaları, bu “adaletsiz” ve “ahlak dışı” gelişmelerin üzerine giderek dürüstlüğü garanti eden, tutumlu davranışları ortaya çıkaran, toplumsal birliği sağlayan “adil” ve “alternatif” bir düzen vaat etmiştir (Göle, 2002:76-77).

RP 24 Aralık 1995 yılında yapılan genel seçimlerde %21,4 ile birinci parti, Anavatan Partisi %19,7 ile ikinci parti, DYP %14,7 ile üçüncü parti ve DSP %14,6 ile dördüncü parti olmuştur. Bu sonuçlar laiklik konusunda hassas olan askerlerin başını çektiği kesim tarafından dikkatle ve endişeyle karşılanmıştır. Engellenmek istenmesine rağmen 29 Haziran 1995'te RP ile DYP'nin kurmuş olduğu REFAHYOL hükümeti 7 Temmuz'da Meclisten güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Beklendiği gibi başta Başbakan Necmettin Erbakan olmak üzere hükümetin RP'ne mensup bakanların ve milletvekillerinin söz ve icraatlarıyla askerlerin ve toplumun önemli bir çoğunluğunun tepkisini çekmeye başlamışlardı. Karşılıklı etki ve tepkilerle gelinen noktada 28 Şubat 1997 MGK toplantısı düğümün çözüleceği toplantı olarak düşünülmüş ve öyle de olmuştur. MGK'nın asker kanadının irticai tehlikeyi önlemek amacıyla yapılması gerekenlerle ilgili olarak hazırladığı metin Cumhurbaşkanı'nın da desteğiyle hükümete imzalatılmak ve uygulattırılmak istenmiştir. Hükümet biraz direndikten sonra

imzalamış ancak istifa etmekten de kurtulamamıştır. Böylelikle askerlerin öncülük ederek oluşturduğu kamuoyunun da baskısıyla hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra 21 Mayıs 1997 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından RP'ye Anayasa Mahkemesinde kapatma davası açılmıştır. Açılan bu kapatma davası 16 Ocak 1998 tarihinde, laiklik karşıtı eylemlerin odağı olası gerekçesiyle, RP'nin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.

Refah Partisi'nin kapatılıp yerine Fazilet Partisi'nin kurulmasıyla, kapatılan partilerin hemen ardından aynı kadroyla, aynı düşünceyle yola devam etmenin akıllıca olmadığını ve bu nedenle partide radikal değişimler yapılması gerektiğini savunan yenilikçi bir kesim vardı. Sorgulama geleneğinin Milli Görüşte başlaması, yaşananların koşulsuz itaat ve kabullenme mantığının dışına çıkılmasını ifade ediyordu. 28 Şubat'ın Milli Görüş üzerindeki en büyük etkisi yenilikçiler ile gelenekçiler arasındaki ayrımın ilk defa bu kadar gün yüzüne çıkması olmuştur.

Yenilikçiler gerilimden uzak, devletle barışık fakat dik duruş sergileyen bir anlayışı benimseyerek sürekli gerginlikten uzak duracakları mesajı verdiler. Askere yakın durmaya ve asker adaylar göstermeye çaba sarf ettiler. Gelenekçiler ise 30 yıllık Milli Görüş çizgisine sahip çıktı. Yeni bir kimlik arayışına giren yenilikçiler partiyi kurarken, geçmişlerine sünger çekerek kendilerini "muhafazakâr demokrat" olarak tanımladı. Gelenekçiler ise yenilikçileri "davaya ihanet"le suçladı. Bu durum yenilikçilerin değişim iddialarını kolaylaştırdı. Eğer eski politikaları aynen savunan bir başka parti olmasaydı, yenilikçiler milli görüş gömleğini çıkardıklarını bu kadar kolay söyleyemeyecekti (Özalp, 2011:58).

18 Nisan 1999 seçimlerindeki oy kayıpları parti içindeki "değişim" taleplerinin daha yüksek sesle ifade edilmesine sebep olmuştur. Fakat Erbakan hem parti lideri hem de otuz yıllık Milli Görüşün siyasi lideri olarak bu seslere gereken önemi vermemiş, kendi tabanındaki değişim isteklerini göz ardı etmiştir (Yılmaz, 2001:206).

Gelenekçiler yoluna Saadet Partisi olarak devam etmeyi seçerken, Yenilikçiler de yeni bir parti kurmanın düşüncesi içindeydiler. Milli Görüş'te böyle bir hava hâkim iken toplumda da özellikle İslami kesimde temsili bir parti arayışı vardı. Cemaatler başından beri mesafeli durdukları ve kimi zaman eleştirdikleri Milli Görüş'ün Yenilikçi kanadını desteklemeyi tercih ettiler. Yenilikçi hareketin, önce RP içinde, daha sonra da FP içindeki tartışmalar sırasında özellikle cemaatler tarafından hararetle desteklenmesi önemli bir gelişmedir. Cemaatlerde, Erbakan'ın kontrolünde herhangi bir İslami

gelişmeye izin verilmeyeceği, aksine zarar görüleceği kanaati oluşmuştur. Bu nedenle yeni ve daha merkezli bir siyasi harekete destek verilmesi uygun görülmüştür (Güngör, 2002:37). Yenilikçilerin yeni partisi olan AK Parti'nin kısa sürede bu kadar büyümesinde bu durumun büyük katkısı olmuştur.

1.5.4.2. Diğer Darbelere Farklı Olarak 28 Şubat Askeri Müdahalesi

28 Şubat 1997 müdahalesi diğer müdahalelerden farklı olarak sivil siyasi yaşamda ani bir kesintiye değil, bir süreci ifade eder. 12 Eylül darbesiyle ortaya çıkan siyasetin etkisiyle Türkiye'de sağ partilerin giderek güçlenmesi ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaları bazı kesimler tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Olanlardan en fazla rahatsızlık duyan TSK, irticayı her zaman bir tehdit olarak göz önünde bulundurmıştır. Bu tehdit ilk kez 28 Şubat 1997'de bir yaptırıma dönüşmüştür. Askeri darbe mantığı bu süreçte kullanılan argümanlar yönüyle tamamen değişmiştir. Bu süreçte kartlar daha çok sivillerin eline verilmiş ve toplumu var eden temel değerler sarsılmak istenmiştir. Din algısının etkisiyle asker gölgesinde kutuplaşmalar başlatılmış ve süreç öylesine ince hesaplanmış ki aktörlerine göre bin yıl devam edecek bir sürecin temelleri atılmıştır.

28 Şubat'ın bazı aktörlerine göre bu süreç post-modern bir darbedir. Çünkü bu süreçte asker silah kullanılmadan siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçları olan tank ve tüfeği kullanmadan aynı sonucu elde etmiştir. Bu süreçte TSK medya faktörünü aktif bir biçimde kullanmış, psikolojik savaş yöntemleriyle kamuoyunu hazırlamaya çalışmış ve halktan aldığı bu destekle siyasal alana yönelerek kendi doğrularını kabul ettirmeye çalışmıştır. Bunu da oldukça başarılı bir şekilde yapmıştır (Karatepe, 2009:17-38). 28 Şubat müdahalesini post-modern yapan özellik, klasik askeri müdahalelerde olduğu gibi doğrudan bir askeri darbe yerine, basın ve pek çok sivil toplum örgütünü harekete geçirerek irtica karşısında askeri bürokrasiye gönüllü destek veren sivil bir müttefikler ordusunun seferber edilmiş olmasıdır (Sarıbrahimoğlu, 2006:52). Anayasa ve bütün yasaları geçersiz sayan, onların yerine kendi ideolojik anlayışı doğrultusunda yeni anayasalar ve yasalar yapan klasik askeri müdahalelerin aksine, 28 Şubat müdahalesi böyle bir yönetime ihtiyaç duymamıştır. Geçerli olan anayasa ve yasalar çerçevesinde, belirli oranlarda hukuki olsa da demokratik olmayan bir biçimde sivil iktidarı yerinden etmiştir. Sonuç olarak her ne kadar klasik müdahale yöntemleri kullanılmamış olsa da, 28 Şubat askeri

müdahalesinde Refah-Yol hükümeti iktidardan indirildiğinden Türkiye’de yaşanan askeri müdahaleler kapsamında ele alınmaktadır.

1.5.4.3. 28 Şubat Öncesinde Siyasi Durum

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlar darbeyi gerçekleştirenler tarafından istedikleri gibi şekillendirilmiş, Cumhuriyet Halk Partisi gibi köklü partiler başta olmak üzere, 1980 öncesinde faaliyet gösteren tüm siyasi partiler kapatılmış, kendileriyle aynı düşüncede olmayan partiler ve siyasetçiler siyaset dışına itilmiştir. Böyle bir atmosferde yapılan 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi, 211 milletvekili ile büyük bir başarı elde etmiştir. 1987 yılında yapılan genel seçimlerde de oy oranını yükselterek milletvekili sayısını 292’ye çıkartmıştır. ANAP’ın iktidara olmasıyla Türkiye siyasi ve iktisadi alanda ivme kazanmış, tek parti iktidarı ile elde edilen siyasi istikrar sayesinde ekonomik alanda önemli yenilikler yapılmış, ekonomide dışa açılma hızlanmış ve yüksek oranlı büyüme kaydedilmiştir. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel liderliğindeki DYP birinci parti olurken, ANAP, SHP, RP ve DSP meclise giren diğer partiler olmuştur. Bu seçimde RP 40 milletvekili ile temsil edilmiştir. Bu seçim sonuçlarına göre ANAP’ın sekiz yıllık iktidarı sona ermiş ve merkezdeki sağ oylar ANAP ve DYP arasında bölünmüştür. Türkiye’de ilk defa merkez sağ parti ile merkez sol parti arasında Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü liderliğinde 49’uncu Hükümet kurulmuştur. 1991 yılında yapılan seçimlerle, Türkiye’de 8 yıllık tek parti dönemi sona ermiş, 2002 seçimlerine kadar yaklaşık on bir yıl sürecek olan koalisyon ve azınlık hükümetleri dönemi başlamıştır. Siyasi istikrardan yoksun olan Türkiye ekonomisinin büyüme hızı düşmüş, bazı dönemlerde negatif olmuştur (TBMM, 2012:939-942). Türkiye’de 1990’lardan itibaren meydana gelen faili meçhul cinayetler, terör olayları, Sivas olayları, Başbağlar katliamı gibi toplumun genelini etkileyen olaylar yüzünden toplumda bir huzursuzluk hâkimdi. Ülkede hâkim olan bu siyasi atmosferde gidilen 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde RP %22’ye yakın oy alarak birinci parti olmuştur.

24 Aralık 1995 seçimlerinden sonra hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edemediğinden hükümet kurulamamıştır. Hükümet kurma görevini alan Necmettin Erbakan’ın ANAP lideri Mesut Yılmaz ile hükümet kurma çabaları sonuçsuz

kaldı. Hiçbir parti RP ile hükümet kurmaya yanaşmayınca Erbakan görevi Çankaya Köşkü'ne iade etti. Erbakan'ın ardından görevlendirilen Tansu Çiller de hükümet kuramayınca Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bu kez Mesut Yılmaz'ı görevlendirdi. 6 Mart 1996 tarihinde ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz Başbakanlığı'nda kurulan ANAP-DYP koalisyonu uzun ömürlü olamamıştır. RP, ANAYOL hükümetinin güven oylamasının iptali için başvurduğu Anayasa Mahkemesi'nden istediği sonucu almış ve hükümet 28 Haziran 1996 tarihinde sona ermişti. Bunun sonucunda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 7 Haziran'da kabineyi kurma görevini tekrar RP lideri Necmettin Erbakan'a verdi.

22 Haziran 1996'da Necmettin Erbakan'ın koalisyon hükümeti kurmayı teklif ettiği Tansu Çiller, 2+2 şartıyla bu teklifi kabul etmiştir. Buna göre ilk iki yıl Erbakan Başbakanlık yapacak, sonraki iki yılda ise Çiller Başbakanlık görevini yürütecektir. Bakanlık dağılımı da bu görüşmede tamamlanmış. Erbakan Başbakan, Çiller de Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olacaktır (Akpınar, 2001:55). 28 Haziran 1996 ile 30 Haziran 1997 tarihleri arasında görev yapacak olan 54. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 8 Temmuz 1996'da güvenoyu alarak görevine başlamıştır.

1.5.4.4. Refah-Yol Hükümeti Dönemi Siyasi Gelişmeler

Refah-Yol hükümetinin olay yaratan ilk girişimi iktidara geldikten iki ay sonra yaşanan tamamı Müslüman ülkelerden oluşan ve aralarında İran'ın da bulunduğu Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya gezisi olmuştur. Necmettin Erbakan ilk yurt dışı gezisini 1996 yılının Ağustos ayında yaptığı bu ülkelerden en dikkat çeken şüphesiz İran olmuştur. ABD'nin terörist ülke ilan ettiği ve Türkiye'nin PKK sorunuyla ilgili aralarında husumet yaşadığı İran gezisi Refah Partililere göre ABD'ye karşı bir meydan okumak iken, ABD'li yetkililere göre ise büyük bir hattaydı. Erbakan'a göre bu gezinin amacı bölgedeki terör olaylarını azaltmak ve ekonomik ilişkileri artırmaktır. Fakat asker bu ülkeyle yakınlaşmaya karşıydı çünkü Türkiye'deki çok sayıda insan bu ülkenin “dinci” örgütlere destek verdiğiğine inanmaktaydı (Akdağ, 2010:61). Başbakan Erbakan, İran gezisinden kısa bir süre sonra ikinci yurt dışı gezisini 1996 yılının Ekim ayında Nijerya, Mısır ve Libya'ya yapmıştır. On gün süren bu gezi programında Libya ziyareti gündemi en fazla meşgul eden konu olmuştur. Bu gezi kapsamında Libya lideri Muammer Kaddafi Türkiye'nin politikalarını çok ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Türkiye'nin kendi iradesini elinde tutmadığını ve Kürt milletinin varlığından bahsedilmesinin bile yasak olduğunu iddia etmiştir. Kaddafi'nin sözleri Ankara'yı ayağa kaldırmıştır. Özellikle konuşma sırasında Erbakan'ın sessizliğini koruması ve daha sonra Kaddafi'ye misafirperverliğinden dolayı teşekkür etmesi gerginliğin iyice tırmanmasına neden olmuştur.

Dış siyasette bunlar yaşanırken iç siyasette de gündemi sarsan olaylar yaşanmaktaydı. Yerel seçimlerin yapıldığı 3 Kasım 1996'da, Susurluk kazası yaşanmıştır. Eski İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, Bucak aşireti reisi ve DYP Şanlıurfa milletvekili Sedat Bucak ve Abdullah Çatlı'nın, sevgilisi olduğu iddia edile Gonca Uslu'nun içinde olduğu otomobile bir kamyonun çarpmasıyla, devlet içindeki karanlık ilişkiler gün yüzüne çıkmıştır. Bucak'ın ağır yaralı olarak kurtulduğu trafik kazası, ülkeyi sarsacak gelişmelerin de habercisi olmuştur. Erbakan'ın bu olayla ilgili olarak "fasa-fiso" yorumunu yapması ve olayları "medyanın abartması" şeklinde görmesi tepkilere neden olmuştur. Aynı otomobilde seyahat edenlerin kimlikleri muhalefet liderlerini, demokratik kitle örgütlerini, aydınları ve sanatçıları ayağa kaldırmıştır. Devletin içinde "derin devletin" varlığı "devlet, mafya, siyaset üçgeninde" konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmış ve medya ilk günden itibaren bu olayı gündeminden hiç düşürmemiştir (Yüksel, 2004:44).

1997 yılının Ramazan ayında başbakanlıkta tarikat liderlerine verilen iftar yemeği irticanın hortladığı gerekçesiyle uzun süre gündemde kalmıştır. Davetlilerin sarık ve cüppeleriyle iftar yemeğine katılmaları o dönem büyük tepki çekmiştir. Bu iftar yemeğiyle yapılmak istenenin ne olduğu bir türlü anlaşılamamıştır. Bu yemek kimilerine göre irticanın bir göstergesiydi ve çok yanlıştı. Kimilerine göre de çok abartılmaması gereken sıradan bir iftar yemeğiydi. Söz konusu yemeğin verilmesinde en büyük rahatsızlığı askeri kanat yaşamıştır. Genelkurmay başkanı yaşananlar üzerine cumhurbaşkanı Demirel'e rahatsızlıklarını ve irtica tehdidinden duydukları endişeyi iletmiştir.

28 Şubat sürecinin en akılda kalan olayı Sincan'da yaşanan gelişmelerdir. Sincan olayı 28 Şubat MGK toplantısının ve RP'nin kapatılma davasının temel unsurlarından biri olmuştur. 31 Ocak 1997 günü Sincan'ın RP'li Belediye Başkanı Bekir Yıldız İran İslam Devrimi lideri Ayetullah Humeyni'nin işgal altındaki Kudüs'ü anmak için başlattığı bir geleneği Türkiye'de uygulayarak bir "Kudüs Gecesi" düzenler. Yaklaşık bin kişinin katıldığı geceye İran Büyükelçisi de davetlidir. Belediye'ye ait bir

salonda düzenlenen geceye Filistinliler adına temsili bir oyun sergilenir. Oyun sırasında “Şeriat İsteriz” sloganlar atılır. Gecede Belediye Başkanı Yıldız rejim aleyhtarı bir konuşma yapar, şeriatı över ve Humeyni rejimini örnek aldıklarını söyler. Geceye katılan İran Büyükelçisi şeriatı övücü bir konuşma yapar. Gecede yaşanan olayların ve konuşmaların kamuoyuna yansımaları üzerine toplumun her kesiminden tepkiler yükselir.

Bu gelişmeler üzerine İçişleri Bakanı Meral Akşener, hakkında açılan soruşturmanın selameti açısından Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ı görevinden uzaklaştırmıştır. Hakkında açılan dava sonucunda Bekir Yıldız, Kudüs gecesinde yaptığı konuşma nedeniyle 17,5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bu gecenin mimarı Sincan eski Belediye Başkanı Bekir Yıldız, cezaevi tahliyesinden sonra 17 Ekim 1997'de Ceviz Kabuğu programında; gece ile ilgili olarak gecenin Filistin ile ilgili bir gece olduğunu, tekrar belediye başkanı olması halinde böyle bir geceyi yeniden düzenleyeceğini ancak bu ülkede her doğrunun yapılamayacağından İran Büyükelçisini davet etmeyeceğini ancak bunun sebebinin kamuoyunun mahzur görmesinden değil kamuoyuna mahzur gösterilmesi için bazı hesapların yapılması olduğunu, bir takım olaylarla zaten gerilmiş olan ortama biraz da katkı olsun düşüncesiyle böyle bir programın düzenlenmediğini, Ramazan Ayı boyunca 30 gece program düzenlendiğini ve Kudüs Gecesi'nin bunlardan sadece biri olduğunu, daha önceki gecelerde de Kafkas, Çeçen ve Bosna ile ilgili geceler düzenlendiğini ancak sadece bu gecenin birilerinin hoşuna gitmediğini belirtmiştir (Cevizoğlu, 2001:77).

Düzenlenen Kudüs gecesinden beş gün sonra 4 Şubat 1997 sabahı Sincan'da Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığına bağlı 15 tank ve çok sayıda askeri kariyer kent merkezinden geçerek Akıncı Üssü'ne gitti. Genelkurmay, "altı ayda bir yapılan normal eğitim faaliyeti" olarak açıkladığı geçişin, "tesadüfen bu tarihe denk geldiğini" bildirmiştir. Daha sonra bu olay Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir tarafından “*Demokrasiye balans ayarı yapıldı*” veya “*rejime ince ayar yapıldı*” şeklinde değerlendirilmiştir.

O dönem büyük ses getiren olaylardan birisi de Fadime Şahin vakasıydı. 1996 yılının Aralık ayında Aczmendi Tarikatı Lideri Müslüm Gündüz ile Fadime Şahin bir evde yarı çıplak bir şekilde yakalanmışlardır. Bu baskından sonra tarikatların gerçek yüzüyle ilgili medyada birçok tartışma yaşanmıştır. Düzenlenen operasyonda balyozla kapıyı kıran polis odaya girdiğinde Aczmendi lideri ile Fadime Şahin'i birlikte yakalamıştı, bu olay gerçekleşirken kameralar tarafından görüntülenmekteydi. Bunlar

yaşanırken Müslüm Gündüz kameralara “Bu kadın benim 20 yıllık karım Saniye” diyordu, fakat Fadime Şahin henüz 24 yaşındaydı. Daha sonra medya bu baskını tarikatın, kadınlara cinsel istismarda bulunmak için kurduğunu gösteren deliller sunmaya başladı. Bu olaylar gazete manşetlerini ve ana haber bültenlerini meşgul ediyordu. Bu olaya daha sonra Ali Kalkancı ve Emire Kalkancı hadisesi eklenmiştir (Tayyar, 2012:45).

Refah-Yol hükümeti döneminde saydığımız bu gelişmelerin dışında birçok gelişme yaşanmıştır. O dönem yaşanan bu olaylar da medyanın gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Özellikle medyatik yönü fazla olan bazı olaylar uzun süre medya tarafından dillendirilmiş ve topluma farklı bir şekilde aktarılmıştır.

1.5.4.5. 28 Şubat 1997 Tarihli Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Kararları

27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından oluşturulan devlet kurumlarından biri olan Milli Güvenlik Kurulu, devletin sivil ve askeri kesimlerinin düzenli aralıklarla bir araya gelerek güvenlik konularında alınan kararların tavsiye niteliğiyle hükümete bildirilmesi görevini üstlenmiştir. 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan toplantı saat 15.10’da başlayıp yaklaşık 9 saat süren ve sürece ismini veren en uzun süreli MGK toplantısı olarak tarihe geçmiştir. MGK toplantısında alınan kararlar ve sonrasındaki gelişmeler de en az sürenin uzunluğu kadar önemli ve tarihi olmuştur. Toplantıda irticayla mücadele için hükümete bildirilen ve hükümetten alınması istenen önlemler aşağıdaki gibidir:

1. *“Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4’üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.*
2. *Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhidi Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığına devri sağlanmalıdır.*
3. *Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, Vatan ve Millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine*

çıkarma ölkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a. *8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulanmaya konulmalı.*
 b. *Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağılı olarak, devam edebileceğı Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğı ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.*

4. *Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılâplarına sadık aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü Milli Eğitim kuruluşlarımız, Tevhidi Tedrisat Kanununun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.*

5. *Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa bunlar Diyanet işleri Başkanlığınca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.*

6. *677 sayılı yasa ile yasaklanmış tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik/ siyasi ve sosyal hukuk düzenininin zedelenmesi önlenmelidir.*

7. *İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'ni dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.*

8. *İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasa dışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'nden ilişkileri kesilen personelin diğere kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam ile teşvik unsuruna imkân verilmemelidir.*

9. *TSK'ne aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğere kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğere eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.*

10. *Ölkemizi çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceğı muhtemel bir çatışmadan korumak için, İran İslam Cumhuriyeti'nin ölkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve*

davranışlarına mani olunmalı, bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.

11. *Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.*

12. *T.C. Anayasası, siyasi partiler yasası, Türk ceza yasasına ve bilhassa belediyeler yasasına aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedeki kesin önlemler alınmalıdır.*

13. *Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara engel olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.*

14. *Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.*

15. *Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına engel olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.*

16. *Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasa dışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.*

17. *Ülke sorunlarının çözümünü "Millet Kavramı Yerine Ümmet Kavramı" bazında ele alınarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşıp ve onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.*

18. *Büyük kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlık ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir”.*

28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir (Ekici, 2013).

Başta Kuran kursları ve 8 yıllık eğitim olmak üzere hükümetten irtica tehdidine karşı alınması istenen tedbirler Refah Partisi kanadında büyük tepki çekti. Erbakan hükümete bildirilen listedeki bazı ifadelerin çok sert olduğunu öne sürerek kararları imzalamaya yanaşmadı. Bu dönemde Erbakan'ın “Ordu ile uyum içindeyiz” açıklamasına Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak'ın verdiği “Ordu, Atatürk'e inananlarla uyum içindedir” cevabı hükümetle asker arasındaki gerilimin en açık yansımasıydı.

28 Şubat MGK toplantısı sonrasında askerin silahsız kuvvetlere yönelik faaliyetlerinde artış yaşandı. Silahlı Kuvvetler Erbakan'ın iktidardan uzaklaşması için baskı yapmaya devam ediyordu. Genelkurmay Başkanlığı'nda irticai tehdidin anlatıldığı brifingler serisi başladı. Ordu, “silahsız kuvvetler” adı verilen sivil toplum örgütleri ve vatandaşların hükümete karşı daha aktif eylemlerde bulunmalarını teşvik ediyordu (Bildirici, 2002:318).

28 Şubat tarihli MGK bildirisi irticayı ve onunla ilişkilendirilen hükümeti hedef almış ve kendisini böyle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu süreç irticayla ilişkilendirilen İslami kesim ile dindar kitleler için değil, toplumun tüm kesimleri için bir demokrasi kaybı, baskı ve insan hakları ihlalleri olmuştur.

1.5.4.6. 28 Şubat Sürecinde Basın

Neredeyse her on yılda bir gerçekleşen askeri darbelerle kesintiye uğratılan sivil siyaset bu süreçte medya argümanı kullanılarak baskı altına alınmıştır. Klasik darbe geleneğinden farklı olarak bu sefer medyanın rolü ön plana çıkarılmış ve gazetelerin attığı manşetlerle kamuoyu 28 Şubat post-modern darbe sürecine hazır hale getirilmiştir. Türkiye'de Aydın Doğan'ın ve Dinç Bilgin'in sahibi olduğu iki büyük medya grubuna ait gazetelerde, televizyonlarda ve radyolarda Refah Partisi'nin temsil ettiği Milli Görüş geleneği, irtica yanlısı olarak lanse edilmiştir. O dönemde yazılı ve

görsel basında “Şeriat propagandası”, “Humeyni uyarısı”, “Tarikat liderleri”, “Türkiye İran mı olacak?” gibi haberlerle toplumda irtica korkusu oluşturulmaya çalışılmıştır (TBMM, 2012:966).

Dönemin en etkili silahı olan medya kısa süre içinde 54. Hükümet’e karşı çok yönlü bir karalama kampanyası başlatarak “irtica”, “laiklik” ve “şeriat” kavramlarını hemen her gün kullanarak kamuoyunu yönlendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde yapılan haberlerinde resepsiyonda alkol ikramının yapıp yapılmayacağı, askerlerin laiklikle ilgili söylemlerinin gündeme getirilmesi, sakallı milletvekillerinin öne çıkartılması, kuran kursu ve imam-hatiplerle ilgili haber ve görüntülerin öne çıkarılması, Sincan’da gerçekleştirilen Kudüs günü etkinliklerinin yansıtılma biçimi, Başbakan’ın sakallı korumalarıyla ilgili “silahlı yapılanmaya gidiliyor” havasında verilen haberler, Kayseri’de Erbakan’ın programında Refah Partisi il teşkilatınca görevlilere giydirilen elbiselerin bir sivil askeri koruma oluşturuluyor havasının verilmesi, av için kullanılan pompalı tüfeklerin satış rakamlarının öne çıkartılması, Libya ve İran’ı kapsayan dış gezilerinin yansıması, D-8 çalışmalarının haberlerde yansıtılma biçimi, Ramazan ayında Diyanet mensuplarına Başbakanlık konutunda verilen iftar yemeğinin yansıtılma biçimi gibi haberler dikkat çekmiştir (TBMM, 2012:970).

28 Şubat sürecinde “askerden yana” tavır alan medya, Refah Partisinin içinde olduğu bir hükümeti istemediğini belirterek bir yandan DYP lideri Tansu Çiller’i yıpratarak koalisyondan çekilmeye zorlarken diğer taraftan “irtica ve şeriat tehdidi” senaryoları ile Başbakan Erbakan’ı istifaya zorlamıştır.

1.5.4.7. 28 Şubat Sürecindeki Diğer Gelişmeler

28 Şubat iktidardaki Refah-yol hükümeti için, Türk demokrasisi için bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu dönemde ordu aktif bir şekilde siyasete ve sivil hayata karışmaya başlamıştı. Bunu irtica brifingleriyle, sivil toplum kuruluşlarıyla yaptıkları görüşmelerle ve gizli bir şekilde yürüttükleri politikalarla gerçekleştirmekteydi. Ordu Refah-yol hükümetinden duyduğu rahatsızlığı kimi zaman kapalı kapılar ardında kimi zamanda medyaya açık bir şekilde verdikleri demeçlerle dile getirmekteydi (Bölügiray, 1999:151). İrtica brifingleri; ordu tarafından ülkenin önemli kurumlarına, kişilerine verilen ve irticaya karşı bu kesimlerin harekete geçirilmesi amaçlayan toplantılar silsilesidir. Bu toplantılar ilk olarak dönemin Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel’le

başlanmıştır. Zamanla Medya, üniversiteler ve yargı organları irtica tehlikesi konusunda brifinglere tabi tutulmuştur. Bu irtica brifinglerinin en önemli ayağı ise yargı mensuplarına yöneliktir. Düzenli olarak bu brifinglere çağırılan hâkim ve savcılara irtica hakkında bilgi verilmekte ve bu konu hakkında hassas olmaları istenmekteydi. Yapılan brifinglerde yargı tartışmalı kararlar vermeye başlamış ve İslami kesimlerde, İslami duyarlılıkları olan bireyler yargı aracılığıyla hak ihlallerine uğramıştır.

28 Şubat MGK'sından sonra irticayla ilgili olarak Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya inisiyatifinde Batı Çalışma Grubu adında özel bir çalışma grubu oluşturularak faaliyete geçirilmiştir. Bu grup, bünyesinde barındırdığı inceleme, araştırma, değerlendirme gibi birimlerle irtica tehdidinin Türkiye genelindeki resmini ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede ihtiyaç duyulan bilgiler sıralanmak suretiyle ve genel kriterler ortaya konarak raporlar oluşturulmaktadır. İstihbarat faaliyetleri çerçevesinde hazırlanan raporlar komutanların bilgisine sunulmakta ve komutanlar bu raporlarla MGK toplantılarına ve Genelkurmay'da verilen brifinglere katılmaktadırlar.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içinde kurulan böyle bir teşkilatlanmanın yapmış olduğu bilgi/belge toplama eylemi, her ne kadar devlet güvenliğini sağlamak amacıyla yapıldığı iddia edilse de; yasal olarak dayanağı bulunmayan bir çalışma olarak, demokratik hak ve özgürlükleri sınırlayıcı ve hatta ortadan kaldıracı bir unsur haline dönüşmüştür. Üstelik elde edilen bilgilerin kimler tarafından nerede, ne zaman, hangi amaçla kullanılacağına belirsizliği de yine demokratik bir hukuk devletinin yapılanma esasları açısından bir olumsuzluk teşkil etmektedir. Böyle bir yasa dışılık toplum üzerinde tedirginlik yaratarak demokratik sivil bir toplum yapılanmasını ve örgütlenmesini engellemiştir. Dolayısıyla BÇG ve bilgi toplama eylemi Türkiye'nin gelecek yıllarını da olumsuz yönde etkileyecek bir birikime sebep olmuştur diyebiliriz (Gürses, 2012:46).

28 Şubat süreci ile başlayan yeni dönemde hükümetler değişse de, askerlerin laiklik ve rejimle ilgili hassasiyetleri hep aynı kalmıştır. Sürecin dinamizmi, Refah – Yol iktidarının yıkılmasından sonra da belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK) ile Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ni irtica mücadelesini öne çıkararak yeniden şekillendiren askerler, bu değişiklikte yalnızca İslamcı bir partiyi iktidardan düşürmeyi amaçlamamışlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin laik çizgisinin güçlendirilerek kurumsallaştırılması bu sürecin ana hedefi olmuştur.

28 Şubat sürecinde, 12 Eylül 1980 askeri darbesinde yapılan uygulamalara benzer uygulamalarla üniversitelerde yoğun bir akademisyen tasfiyesi başlamıştır. Yardımcı Doçent, Araştırma Görevlisi, Öğretim Görevlisi gibi kadrolarda bulunan akademisyenler görevlerinden uzaklaştırılmış, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini almak için yurtdışına giden öğrenciler geri çağırılarak akademik hayatları sona erdirilmiş. 28 Şubat uygulamalarından biri olan 8 yıllık kesintisiz eğitimin uygulanmasıyla İmam Hatip okullarının orta kısmının kapatılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda alınan kararların altındaki temel hedefi, İslami kesimin kamusal alandan tasfiyesi olarak okumak yanlış olmayacaktır.

1.5.5. 27 Nisan Bildirisi

Cumhuriyet tarihimizin beşinci askeri müdahalesi olarak tarihe geçen 27 Nisan Bildirisi önceki askeri müdahalelerden farklı olarak internet üzerinden yapılmıştır. Bu tarihte iktidardaki AK Parti hükümetine laiklik ilkesinin aşındırılması ve Cumhurbaşkanlığı seçimi gerekçesiyle saat 23:17’de Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde bir bildiri yayınlanmıştır.

27 Nisan’a giden süreçte ülke gündemini sarsan saldırılar ve suikastlar gerçekleştirilmiştir. 9 Kasım 2005 tarihinde Hakkâri’nin Şemdinli ilçesindeki Umut Kitabevi’ne düzenlenen el bombalı saldırıda iki kişi hayatını kaybetmiş, çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Saldırının ardından Jandarma İstihbarat Dairesinde görevli iki astsubay yakalanarak cezaevine konmuştur. 5 Şubat 2006 tarihinde Trabzon’da 16 yaşında bir lise öğrencisi tarafından hayalet silah olarak bilinen Glock marka bir tabanca ile Rahip Santoro cinayeti işlenmiş ve katil zanlısı 18 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 17 Mayıs 2006 tarihinde İstanbul Barosu’na kayıtlı avukat Alparslan Aslan tarafından Glock marka bir tabancayla Danıştay ikinci Dairesi’ne saldırı düzenlenmiş, bir üyenin öldürülmesi ve dört üyenin de yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Saldırgan ifadesinde olayı türban kararı nedeniyle yaptığını belirtmiştir. 19 Ocak 2007 tarihinde Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink bir saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Saldırgan ve azmettirici hapse atılmalarına rağmen olayla ilgili soru işaretleri tamamen kalkmamıştır. 18 Nisan 2007 tarihinde Malatya’da misyonerlik yaptıkları ve Müslümanlığı kötüledikleri gerekçesiyle Zirve Yayınevi’nde çalışan biri Alman uyruklu olmak üzere üç kişi boğazı kesilerek öldürülmüştür. Bu olay Türkiye’nin haricinde dış

basında da büyük yankı bulmuş ve Hrant Dink cinayetinin ardından gerçekleşen dini karakterli bu cinayet sonrasında provokasyon iddiaları yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır (TBMM, 2012:1251-1252).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresini doldurmasına kısa bir süre kala yeni cumhurbaşkanının kim olacağına ilişkin tartışmalar nedeniyle ülkede siyasi tansiyon hayli yüksekti. Seçilecek olan cumhurbaşkanının AK Parti tarafından belirlenecek olması ve cumhurbaşkanı eşinin türbanlı olması ihtimali laik kesim tarafından endişeyle karşılanmıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği(ADD) ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği(ÇYDD) öncülüğünde düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri ile AK Parti'nin cumhurbaşkanını seçmesi protesto edilmiştir.

Bu atmosferde gidilen cumhurbaşkanlığı seçimine hukuksal bir tartışma eklenmiştir. Toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiğini savunanlar ile 267 olması gerektiğini savunanlar arasında yaşanan tartışmaların gölgesinde cumhurbaşkanlığı birinci turu tamamlanmış ve cumhurbaşkanlığı seçilme sayısı olan 367 sayısı yakalanamadığı için seçim ikinci tura kalmıştır. İlk turun hemen ardından aynı gün içinde CHP, seçimin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur.

Cumhurbaşkanlığının tartışmalı geçen birinci tur oylamasının yapıldığı günün gecesinde, Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesine bir bildiri konulmuştur. Muhtıra niteliğindeki bildiri hem yayınlandığı saat hem de kullanılan dil bakımından önem arz etmektedir.

Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması

Tarih: 27 Nisan 2007

No: BA-08/07

“Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir.

Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve

beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar.

Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur'an okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer Beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı

talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen, herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dâhilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya’da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı’nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma” ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan

tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir".

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Genelkurmay Başkanlığı, internet sitesinde yayınlamış olduğu bu basın açıklamasında; laiklik karşıtı olduğunu düşündüğü uygulamalardan örnekler vererek laiklik konusunun cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde tartışılıyor olmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Bu tartışmalarda TSK'nın laiklikten yana olduğunu, gerek duyması halinde TSK'nın bu tartışmalar karşısında tavrını net bir şekilde ortaya koyacağını ve kanunların TSK'ya verdiği yetkiyi eksiksiz bir şekilde yerine getirme kararlılığında olduğunu vurgulamıştır (TBMM, 2012:1255).

Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan bu basın açıklamasına hükümet kanadından, siyasi parti liderlerinden, sivil toplum kuruluşlarından ve uluslararası camiadan tepkiler gelmiştir. Hükümet tarafından yapılan açıklamada, Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceği, Genelkurmay'ın hükümetin emrinde olduğu, Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu olduğu ve hükümetle ilişkiler bakımından son derece yanlış ifadelerin yer almasından duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Sivil toplum kuruluşları yapmış oldukları açıklamalarla, bu bildirinin siyasete, temel hak ve özgürlüklere açık bir müdahale olduğunu ifade etmişlerdir. Siyasi parti liderlerinden ve uluslararası kuruluşlardan bu paralelde gelen açıklamalarda da bildirinin yanlış olduğu ifade edilmiştir.

Genelkurmay Başkanlığı'nın 27 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın açıklaması ve sonrasında yaşanan süreç Türk siyasi tarihi açısından bir kırılma noktasını ifade etmektedir. Bu basın açıklaması ile demokrasiye müdahale etmeye yönelik girişim, sivil iktidarın bu müdahale karşısındaki tutumu ve bu tutumu sürdüreceği yönündeki iradesi karşısında başarısız olmuştur (Aktay, 2011:211).

27 Nisan Bildirisi sadece siyasi hayatı etkilemedi aynı zamanda ekonomiyi de etkiledi. 26 Nisan 2007'de 48.570 puanı gören BİST 100 endeksi yaşanan siyasi gerginlikle iki günde yaklaşık yüzde 10 oranında azalarak 43.500 puan seviyelerine geriledi. Özellikle e-muhtıra ile başlayan bir haftalık zaman diliminde TL'nin dolar karşısındaki değer kaybı ise yüzde 2,2'yi buldu ve dolar/TL paritesi 1,3275'ten 1,3563'e yükseldi. Bu bildiri sonrasında borsada 2 milyar dolarlık bir kayıp ve 3 milyar dolarlık da yabancı fon çıkışı gerçekleşti (Karayel, 2013). Bu süreçte ülkemize yatırım yapmaya gelecek olan yatırım firmaları durumu tekrar gözden geçirmek durumunda kaldılar. Dönemin ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, ülkemize 5 milyar dolarlık yatırım yapmaya niyetlenen bir teknoloji firması siyasi durumdan dolayı bu yatırımı yapmaktan vazgeçtiğini bildirerek uzun bir süre Türkiye'de yatırım yapmayacağını ifade etmiş.

Genelkurmay Başkanlığı tarafından 27 Nisan 2007 tarihinde yayınlanan ve literatüre "e-muhtıra" olarak geçen basın açıklaması Türk siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Demokrasiye bir müdahale olarak algılanan bu bildiri sivil iktidar tarafından kabul edilmeyerek Genelkurmay Başkanlığı'nın yasal yerini ve görevini tarif eden bir basın açıklamasıyla karşılık verilmiştir. 27 Nisan Bildirisi karşısında hükümetin sergilediği tavır ve davranış sürecin daha fazla ileri gitmemesindeki en büyük faktör olmuştur. Dolayısıyla 27 Nisan Bildirisi sivil idare üzerinde sonuç vermeyen ilk askeri girişim olmuştur.

Sonuç olarak, sivil bir ülke yönetimine askeri kesimin el koyması dünyanın demokrasiyle tanış(a)mamış bütün ülkelerinde görülebilecek bir durumdur. Bu sürecin işleme yöntemleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, demokrasiden ne anladıklarına ya da insani değerlere önem vermelerine göre değişebilir. Yönetim şekli demokrasi olan ülkelerde yöneticiler halk tarafından seçimle belirlenir. Yargının ve ya ordunun antidemokratik yollarla siyaseti dizayn etmesi söz konusu olamaz. Askeri darbenin yapıldığı ülkelerde hukuk kuralları ve demokrasi rafa kaldırılarak üstünlerin hukuku uygulanmaya başlar. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde hukuk kuralları esas alınarak

temel hak ve özgürlükler korunmalı, halkın iradesine saygı duyulmalıdır. Ülkeyi koruma ve kollama adı altında geçici de olsa ordu darbe yaparak özgürlükleri kısıtlamamalıdır.

BÖLÜM II

1990'LI YILLARDA VE 28 ŞUBAT SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMU

28 Şubat sürecinin ekonomiye etkilerini ortaya koyabilmek için sürecin öncesinde ve sonrasında Gelişmekte Olan Ülkeler ile Türkiye'nin ekonomik görünümünün incelenmesi faydalı olacaktır. Dolayısıyla bu bölümde, 28 Şubat Süreci 1997 yılı esas alınarak öncesi için 1990-1997 dönemi ve sonrası için de 1997-2003 dönemi ekonomik açıdan ele alınacaktır. Bu bağlamda 1990-2003 yılları arasında Gelişmekte Olan Ülkelerde meydana gelen ekonomik krizlerin ülke ekonomilerine verdikleri zarar ile Türkiye ekonomisine etkileri incelenecektir.

2.1. 1990'lı Yılların İlk Yarısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Durumu

Dünya'nın herhangi bir yerinde meydana gelen bir ekonomik kriz küreselleşmenin etkisiyle hızlı bir şekilde diğer bölgelere yayılabilmektedir. Küreselleşmenin bu denli etkili olduğu bir dünyada ülkelerin ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal yapılarında benzerlikler ön plana çıkmakta ve ülkeler birbirlerine daha fazla yakınlaşmaktadır. Küreselleşmenin bu özellikleri göz önünde bulundurularak 28 Şubat öncesindeki ekonomik durum 1990-1997 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde ele alınarak Gelişmekte Olan Ülkelerin ekonomik durumu incelenecektir(Karlık, 2005:1009). Gelişmekte olan ülkelerin genel trendi incelendikten sonra Latin Amerika ülkelerinden 1994 Meksika krizi sonrasında 1995 Arjantin krizi ele alınacaktır.

2.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Trendi

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğu 1990'lı yıllarda ciddi ekonomik ve finansal krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu ülkelerin bu tarihten sonra uygulamaya başladığı hem yurtiçi hem de uluslararası sermaye hareketlerine getirmiş oldukları serbestleştirme politikaları, krizlerle bu politikaların ilişkisi olabileceği görüşünü desteklemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu 1990'lı yıllarda reform adı altında dış ticaret engellerini hızla azaltırken finansal piyasalarını yabancı sermayeye açtılar. Bu reformlar sayesinde ekonomiler hızlı bir büyüme dinamiği yakaladılar. Bu büyümenin yarattığı katma değerden pay almak isteyen yabancı sermaye ülkelere girmekte tereddüt etmemiştir. Gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları daha yüksek faiz oranlarına sahip geliştirmekte olan ekonomileri cazip hale getirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler enflasyonu düşürebilmek ya da ihracatlarına destek verebilmek gibi sebeplerle daha çok sabit döviz kur sistemleri kullanıyor ve para birimlerini dolar gibi itibarlı para birimlerine ya sabitliyor ya da belli ve düzenli bir hızda değer kaybedecek şekilde endeksliyorlardı. Bu dönemde serbest ticaret anlaşmaları hız kazandı, global finansal piyasalar derinleşti ve benzer yatırım araçları kullanan finansal piyasalar birbirleriyle daha uyumlu hale geldiler. Gelişmekte olan ülkelerin finansal yapılarının zayıf olması ve özellikle değişim esnasında yaşanan zorluklar finansal krizleri bu değişimin gündeminden düşürmemiştir (Özel, 2005:14-17). 1980'li yıllarda gündeme gelmeye başlayan finansal krizler özellikle 1990'lı yıllardan sonra daha fazla ortaya çıkmaya ve ülke sınırlarının dışına çıkarak küresel sorunlar oluşturmaya başlamıştır.

Yabancı sermaye akışının bir anda kesilmesi finansal krizlerin çıkmasına neden oluyor. Gelişmekte olan ülkelere giren yabancı sermaye döviz kuru, tahvil fiyatları ve hisse senetleri gibi çeşitli finansal yatırım araçlarının fiyatlarının düşmesine, benzer şekilde yabancı sermayenin çıkması da fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Yani yabancı sermayenin ülkeye kısa süreli giriş-çıkış yapması ülke ekonomilerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gelen özel yabancı sermaye 1994 tekila krizinde 16 milyar dolar azalmışken krizin başladığı Meksika ve Latin Amerika ülkelerine giren özel sermaye 36 milyar dolar gerilemişti(Özel, 2005:18).

Meksika'da 1994'de başlayan ve daha sonra tüm Latin Amerika ülkelerini etkileyen krizin yol açtığı üretim kaybının etkisi, 1995 yılında da artarak devam etmiştir. 1996 yılında krizin etkisinin azalmasıyla hem Meksika hem de Latin Amerika ülkelerinde ekonomik açıdan olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

2.1.2. Meksika Krizi

Latin Amerika Ülkeleri, küreselleşmenin sınırları kaldırmasıyla, ülkedeki zayıf demokrasi ve piyasa ekonomilerindeki eksiklikler sebebiyle kriz yaşamışlar. Kriz

yaşanan Latin Amerika ülkelerden birisi de Meksika'dır. Ulusal para olan Peso'nun aşırı değer kazanması ekonomik dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Meksika 1994 yılında ulusal para birimi olan Peso'nun değerini %15 düşürerek finansal bir kriz yaşamış ve ülkeye giren kısa süreli paranın ülkeden ayrılmaya başlamasıyla kriz derinleşmiştir. 1990'lı yılların başında dünyada oluşan olumlu havanın etkisiyle Meksika'ya büyük miktarda kısa vadeli yabancı sermaye girişi olmuştur. Bir süre sonra ülkedeki yüksek cari ödemeler açığı, aşırı değerlenmiş kur, özel tasarruflarda meydana gelen azalma ve politik istikrarsızlık sebepleriyle ülkeden sermaye çıkışı başlamıştır.

Meksika hükümetinin 20 Aralık 1994 tarihinde döviz kurunu %15 genişletme kararı Peso'nun beklenenden hızlı şekilde değer kaybetmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda uluslararası rezervler hızlı bir şekilde 5 milyar dolar gibi büyük bir erime kaydettikten sonra peso 22 Aralık'ta dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu durum faiz oranlarının hızlı bir şekilde artmasına ve bunun sonucunda bankaların portföy dengesinin bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası yatırımcıların paniğe kapılması ve kısa vadeli yatırımlarını geri çekmeye başlaması krize neden olmuştur. Meksika'da ortaya çıkan bu kriz bölge ülkelerine "tekila" etkisiyle yayılmış ve ülkelerin borsalarında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Kriz sonucunda Meksika ekonomisine yönelik portföy yatırımlarının azalmasının yanında yaklaşık 3,4 milyar dolarlık portföy çıkışı da gerçekleşmiştir(Akdiş, 2004:36-48).

Meksika finansal krizi, ancak 31 Ocak 1995 tarihinde ABD'nin ve uluslararası kuruluşların yardım programını açıklamasıyla çözülmüştür. IMF ile yapılan stand-by anlaşması üzerine 18 milyar dolarlık kredi sağlanmıştır. Ayrıca ABD tarafından Meksika'nın borcunun garanti altına alındığı açıklanmıştır. Daha sonra bundan vazgeçilerek, 50 milyar dolarlık kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan dış kaynağın yanı sıra, Meksika hükümetinin hazırladığı ve uygulamaya koyduğu paket de krizin atlatılmasında etkili olmuştur. 1995 yılının sonlarına doğru ekonomide ılımlı havalar esmeye başlamış krizin etkisi azalmış, faiz oranları düşmüş ve talepte canlanma meydana gelmiştir. Krizin Türkiye ekonomisine sıçramasını ise o dönemde Türkiye ile Meksika arasında ticari ilişkilerin zayıf olması engellemiştir.

2.1.3. 1995 Arjantin Krizi

Özellikle 1990 sonrası dönemde, yükselen piyasa ülkelerinde ve geçiş ekonomilerinde yoğunlaşan finansal krizler bu ekonomiler için yıkıcı sonuçları olan ortak bir olgu haline geldi. Meksika krizi “Tekila Etkisi” ile diğer Latin Amerika ülkelerine bulaşmış ve bu ülkelere en fazla etkilenen Arjantin olmuştur. Bu ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz bölge ülkelerine yönelik sermaye hareketlerini ve finansman olanaklarını negatif yönde etkilemiştir.

Arjantin ekonomisinin 1980’lerde temel sorunu kamu sektöründe oluşan açıkların özel sektör tasarrufları ile karşılanamaması olmuştur. Bunun sonucunda Arjantin ekonomisi 1990’lı yıllara enflasyon oranının % 1350’lere ulaştığı, yerli paranın çöktüğü bir mali yapı ve krize sürüklenen bir reel sektör ile girmek zorunda kalmıştır. Arjantin’in diğer bölge ülkelerinden farklı olarak uygulamış olduğu kur politikasının Meksika krizinden kendisini koruyabileceğini düşünmüştür. Fakat 1990’lı yıllarda işsizlik hızla artmış ve 1995’te % 17,5’lere ulaşmıştır(Delive, 2002:170). Fakat işsizlikle baş edemeyen Arjantin, 1994-1995 yılları arasında yoğun bir sermaye çıkışı ile krizin etkisini daha derinden hissetmiştir.

Yaşanan ani sermaye kaçıışı para hacminin hızla düşmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda merkez bankasının vadeli ve vadesiz mevduatlarda uygulamaya başladığı zorunlu karşılık oranlarının azaltılması ve sınırlı mevduat sigortasının uygulanması gibi uygulamalar bankacılık krizine yol açmıştır. Ancak Meksika’nın aksine kapsamlı bir finansal kurtarma operasyonunun yapılmaması Arjantin’in yaşadığı krizin ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal alanda da şiddetlenmesine yol açmış sonuç olarak 1995-1998 yılları arasında 206 olan banka sayısı 130’a düşmüştür. Yapılan hızlı düzenlemeler ve bankacılık sektöründe gerçekleşen reformlar sayesinde kriz sona ermiştir(Delive, 2002:179).

2.2. 28 Şubat Öncesi Türkiye’nin Ekonomik Durumu

2.2.1. Nisan 1994 Krizi

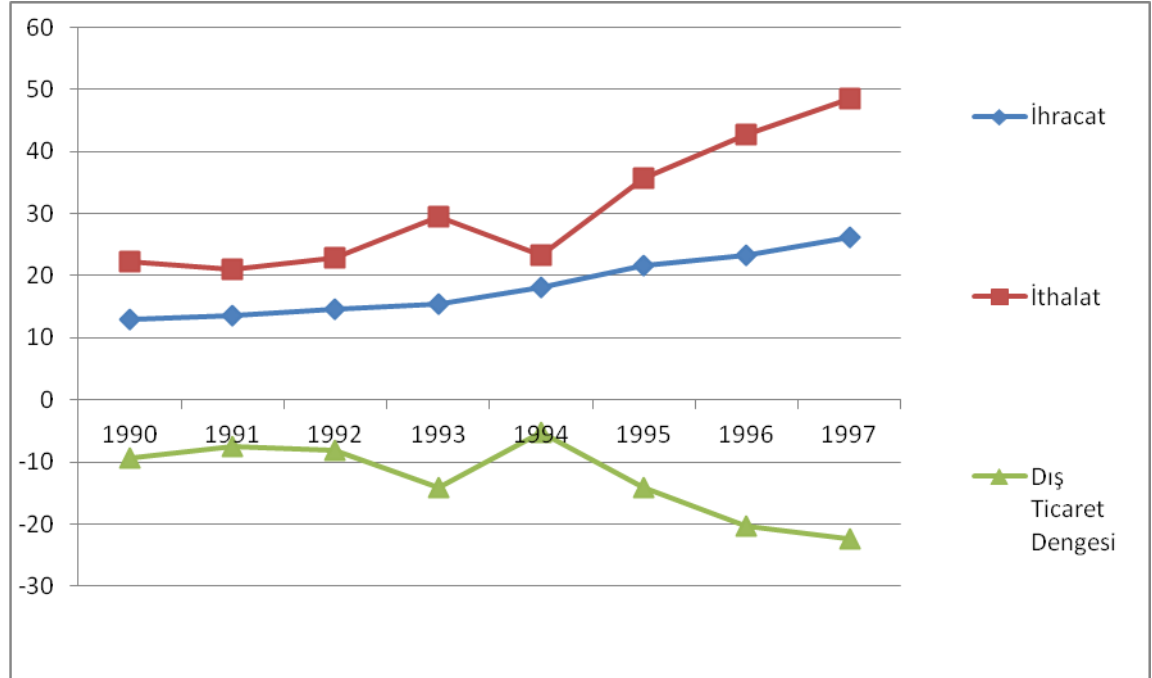
Türkiye 1980 yılından sonra ekonomisini neoliberal iktisat görüşleri doğrultusunda dışa açmıştır. On yıl boyunca ihracatta ciddi bir artışla birlikte hızlı

ekonomik büyüme yaşamıştır. Fakat 1980'lerin sonuna gelindiğinde ekonomik büyümenin ivmesi azalmıştır. Ekonomideki büyümenin tekrar ivme kazanması için yabancı sermaye girişi anahtar mekanizma olarak kabul edilmiştir. Bunlar yapılırken Türkiye ekonomisinin yapısal açıkları üzerinde durulmuştur. Uluslararası sermaye akımlarının artması ve gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları, Türkiye'nin finansal zorlukları için bir fırsat yaratmıştır. Türkiye, yabancı sermayeyi çekebilmek için Türk Lirasının tam konvertibilitesini ve sermaye hesaplarının liberalizasyonunu gerçekleştirmiştir.

Türkiye ekonomisinde özellikle 1989'dan sonra, kamu kesiminin dengesi ciddi şekilde bozulmaya başlamıştır. Kamu kesimi açıkları yapısal ve kurumsal nedenlerden kaynaklanıyordu. Devletin gelirleri bir türlü artırılamıyordu. Kamu gelirlerinin artırılamamasına rağmen, kamu giderleri kontrol edilemez bir hal almıştı. Kayıt dışı ekonominin boyutları tahmin edilemeyecek seviyelere ulaşmış, sosyal yozlaşma artmıştı. Devlette israf ve savurganlık çok ciddi boyutlara ulaşmıştı. Kamu kesimi giderleri vergi gelirleri ile karşılanamayınca Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuş ve yoğun bir biçimde borçlanmaya gidilmiştir. Devletin borçlanma ihtiyacı, faizlerin yükselmesine sebep olmuş, yurt içi faizin görece olarak yurt dışı faizden yüksek tutulması ile kısa vadeli sermaye hareketleri çekilmeye çalışılmıştır. Vadesi gelen borçlar vergi gelirleri gibi sağlam kaynaklarla ödenemediği için tekrar borçlanmaya başvurulmuş, borçla borç ödenmeye çalışılmıştır.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte ülkeye giren yabancı sermaye ulusal paranın değerlenmesine yol açmıştır. 1990 yılında kamuoyuna açıklanan parasal program ekonomideki belirsizliğin ortadan kaldırılması bakımından önemliydi. Ancak 1991 yılında başlayan Körfez savaşı ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş aynı yıl yapılan seçim ise kamu açıklarında önemli bir artışa neden olmuştur.

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde yerli paranın reel olarak değer kazanması ihracatı azaltırken, ithalatı artırmıştır. Bunun sonucunda dış ticaret açığı 1993 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış buna ek olarak ekonomide geleceğe yönelik kötümser beklentilerin artması belirsizliğe neden olmuştur. Bütçe açıklarının artması ve açıkların bankalar tarafından finanse edilmesi bankaların kaynak kullanımını sınırlamıştır(Karlık, 2002:451).

Grafik 1: Türkiye’de Dış Ticaret Verileri 1990-1997 (milyar dolar)

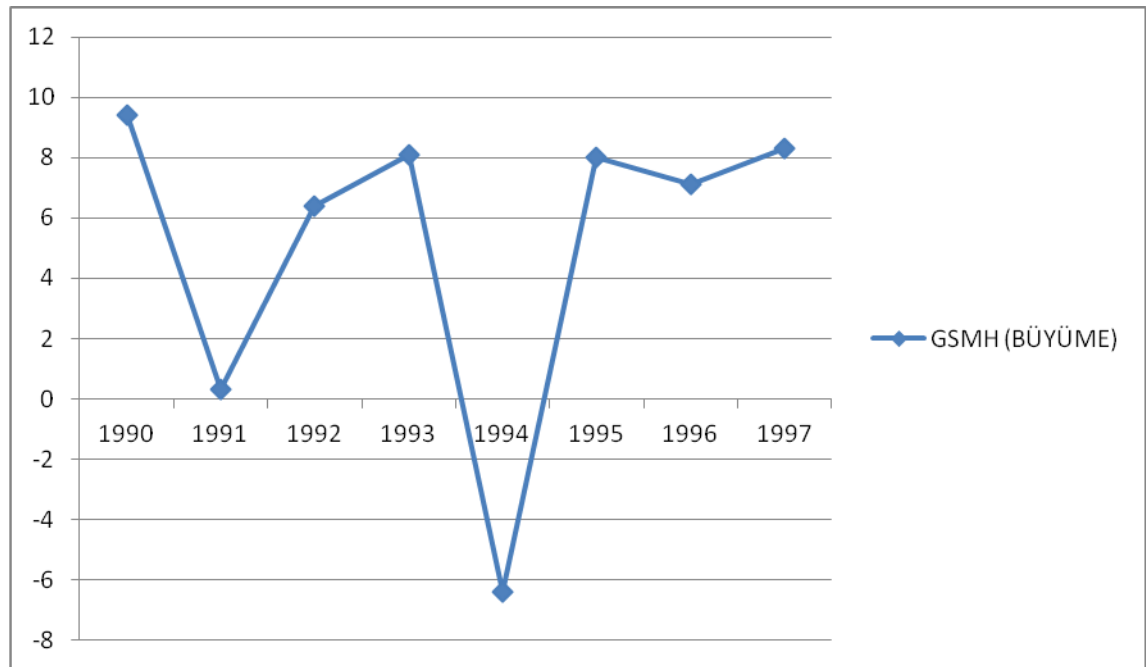
Kaynak:(TÜİK, Temel Ekonomik Göstergeler)

Yukarıdaki grafikte 1990-1997 yılları arası ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi oranları verilmiştir. Buna göre 1990 yılında ihracat 12,95 milyar dolar seviyesinde iken kademeli olarak yükselerek 1997 yılında 26,26 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. İthalat rakamlarına baktığımızda 1990 yılında 22,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş 1993 yılında 29,42 milyar dolara kadar yükselmiş. Krizin yaşandığı 1994 yılında bu rakam 23,27 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında krizin etkisinin azalmasıyla ithalat tekrar yükselişe geçmiş 1995’te 35,7, 1996’da 43,62 ve 1997 yılında da 48,55 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesi ise ilgili dönemlerde değişiklik göstermiştir. 1990 yılında eksi 9,34 milyar dolar olan dış ticaret dengesi 1993’te eksi 14,03 milyar dolara kadar yükselmiş daha sonra 1994 yılında krizin etkisiyle ithalatın azalması sonucu eksi 5,16 milyar dolara kadar gerilemiştir. Krizden sonra ithalatın artmasıyla dış ticaret dengesi tekrar artış trendine geçmiştir. Dış ticaret dengesi 1995 yılında eksi 14,07 1996’da 20,4 ve 1997’de de 22,29 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğu Asya ülkeleri ve Meksika’nın sermaye hesaplarını serbestleştirmesini takip eden dönemde olduğu gibi, Türkiye’ye de yabancı sermaye girişlerinde bir artışın yaşanması döviz kurları üzerinde bir baskı yaratmıştır. 1989’dan 1994’e kadar olan

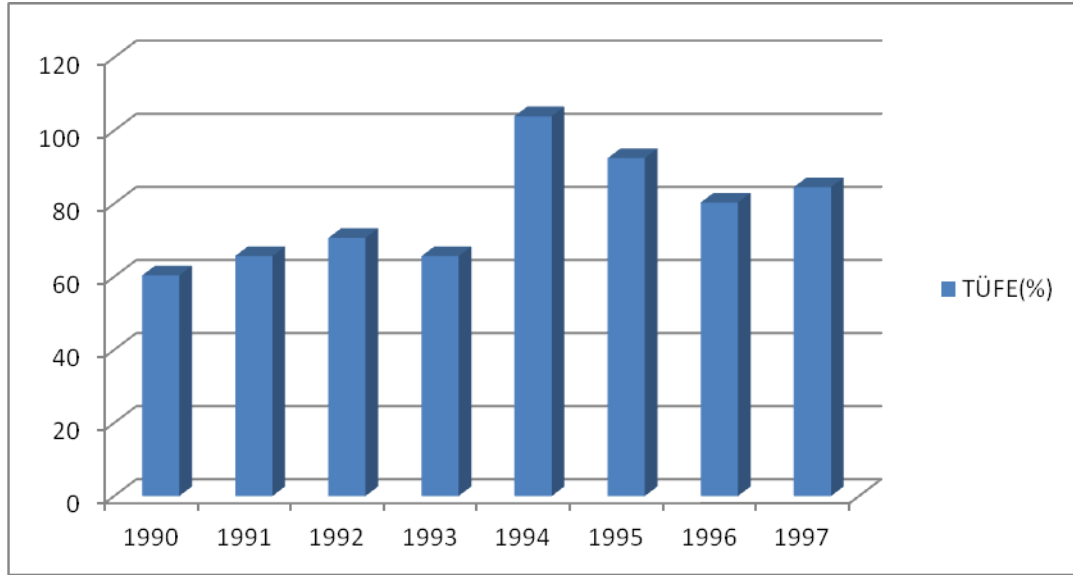
dönemde ülkeye giriş yapan yabancı sermaye daha çok mevcut açıkları kapatmak amacıyla kullanılmıştır. Kamu harcamalarına ilişkin denetimin eksik oluşu, iç ve dış borçtan oluşan bütçe açıklarının finansmanı da mali açıkların büyümesine neden olmuş, faiz ödemelerinde bir artış gözlemlenmiştir. Türkiye'ye giren yabancı sermayenin büyük bir kısmı kısa vadeli spekülasyon akımlardan meydana gelmiştir, bu akımlar makro iktisadi dengesizlikleri de beraberinde getirmişlerdir.

Grafik 2: Türkiye'nin Büyüme Rakamları 1990-1997(%)

Kaynak:(Kalkınma Bakanlığı,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler)

Yukarıdaki grafiğe baktığımızda 1990 yılında büyüme oranı %9,4 iken Körfez savaşının yaşandığı 1991 yılında %0,3 olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında %8,1 olan büyüme rakamları 1994 yılında eksi %6,1 olarak gerçekleşmiş. Tabloya baktığımızda ekonomide meydana gelen bir yıllık küçülme yaklaşık %14,2 civarında olmuştur. Bu oran bize krizin ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir. Ekonomik kriz sonrasında yükselme eğilimine geçen büyüme rakamları 1995 yılında %8, 1996 yılında %7,1 ve 1997 yılında ise %8,3 oranında gerçekleşmiştir.

Grafik 3: Türkiye'nin Tüketici Fiyat Endeksi Oranları 1990-1997

Kaynak: TCMB

Grafikte 1990-1997 yılları arasında Türkiye'nin tüketici fiyat endeksi (TÜFE) oranları verilmiştir. 1990 ile 1993 yılları arasında yüzde 60-70 bandında seyreden oranlar kriz döneminde yüzde 104'e kadar yükselmiştir. 1995'te yüzde 92, 1996'da yüzde 80 ve 1997 yılında ise yüzde 84 olarak gerçekleşmiştir.

Krizin Türk ekonomisine en önemli etkisi, bankacılık sektöründe yarattığı önemli küçülmedir. Bu döneme kadar genel bir büyüme trendi içerisinde görünen sektör 1994 yılında reel anlamda önemli ölçüde küçülmüştür. Daralma özellikle 1994 yılının ilk altı aylık döneminde çok büyük bir şekilde kendini hissettirmiştir. Bu küçülme dış kredi kullanımlarının hemen hemen sıfırlanması, mevduat artışlarının krizi takip eden dönemde negatife dönüşmesi ve sisteme gelen kaynak girişinin tıkanması, vadesi gelen dış kredilerin ödenmesinden kaynaklanmıştır. Küçülme büyük oranda dış kaynağa bağımlı olarak çalışan özel sermayeli bankalarda kendini göstermiştir(ASOMEDYA, 2001:48).

1994 krizinin Bankacılık sektörünü derinden etkilemesinin altında yatan temel sebep 1989-1993 yılları arasında uygulanan yüksek faiz oranı ile düşük döviz kuru politikalarının nihayete erdirilmesiyle düşen kar oranlarıdır. Öte yandan, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın belirginleşmesinden ötürü, belirsizliğin ve riskin yükselmesi de bankacılık sektörünün etkinliğinin azalmasına neden olmuştur(Şahin, 2000:410). Sonuç olarak, bu dönemde bankacılık sektörü yüklü miktarda açık pozisyona girerek büyük risk üstlenmiştir. Yaşanan krizin nedenleri incelendiğinde sermaye giriş-çıkışları

ve dış ticaret şoklarının yol açtığı reel döviz kurlarındaki kısa vadeli yön değiştirmelerin bankacılık sektörünü etkilediği görülmüştür. 1994 krizine baktığımızda aslında krizin en önemli nedenlerinden bir tanesinin döviz kurunun olması gereken seviyeden daha düşük seviyelerde seyretmesi olduğu söylenebilir. İlk başlarda bu durum yüksek faiz oranları ve bu oranlar sayesinde çekilebilen sermaye girişleri sayesinde sürdürülebilmiştir. Daha sonra ise, yüksek faiz oranları sürdürülememiş ve döviz kuru sermaye kaçışlarının da etkisiyle olması gereken seviyeye dönmüş, Türk Lirası değer kaybetmiştir.

Türk lirasının değer kaybetmesiyle birlikte 1994 sonrası dönemde ithalat azalmış, cari denge yeniden kurulmaya başlanmıştır. Bozulan dengeleri yeniden istikrara kavuşturabilmek için “5 Nisan Kararları” yürürlüğe konulmuştur. Buna göre döviz kurları serbest bırakılmış, zorunlu döviz-efektif devir ve bankalar arası döviz piyasasında saat 15:00’deki döviz kuru baz alınarak günlük kurlar belirlenmeye çalışılmıştır(ASOMEDYA, 2001:9). 5 Nisan Kararları’yla getirilen önlemler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Tasarruf mevduatına getirilen sigortalama işlemin genişletilmesinin banka paniklerini önleyememesi sonucunda tasarruflara sınırsız devlet garantisi getirilmiştir.
2. Kamunun gerçekleştirmiş olduğu yatırım ve harcamaların düşürülmesi kararlaştırılmıştır.
3. Ücret, maaş ve taban fiyatlarına sınırlamalar getirilmiştir.
4. Özel vergi çıkartılmıştır.
5. Özelleştirmeye ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
6. Zorunlu karşılık oranları yeniden düzenlenmiştir.
7. Hazinesinin kullandığı avans yetkisinin % 15 olan oranı % 20’ye çıkarılmıştır.
8. Vadesi üç aylık olan ve % 50 net faiz getiren süper hazine bonoları çıkarılmıştır.

5 Nisan kararları olarak anılan 1994 yılında kabul edilen istikrar programı temelde iki stratejiyi amaç edinmiştir. İlki kısa vadede kötüleşen makro iktisadi dengelerin iyileştirilmesidir. Bu perspektifte yüksek enflasyonun düşürülmesi, Türk Lirasına istikrar kazandırılması, ihracatın yükseltilmesi ve kötüleşen kamu maliyesi rakamlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Kısa vadeli hedefleri gerçekleştirme hususunda 5 Nisan Kararları gayet başarılı olmuş, takip eden senelerde enflasyon oranı eski seviyesine gerilerken, yapılan devalüasyonla da ihracatta artış gözlemlenmiştir.

Buna karşın 5 Nisan Kararlarının uzun vadeli hedefi olan ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirme hususunda gerektiği ölçüde adımlar atılmadığından ötürü bir başarısızlık söz konusu olmuştur. Bundan dolayı Türkiye ekonomisi makro iktisadi istikrarı yakalama konusunda yetersiz kalmış bunun sonunda 2000 ve 2001 krizlerini tecrübe etmek zorunda kalmıştır.

2.3. 1990'lı Yılların İkinci Yarısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Durumu

2.3.1. Asya Krizi

Yakın tarihe kadar Güneydoğu Asya ülkelerinin ortaya koydukları ekonomik görüntü takdirle karşılanmış, dışa yönelik yapılan gelişme stratejileri başarı örneği olarak sunulmuştur. Bu ülkelerdeki mevcut şartlar, sosyal ilişkiler ve çalışma anlayışı araştırma konusu yapılmıştır. Küreselleşme ile artan uluslararası rekabette, Güneydoğu Asya ülkeleri olarak bilinen Tayland, Filipinler, Malezya, Endonezya ve Güney Kore'nin üstünlük kazanacaklarına inanılması bu bölgeye yönelik uluslararası sermaye hareketlerini arttırmıştır. Söz konusu güven duygusunun en önemli dayanağı bu ülkelerin son yıllarda ortaya koydukları ekonomik büyüme performansdır. 1970-1996 dönemi ortalamasında Güneydoğu Asya ülkelerinin yıllık ekonomik büyüme hızı, gelişmiş ülkelere göre yaklaşık 3 kat daha yüksek olmuştur.

Bu olumlu gelişmeler bu ülkelerin "Asya Kaplanları" olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Yüksek büyüme hızının yanında enflasyon oranının düşük olması ve bütçe açıklarının olmaması izlenen maliye politikalarının makroekonomik istikrar açısından uygun olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak gelişmiş ülkelerde faiz getirisinin görece olarak düşük olması yabancı yatırımcıların ülkeye akın etmesini sağlamıştır.

Asya ülkelerine 1990-1996 yılları arasında GSYİH'lerinin ortalama %6'sı kadar bir sermaye girişi olmuştur. Tayland'a giren yabancı sermaye %10'dan fazla olmuştur. Malezya'da da bu oran %9 civarında gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde uygulanan sabit döviz kuru politikaları sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra da devam etmiştir. Sabit döviz kuru politikaları özellikle kısa vadeli yabancı sermaye girişlerini desteklemiştir. Yabancı sermaye girişleri dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin

fiyatlarının artması yönünde baskı oluşturduğu için, 1990'lı yıllarda Asya ülkelerinde döviz kurları Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler'de %25, Güney Kore'de ise %12 civarında değerlenmiştir. Sermaye girişlerinin artmasıyla banka kredileri de hızlı bir şekilde genişlemiştir. Tayland, Güney Kore ve Malezya'da bankacılık sektörünün reel sektöre sağladığı kredilerin GSYİH'ya oranı %50'den fazla artmıştır(Radalet & Sachs, 1998:10-14).

Söz konusu ülkelerin borç stoku yabancı para cinsinden olduğundan yapılan devalüasyonlar neticesinde borç oranlarında büyük artışlar gözlemlenmiş ve döviz spekülasyonları meydana gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde para, sermaye ve döviz piyasalarında yaşanan çalkantı bir salgın gibi bulaşarak finansal sistemlere büyük zararlar vermiştir. Kriz, bölge ülkelerinin globalleşmenin yardımıyla aralarındaki etkileşimi ortaya koyması açısından açık bir kanıt teşkil etmektedir(Öksüz, 2001:47-48).

Asya ülkelerindeki kriz sonucu yapılan devalüasyonlar kendi rekabet güçlerini korumaya yöneliktir. Ancak, birçok Asya ülkesinin parasını dolar karşısında devalüe etmesi sonucunda; bu ülkelerin ticari rakip oldukları ve ihracatlarının yaklaşık %20-40'ını kendi aralarında gerçekleştirdikleri göz önüne alındığında, rekabet gücünde sağlanan gelişme kısmen kaybolmaktadır. Bununla beraber, söz konusu ülkeler, paralarını devalüe etmeyen diğer ülkeler -özellikle de Çin ve Japonya- karşısında önemli oranda rekabet gücü kazanmıştır. Asya krizine yol açan sebeplerden biri olan, Çin'in 1994 yılında parasını dolar karşısında %45'ler civarında devalüe etmesi ve daha sonra Japon Yeni'nin 1995 yılında %3, 1996 yılında %13 civarında değer kaybetmesi sonucunda Asya'daki diğer ülkelerin rekabet güçlerini önemli oranlarda kaybederek cari açıklar verdikleri görülmüştür. Bu anlamda krize yakalanan ülkeler kaybettikleri rekabet gücünü devalüasyon yoluyla yeniden kazanmaktadır.

Asya ülkelerinde yaşanan krizin öncelikli sebebi söz konusu ülkelerdeki yatırımların finansman yöntemiyle ilgilidir. Asya ülkeleri büyük ölçekli yatırım projelerini yen ve dolar üzerinden borçlanmak suretiyle finanse etmişlerdir. Piyasa dengesinin negatif yönde bozulması ve dışsal kabul edilen negatif şoklarla beraber yerel para birimlerinin değerlerinde gözlenen kayıplar, bu ülkelerin borç stoklarını sürdürülemez noktalara taşımış ve ekonomik yapı içerisinde reel kesim ve finansal kesimin aynı anda krize girmesini tetiklemiştir. Asya ülkelerindeki krizin başlamasına neden olan dışsal etkenlerin ilki Japon Yen'inde yaşanan değer kaybı ve buna paralel olarak Asya ülkelerinin ihraç ürünlerinin değerlerinin düşmesidir. Çin'in devalüasyon

yaparak, mal ve hizmetlerinin rekabet edebilirliğini arttırması da öne çıkan bir başka gelişmedir. Bu gelişmelerin yanında küresel piyasalardaki elektronik ürün talebinde bir azalış yaşanmıştır. Saydığımız gelişmeler birlikte düşünüldüğünde Asya ekonomileri negatif etkilenmiş, krizden kaçamamışlardır. Bunun temel sebebi de Asya ekonomilerinin küresel ekonomik yapıya çok büyük ölçüde entegre olmaları ve borç stoklarının döviz cinsinden olmasıdır. (Ergi, 2001:947-948).

Türkiye'nin Güneydoğu Asya krizinden etkilenmesi biraz gecikmeli olmuştur. Kriz Haziran'da meydana gelmiş, Türkiye ise ancak Ekim'den sonra krizin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Güneydoğu Asya ülkelerinin para birimleri 1 Temmuz 1997'den itibaren %60'ları bulacak kadar değer kaybetmesi, bu ülkelerin dünya ihracat pazarlarındaki rekabet edebilirliğini olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bu gelişme Türkiye açısından ihraç pazarlarında bir daralmaya neden olabileceken bu ülkelerin Türkiye'nin ihracatında önemli bir paylarının bulunmaması, söz konusu ülkelerde yaşanan talep düşüşü Türkiye'nin ihracatını negatif bir şekilde etkilememiştir. Bununla birlikte Türkiye ile benzer ihraç malları üreten Güneydoğu Asya ülkelerinin yerli para birimlerini devalüe etmeleri, bu ülkelerin rekabet edebilirliğini arttırmasından ötürü Avrupa Birliği ve ABD pazarlarında Türkiye karşısında avantaj elde etmelerini sağlamıştır. (Karluk, Tosun, & Çatalbaş, 2003:8).

2.3.2. Brezilya Krizi

Brezilya gerçekleştirdiği gelişmelerle gelişmekte olan ülkelere model olarak gösterilen bir ülke konumunda iken 1990'ların sonlarına gelirken Brezilya ekonomisine karşı uluslararası finansal piyasalarda bir güvensizlik söz konusu olmuştur. Bunun nedeni ise yüksek bütçe açığı ve uygulanmakta olan döviz kurunun sürdürülebilirliği olmuştur. Güvensizlikle başlayan bu durum, sonrasında bazı gelişmelere neden olmuştur. İlk olarak Brezilya'dan yüksek miktarda sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Bu durum reel faizlerin yükselmesine ve ülkeye yapılan yatırımların azalmasına neden olmuştur. Ekonomik büyüme oranındaki düşüşlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla Aralık 1998 ve Ocak 1999'da Brezilya ekonomisi üzerinde spekülasyonlar çoğalmıştır. 13 Ocak 1999 tarihinde ise Brezilya ulusal para birimi Real dalgalanmaya bırakılmış ve kamu dengesi için bazı önlemler alınmıştır(TCMB, 1999).

1999 yılında şiddetlenen ekonomik krizin nedeni olarak 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi, spekülasyon hareketleri ve uluslararası yatırım fonlarının iflas etmeleri öne sürülmüştür. Dünya'nın büyük ekonomilerinden birisi olarak kabul edilen Brezilya'da yaşanan bu kriz tüm dünya ülkeleri için soğuk düş etkisi yaratmıştır.

1997-1998 yıllarında Rekabet edilebilirliğin azalması, düşük büyüme oranları ile bozulan mali denge sonrası Brezilya ekonomisi dış şoklara karşı kırılgan hale gelmiştir. Bu bağlamda Brezilya ekonomisini 1995 yılındaki Tekila etkisi, 1997 yılındaki Asya kriz ve 1998 yılındaki Rusya krizleri olumsuz etkilemiştir. Her üç durumda da krizlere karşı tepki aynı olmuştur. Nominal faiz oranları iki katına çıkmış ve mali sistemi düzeltmeye yönelik bir takım önlemler alınmıştır. Bu önlemlerle Tekila ve Asya krizlerinin etkisi atlatılsa da Rusya krizinin etkisi atlatılamamıştır. Bu durumu mali Rusya krizinin ardından, Brezilya piyasalarında ciddi boyutlara varan fon çıkışlarına yol açmış bu da ülke ekonomisinde devalüasyon baskısı oluşturmuştur(Goldfajn, 2000:6-11).

Brezilya "Real Planı" adı altında uygulamaya koyduğu plan sayesinde 4-5 yıl içinde enflasyon oranını tek haneli rakamlara düşürmüştür. Bu planda kamu harcamalarının azaltılması ve denk bütçenin sağlanması için daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Yabancı sermayeyi teşvik için özelleştirmelere hız verilmiş ve dış ticaretin daha da serbestleştirilmesi sağlanmıştır.

Tablo 2 :Brezilya'nın Ekonomik Verileri (1999-2003)

Göstergeler	1999	2000	2001	2002	2003
Büyüme(%)	0,8	4,4	1,3	1,9	-0,2
İşsizlik(%)	6,3	7,1	11,1	10,5	10,9
Enflasyon(%)	9,2	7,7	8,9	12,9	14,4
Gösterge Faiz Oranı(%)	18,99	16,19	19,05	23,03	16,91
Kur(1 USD/Real)	1,82	1,83	2,35	2,93	3,07
Kamu Açığı/GSYİH(%)	-5,8	-3,6	-3,6	-4,6	-5,2
Cari Açık/GSYİH(%)	-4,7	-4,1	-4,6	-1,7	0,8
Cari Açık(milyar dolar)	-25,3	-24,2	-23,2	-7,6	4,1
Toplam Dış Borç	224	217	210	211	215
Dış Borç/GSYİH(%)	42	36	41,2	45,9	43,6

Kaynak:(Atılğan, 2007:85-86)

Brezilya ekonomisinde 1999-2003 yılları arasında oluşan ekonomik verilere baktığımızda 1999 yılındaki kötü tablo 2000 yılında biraz daha olumlu seyir izleme eğilimine girmiştir. 2000 yılının sonlarında yüksek cari açık ve özellikle Arjantin'de

başlayan finansal krizin olumsuz etkileriyle 2001 yılında ulusal para Real değer kaybetmeye başlamıştır. Krizden sonra ekonomideki büyüme 2000'den sonra azalarak devam etmiş 2003 yılında sona ermiştir. Brezilya'da dış borç miktarı 210 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. Bu miktar Brezilya GSYİH' sının %42'sine denk gelmektedir.

2000 yılında azalan ekonomik sorunların ardından 2001 yılında tüm dünyada büyüme oranlarının azalması ve Arjantin krizinin büyük çaplı etkilerinin sonucunda Brezilya'da ekonomik sorunlar yeniden artmaya başlamıştır. Faizlerin yüksek olması ve iç talebin azalmasıyla 2001 ve 2002 yılında düşük oranlı büyüme gerçekleşmiştir. 2000-2003 yılları arasında yabancı sermaye girişi azalmıştır. Bu durum dış borçların yeniden yapılanması için sorun oluşturmuştur. Temmuz 2002'de finansal piyasalarda panik havası yaşanmaya başlamış ve Real 2001 yılından 2002 yılı sonuna kadar yaklaşık %25 oranında değer kaybı yaşamıştır. Reel faizler ise Eylül 2002'de %15 oranında arttırılmıştır. 2003 yılının ilk çeyreğine kadar sermaye çıkışı devam etmiştir. Brezilya'nın en önemli sorunlarından olan yüksek miktardaki dış borçlar ve yabancı sermayeye bağımlılık ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir(Atılgan, 2007:86-88).

2.3.3. Rusya Krizi

Asya krizinin etkileri geçmemişken dünya Rusya'nın para birimi olan Ruble'nin 1998'de devalüe edilmesi ile yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Asya krizinin etkileri yoğun olarak hissedilirken Rusya Krizi ile birlikte gelişmekte olan ülkelere olan güven azalmış ve belirsizliklere sebep olmuştur.

Rusya'da meydana gelen finansal krizin sebepleri daha eski gelişmelere dayanmasına rağmen krizin başlama nedeni, kısa vadede maksimum getiriye sağlamak isteyen spekülâtif amaçlı kısa vadeli yabancı sermaye hareketleridir. 1996 ve 1997 yıllarında Rusya'ya giren yabancı yatırım miktarı %229 oranında artmıştır. Bu dönemde Rusya'daki bankalara uluslararası finans piyasalarından yüksek miktarda düşük faizli kaynak girişi gerçekleşmiştir. Bankalar bu paraları iç piyasada yüksek faizli kredi olarak kullanmıştır. Krizin başlama nedeni dünya petrol fiyatlarının düşmesi sebebiyle Rusya'nın dış gelirlerinde 10 milyar dolarlık kayıp yaşanması ve bunun sonucunda piyasalara verilen kredilerin geri gelmemesiyle başlaması oluşturmuştur. Rusya'da 1998 yılını takiben şirket ve banka iflasları yaşanmış ve finansal piyasalarda dalgalanmalar ortaya çıkmıştır(Akdiş, 2002:6).

Rusya hükümetinin gümrük duvarlarını yükseltmesi ile ithalat miktarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Fakat Ünlü spekülör Soros'un Rusya'ya verdiği düşük "reyting" nedeniyle piyasaya olan güven azalmış ve yaşanan kriz iyice derinleşmiştir (Mor, 1998:8). Yaşanan Finansal kriz, gelişmekte olan ülke piyasalarından yabancıların çıkmasına neden olmuş ve bu gelişmeler neticesinde sermaye hareketleri olumsuz yönde etkilenmiştir. 1998'in üçüncü çeyreğinde 10,5 milyar dolarlık sermaye çıkışı olmuş ve bu miktarın yaklaşık 7 milyar dolarlık kısmı yurtdışında yerleşik kişilerin portföylerini azaltmaları sonucu yapılan döviz transferlerinden meydana gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak Ağustos ayında meydana gelen kısa vadeli sermaye çıkışı, bir yandan mali sektörün küçülmesine, bir yandan da kamu kesiminin yüksek borçlanması reel faizlerin yükselmesine neden olmuştur(Akdiş, 2001).

Bu dönemde kamu açıkları kısa vadeli borçlarla sağlanmıştır. Daha sonrasında Rusya Hükümeti borçlarını ertelemeye başlamış, bunun üzerine yabancı yatırımcılar ülkeye yeni yatırımlar yapmaktan kaçınmıştır. Rusya krizi gelişmekte olan ülkelerin dış piyasalardan kaynak bulma durumunu zorlaştırmış ve dışarıdan alınan yabancı kaynakların maliyetini arttırmıştır (Seyidoğlu, 2001:584-585).

Rusya krizinin ardından bölge ekonomilerinde genel olarak enflasyon oranlarının arttığı ve kamu dengesinin bozulduğu gözlenmiştir. 1998 yılında %21 olan bölge tüketici fiyatları enflasyonu 1999 yılında %39'a yükselmiştir. Bu artış, ülkelerin para birimlerinin kriz sonrasında hızlı bir biçimde değer kaybetmesinden kaynaklanmıştır. Krizin ardından Rusya ekonomisi 1998 yılında yüzde 4,9 oranında küçülmüştür. Krizin olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği ülkeler Rusya ile daha yakın ticari ilişkilere sahip ülkeler olmuştur. Bunda Ruble'nin değerinin bölgedeki diğer ülkelerin para birimlerine karşı düşmesinin ve Rusya'nın ithalat talebinin azalmasının etkisi büyüktür (TCMB, 1999).

1998'de meydana gelen Rusya Krizi Türkiye ekonomisini Asya krizine göre daha fazla etkilemiştir. Bunun temel sebebi Rusya'ya yapılan ihracat hacminin yüksek olması ve coğrafi konumu nedeniyle yabancı sermayenin çıkmaya başlamasıdır. Bunun sonucunda bankacılık ve finans sektöründe küçülme meydana gelmiştir. Ayrıca kamu kesiminin borçlanma gereksiniminin yüksek olması ve iç piyasadan sağlanmaya çalışması reel faizlerin artmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren yurtiçi ve yurtdışı finansman olanakları daralmış, bankalar firmalardan verdikleri kredileri geri

istemişlerdir. Kamu bankalarının reel sektörün ihtiyacı olan kredilendirmeyi devam ettirmesi krizin reel sektöre etkisini biraz geciktirmiştir(ASOMEDYA, 2001:51-52).

2.3.4. Arjantin Krizi

1998 yılında Rusya'nın moratoryum ilan etmesinin yanında, 1999 yılında da Brezilya'nın finansal krize girerek devalüasyon yapması sonucunda, Arjantin kendisini tekrarlayan bir kriz sarmalı içinde bulmuştur. Özellikle Brezilya krizi ve takip eden devalüasyon, dış ticaretin %30'unu bu ülkelere yapan Arjantin'in ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Finansal krize giren diğer ülkeler krizden çıkış için gerekli adımları atarken Arjantin yeni duruma ayak uyduramamıştır. Böylece dolar uluslararası piyasalarda değerlendirildikçe Arjantin'in rekabet gücü azalmış ve ekonomik sıkıntıları artmıştır(Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002).

1990'lı yıllarda pek çok ülke için örnek bir model olan Arjantin 2000'li yılların başında ülkenin içine düştüğü olumsuz durumla şaşkınlık yaratmıştır. Ekonomik göstergelerde meydana gelen bozulmaları yeniden canlandırabilmek için IMF'den yardım alınmıştır(Ergün, 2010:12).

Krizin seyrine bakıldığında 2000 yılında uluslararası sermaye piyasalarına erişimin büyük ölçüde kaybedilmesi, 2001 yılının ikinci çeyreğinde sermaye çıkışı ve mevduat çekilişlerinin yoğunluk kazanmasıyla bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz duruma engel olmak için Arjantin Aralık 2001'de mevduatları dondurma kararı almıştır. Bunun akabinde IMF, Arjantin'in programa uymadığı gerekçesiyle ödemeleri durduracağını bildirmiştir. Aralık ayının sonuna doğru borçlarını ödemeyen Arjantin temerrüde düşmüş ve 2002 yılında sabit kur politikasından vazgeçmiştir. Bunun sonucunda yerli para birimi Peso hızlı bir şekilde değer kaybetmiş ve ekonomide önemli oranda daralma meydana gelmiştir(Hacıhasanoğlu, 2005:72).

Yaşanan bütün sıkıntılara rağmen Arjantin için 2003 yılı toparlanma yılı olmuştur. Ülke ekonomik büyüme trendine girmiş, dış ticaret hacmini arttırmış ve enflasyonu tek haneli rakamlara çekmiştir. Uzun dönemde Arjantin cari fazla vererek borçlarını azaltmış ve reel faizleri düşürmüştür. Ekonomik göstergelere bakıldığında ise hızlı bir iyileşmenin yaşandığı görülmektedir. 2002 yılında % 11 daralan ekonomi 2003 yılında hızlı bir iyileşme kaydetmiş ve %8 büyümüştür. Ekonomide toparlanmaların yaşandığını gösteren sanayi üretiminde % 16 artış, ihracatta % 14 artışla 29,6 milyar

dolara, ithalatta %54 artışla 13,1 milyar dolara ulaşılmıştır. İşsizlik, enflasyon ve faiz oranlarında da önemli iyileşmeler meydana gelmiştir(Ergün, 2010:14).

Arjantin krizi bize önemli sonuçlar göstermiştir. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir dünyada sabit döviz kuru sisteminin uygulanması büyük riskler taşımakta ve başlangıçta istikrarın sağlandığı görüntüsü verilmesine rağmen ileriki dönemlerde önemli dengesizliklerin doğmasına neden olabilir. Yabancı sermaye girişinin de her zaman yurtiçi yatırımlara aktarılması büyümeye olumlu yansıtacağı tezi Arjantin örneğinde çürümüştür. Büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye girişlerinin olduğu son üç yılda Arjantin’de yurtiçi yatırımlar düşüş göstermiştir. Özelleştirme sonucu elde edilen yabancı sermaye girişi de yatırıma dönüşecek bir kaynak yaratmadığı gibi özel firmaların yabancı sermayeye satılması yurtdışına sermaye kaçışını tetiklemiştir. Bunun dışında uzun yıllar verilen faiz dışı bütçe fazlasının da dış borç yaralarını tedavi etmede faydası olmamıştır(Yenitürk, 2005:265-266).

2.4. 28 Şubat Sonrası Türkiye’nin Ekonomik Durumu

Türkiye’de meydana gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin nedenlerini daha iyi anlayabilmek için geçmiş yıllarda meydana gelen ekonomik gelişmelere ve sosyal olaylara değinmek gerekir. 1997 yılından sonra Türkiye’de hem sosyal hayatı hem de ekonomiyi etkileyen en önemli olaylardan biri 1999 yılında meydana gelen Marmara depremi olmuştur. Cumhuriyet tarihinin ikinci büyük depremi olarak tarihe geçen 17 Ağustos 1999 depremi gerek nüfusun gerekse de ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu Marmara bölgesinde meydana gelmiştir. Deprem, sonuçları bakımından ülke ekonomisine büyük hasarlar vermiştir.

Bu hasarlar çok sayıda insanın ölmesine, yaralanmasına, binlerce kişinin yer değiştirmesine, özel mülkiyet ve toplumsal yapının, ulaşım ve iletişim altyapısının felç olmasına, tarımsal ve sınaî üretim yapısının tahrip olması gibi hasarlara yol açarak ekonomik gelişme sürecine zarar vermektedir(Gürel, 2001:20-28). Büyük depremler ekonomide öngörülemeyen sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Bu da hükümetler açısından bütçeye ilave giderlerin eklenmesi demektir.

1999 depremi Türkiye’nin sanayileşmiş bölgesini etkilemesi nedeniyle ekonomik büyüme, dış ticaret dengesi, enflasyon ve Merkez Bankası rezervleri üzerinde olumsuz etki yaratmasının yanında vergi gelirlerinin de azalmasına yol açmıştır.

Depremi neden olduğu vergi kayıpları ve deprem nedeniyle yapılan vergi ertelemeleri toplamı 270,2 milyar TL'ye mal olmuştur. Deprem nedeniyle tahsil edilemeyen gelirler; Gelir Vergisinden 67 milyar TL, Kurumlar Vergisinden 38,5 milyar TL, Motorlu Taşıtlar Vergisinden 758 milyar TL, Dahilde alınan KDV'den 150 milyar TL, Banka Sigorta Muamele Vergisi'nden (BSMV) 2.189 milyar TL, Damga Vergisi'nden 7.268 milyar TL ve Harçlardan 4,5 milyar TL'dir(DPT, 2001, s. 22). Bu depremin etkilediği illerin GSMH içindeki payı yüzde 34,7; sanayi katma değeri içindeki payı ise yüzde 46,7 seviyesindedir. Bu nedenle Marmara depremi ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. 1999 depreminin GSYH'da yüzde 6,1 oranında azalma meydana getirdiği tahmin edilmektedir. Ayrıca depremin sermaye birikimi ve milli hâsıla üzerinde 9–13 milyar dolar hasar meydana getirdiği ifade edilmektedir. Depremi kamu finansmanı üzerindeki yükün 6,2 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Depremi büyüme üzerindeki etkisinin 1999 yılı için eksi 1 puan, 2000 yılı için ise artı 1,5 puan olarak tahmin edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, deprem sonrası yeniden yapılanma kapsamında yapılmış olan harcamaların 2000 yılında büyüme hızını arttırmıştır. Depremi fiyatlar üzerindeki etkisinin, kapasite kullanım oranlarının düşüklüğü ve bölgedeki satın alma gücündeki azalma nedeniyle 1999 yılında sınırlı kaldığı görülmüştür. Ancak 2000 yılında yeniden yapılanma harcamalarındaki artış sebebiyle fiyatlar genel seviyesindeki artış hızının yükseldiği tespit edilmiştir. Depremler ayrıca dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkiler de meydana getirmiştir. Ancak, bu olumsuz etkiler kısmen işçi gelirleri, hibeler ve yurtdışı reasürans şirketlerinden sağlanan sigorta bedellerindeki artışlar ile telafi edilmiştir. Depremleri etkisiyle Merkez Bankası Rezervleri 1,3 milyar dolar gerilemiş, ancak depremin ardından yaşanan ilk şokun atlatılması ile birlikte rezervlerde yeniden bir artış yaşanmıştır. Benzer gelişmeler faiz oranlarında da görülmüş, depremin ardından ikinci el bono piyasasında faiz oranları 20 puan kadar artmış, daha sonra deprem öncesi seviyesine gerilemiştir(DPT, 2001:2-3).

Marmara depreminin üretim bölgesini vurması ve bölgede üretime ara verilmesi, deprem yaralarının sarılmasında bütçe içi kaynaklara başvurulması, bölgeden sağlanacak olan vergi gelirlerinin elde edilememesi, özel sektörün kamu bankalarından almış olduğu kredileri deprem nedeniyle zamanında ödeyememesi ve bunu devletin finanse etmek zorunda kalması gibi nedenlerle depremin mali etkilerinin maliyeti toplam 5.570 milyar dolar olmuştur(Aktürk & Albeni, 2002:9). Deprem dolayısıyla 2000 yılında kamu harcamalarında artışlar yaşanmıştır. Prefabrik konut inşaatından 53

milyon TL, tam hasarlı binaların yapımı için 1.050 milyon TL, orta hasarlı binaların yapım ve onarımı için 460 milyon TL, okul, yurt, üniversite binaları ile spor tesisleri yapım ve onarımı için 33 milyon TL harcanmıştır. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 11 milyon TL, kara yollarının bakım ve onarımı için 80 milyon TL, tesislerin yapım, onarım ve diğer giderleri için 23 milyon TL, çalışanların ödenek, yolluk, fazla çalışma ücretleri ve tedavi yardımlarındaki artış için 41 milyon TL, diğer kamu kurumlarının yıkılan ve hasar gören binalarının yapım ve onarımı için 10 milyon TL olmak üzere toplam 1.761 milyar TL'lik bir artış yaşanmıştır. Marmara depreminin bütçeye toplam maliyeti 2.031 milyar TL, kamu bankalarına 305 milyar TL, KİT'lere 192 milyar TL, sosyal güvenlik kuruluşlarına 73 milyar TL, mahalli idarelere 133 milyar TL, fonlara ise 60 milyar TL, olmak üzere kamu finansmanına toplam maliyeti 2.796 milyar TL'dir(DPT, 2001:22-28).

2.4.1. Kasım 2000 Krizi

Türkiye 2000 yılına çok önemli ekonomik kararların alındığı bir ortamda girmiştir. Hükümet borçların sürdürülebilir düzeye indirilmesi, kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması ve enflasyonun düşürülmesi amacıyla 1999 yılı Haziran ayında IMF ve Dünya Bankası destekli bir istikrar programı başlatmıştır. IMF ile yapılan görüşmelerde, Yakın İzleme Anlaşması'nın program çerçevesinde mali finans destekli bir anlaşmaya dönüştürülerek, uygulanacak makroekonomik politikalar belirlenmiştir. Hükümet IMF'ye sunduğu niyet mektubu sonrasında 1 Ocak 2000'den itibaren üç yıllık süreci kapsayan maliye, para, gelir ve kur politikalarını uygulamanın yanında enflasyonu düşürme programını da içine alan bir yapısal dönüşümü uygulamaya koymuştur(Parasız, 2001:425).

Bu programdaki temel hedefler; üç yıllık dönem sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faizleri hızlıca aşağı çekmek, kamu finansman dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını sağlamak ve ekonomiyi etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşturacak yapısal reformları hızlıca gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir(Peker, 2002:79).

Programın uygulanmaya konulmasıyla birlikte faiz oranları beklentilerin üzerinde bir hızla gerilemiş, üretim ve iç talep canlanmaya başlamıştır. 1999 yılında ortalama %106'ya ulaşmış borçlanma faizi Ocak 2000 yılında %37'lere, Interbank

piyasası gecelik faiz oranı 1999 yılı ortalaması %66'lardan Ocak 2000'de %34'lere kadar gerilemiştir. Uygulanan bu programın ana hedeflerinden birisi de enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmektir. 2000 yılında, enflasyon faiz oranlarındaki hızlı düşüşler ve geleceğe yönelik olumlu beklentiler neticesinde yavaşlamış sonuç olarak program hedeflerinin gerisinde kalmıştır (program hedefi % 25, gerçekleşen % 39). Enflasyonun bu durumu reel döviz kurunun değerlendirilmesine neden olmuş, ithalat sürekli artış göstermiş ve dış ticaret açığı büyümüştür. Bu göstergelerin dış piyasalar ve yatırımcılar tarafından algılanması, uygulanan kur sisteminin sürdürülebilirliği konusundaki spekülasyonları ve endişeleri artırmıştır.

Program çerçevesinde özelleştirmeler ve yapısal reformlar önemli bir yer tutmaktadır. 2000 yılında planlanan 5 milyar Dolar'ı Telekom'dan olmak üzere 7,6 milyar dolar ve 2001 yılında da 6 milyar dolarlık özelleştirmeler siyasi nedenlerle gerçekleşmemiştir. Buna ilave olarak tarım ve sosyal güvenlik alanında da önemli ilerlemeler sağlanamamıştır(Güloğlu, 2001:525-529).

Uygulanan Programın ilk yılındaki olumlu performans ve sağlanan güven ortamıyla yurtdışından sağlanan sermaye girişi artmış bu durum TL'nin likiditesini artırmıştır. Bazı bankalar dış açık pozisyonlarını artırarak hazine bonusu ve tahvil gibi değerli kâğıtlara yatırım yapmışlardır. Ancak faize karşı hiçbir önlemi almayan bu bankalar geçmiş yıllara göre artan faiz riski ile karşı karşıya kalmıştır. Yabancı yatırımcılarda oluşan Türkiye ekonomisine yönelik olumsuz izlenim dövize olan talebinin atmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bankalara yönelik düzenlemelerin yapıldığı dönemde bankaların yılsonundan önce açık pozisyonları kapama işlemleri yabancı yatırımcılar tarafından yanlış yorumlanmış ve TL miktarında sabit tutulduğu ortamda likidite talebinin artmasıyla faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Bu durum hazine kâğıdı gibi değerli kâğıtları elinde bulunduran ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları zor durumda bırakmıştır. Yabancı yatırımcılar ülkeyi terk etmesi bu bankaların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bu değerli kâğıtları gecelik repo işlemlerinde kullanan bankalar faizlerin artmasıyla birlikte riskleri de artmıştır. Böylece yurtiçi ve yurtdışından fon sağlamanın zor olduğu ortamda gecelik faizler 22 Kasım'da % 250'lere ulaşmıştır. Borsa iki günde % 12 değer kaybetmiş, MB'sı 1.5 milyar dolarlık döviz satışı ve repo ihalesiyle 380 milyar TL piyasaya sürmüştür. Krizin başında program gereği net içi varlık hedefinden taviz vermek istemeyen MB piyasaya 1,5 katrilyon'luk ek likidite vermek zorunda kalmıştır(ASOMEDYA, 2001:52-54).

TCMB, IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda düşük seviyedeki döviz rezervlerini arttırmak için piyasaya likidite vermemiştir. Faiz oranlarını yükselterek döviz talebindeki artışı durdurmaya çalışmıştır. Faizler yüksek seviyelere çıkınca portföyünde çok miktarda Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) bulundurarak büyük bir risk üstlenen Demirbank'a devlet tarafından el konulmuş ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir(Öztürk, 2003:175).

2000 yılı Aralık ayında dış ticaret açığı 22,3 milyar dolara, cari işlemler açığı ise 9,8 milyar dolara yükselmiştir. Cari açık kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilmiş, açığın 2000 yılı içinde sürekli yükselmesi Türkiye ile ilgili olarak uluslararası piyasalarda endişeleri artırıcı bir etki yaratmıştır. 2000 yılının son döneminde döviz kurunun aşırı değerlenmesiyle piyasalara olan güven kaybolmuş ve sonrasında yabancı sermaye hızlı bir şekilde ülkeyi terk etmiştir. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda Türkiye'nin dış borçlanmadaki risk primi yükselmiş ve Türkiye iyice kriz ortamına girmiştir(Uygur, 2001:12-13).

Tablo 3: Türkiye'nin Makroekonomik Göstergeleri (1997-2002)

Göstergeler	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel Büyüme%	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4	7,8
Enflasyon(TÜFE)%	85,7	84,6	64,9	39	68,5	29,7
Enflasyon(TEFE)%	81,8	71,8	53,1	32,7	88,6	30,8
Dış Ticaret Açığı(milyar dolar)	-15,3	-14,2	-10,4	-22,3	-4,4	-8,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı%	54,1	58,7	65,4	51	75,7	69,8
Cari Açık(milyar dolar)	-2,6	1,9	-1,3	-9,8	3,3	-1,7
Cari Açık/GSMH%	-1,3	1	-0,7	-4,9	2,3	-1
İç Borçlar/GSMH%	21,4	21,7	29,3	29	69,2	54,8
Dış Borçlar/GSMH%	42,7	45,5	54	59,3	77	77,3
TL'nin Değerlenmesi%	9	18,5	23	36,5	12	25

Kaynak: (DİE, 2003).

Türkiye'de 1998 yılı sonunda başlayan küçülme 1999 yılında da devam etmiş 17 Ağustos Depremi'nin etkisiyle -6,1'e gerilemiştir. 2000 yılında toparlanan büyüme oranı krizin etkisiyle 2001 yılında -9,4'e kadar gerilemiştir. Enflasyon oranı 1998'e kadar % 80'lerin üzerinde iken 1999'da % 64,9'a, 2000 yılı başlarında da % 39'a kadar düşmüştür. 2000 krizinin etkisiyle 2001 yılını %68,5 gibi bir oranla tamamlamıştır. Büyüme oranlarının yükseldiği bu yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında % 51'e kadar gerilemiştir. 2000 yılı sonu itibariyle cari açık -9,8 milyar dolar, cari açık/GSMH' ye oranı % -4,9 oranında olmuştur. 2000 yılında dış ticaret açığı -10,4 milyar dolardan -22,3 milyar dolara; cari açık ise -1,3 milyar dolardan -9,8 milyar

dolara yükselmiştir. 2001 yılında dış ticaret açığı önemli ölçüde azalmış ve -4,4 milyar dolara kadar düşmüştür. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 75'lere çıkmıştır. Cari açık ise 3,3 milyar dolar fazla vermiştir. Programın uygulandığı ilk 9 ay boyunca bir problem yokmuş gibi görünse de 2000 yılının Kasım ayında ciddi sorunlar çıkmış ve program ancak IMF'nin yardım paketiyle ayakta kalabilmiştir.

Krizin yaşandığı ilk günlerde MB'den 3 Milyar Dolar çekilmiştir. Piyasalarda TL sıkıntısı başlamış Bankalar arası Para Piyasası'nda gecelik repo faizi %200'e yükselmiş ve yüksek faizden yararlanmak için hisse senedi satışları hızlanınca İMKB'de endeks yılın en düşük seviyesine inmiştir. Buna rağmen döviz kurlarında ciddi dalgalanma meydana gelmemiştir. Tamamen bankacılık sisteminden kaynaklanan kriz, derinleşerek devam etmiştir. Merkez Bankası'nın müdahaleleri etkisiz kalmış, 1 Aralık Cuma günü finans tarihimizde ilk kez gecelik repo faizi %1700'e yükselmiştir. İMKB tam bir şok yaşamış ve endeks %26 oranında düşerek 7977'e inmiştir. Hafta boyunca sistemden devam eden döviz çıkışı sonrasında pek çok banka TL sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bankaların ellerindeki değerli kâğıtları satmaya kalkışmasıyla iç faizler hızla artmıştır. MB' nin sadece döviz karşılığında TL verebileceğini ilan etmesiyle döviz sıkıntısını aşmak isteyen bankalar IMF'den gelen yardımların gecikmesiyle zor durumdan kurtulamadan TMSF'ye devredilmiştir (Arslan, 2001:18)

IMF'ye göre bankacılık sektöründe oluşan likidite yetersizliği Kasım 2000 Krizinin çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak yerli ve yabancı yatırımcının sisteme olan güveni azalmış ve sektörde ciddi bir likidite krizi olmuştur. Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında aktif bir rol üstlenen Demirbank'ın batması krizi tetiklemiştir. Bankanın devlet iç borçlanma senetlerinin bir bölümünü ikinci el piyasada elinden çıkarmak zorunda kalması, faiz oranlarını yükseltmiştir. Yerli bankalar ve yabancı yatırımcıların zararlarını azaltmak için satış pozisyonuna geçmeleri krizi derinleştirmiştir. Merkez Bankası'nın sabit döviz kuru rejiminin uygulandığı bir ortamda piyasaya likidite vererek tansiyonu düşürmeye çalışması sermaye çıkışının yaşandığı bir ortamda kurun sürdürülebilirliğine yönelik kuşkuları artırmıştır. Ayrıca Merkez Bankası'nın piyasaya likidite verme işlemini durdurması tepkiyle karşılanmış ve gecelik faizler %2000'lere kadar yükselmiştir(Sadıklar, 2001:39).

Kasım 2000'de başlayan bu kriz Şubat 2001'e kadar devam etmiştir. 19 Şubat 2001'de ise ekonomik istikrar bozulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en ağır

ekonomik krizlerinden birisine sürüklenmiştir. Üstelik bu kriz bir istikrar programı uygulanırken yaşanmıştır(Şahin, 2000:253).

2.4.2. Şubat 2001 Krizi

Türkiye Kasım 2000 krizinde dövize yönelen yoğun spekülasyon saldırısını yüksek faiz oranları ve önemli bir döviz rezervi kullanarak atlatabilmiştir. Bu süreçte IMF'den gelen 7,5 milyar dolar büyüklüğündeki ek kredi kullanılarak döviz kuru çizelgesi yüksek bir maliyetle savunulmuştur. Ancak daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük oranda azalmıştı. 2001 Şubat krizi, Kasım 2000 krizinin "Döviz Krizi" şeklinde ortaya çıkan devamı niteliğindedir. Kasım 2000 krizi ile Şubat 2001 krizi arasında çok kısa bir sürenin olması ve Kasım 2000 krizinin etkilerinin sürerken Şubat 2001 krizinin meydana gelmesi bu krizleri birbirine bağlamıştır.

2001 yılında meydana gelen ekonomik krizde yabancı sermayenin büyük bir kısmı yurtdışına kaçmış ve bunun sonucu olarak bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için döviz talebi artmıştır. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmek istemesi likidite sıkışıklığına yol açarak ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuş, bu nedenle sabit kur sisteminden vazgeçilerek dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir(Toprak, 2001, s. 197). 22 Şubat 2001 tarihinde sabit kur uygulamasının terk edilerek dalgalı kura geçilmesiyle Türkiye %40 oranında devalüasyon yapmıştır. 2001 krizinin etkilerinin yok edilmesi için Nisan 2001'de güçlü ekonomiye geçiş programı yürürlüğe girmiştir(Mangır, 2006:468).

Kasım 2000 krizinde sadece yabancıların dövize karşı gerçekleştirdiği spekülasyon atağı 2001 krizinde hem yabancılar hem de bankalar gerçekleştirmişlerdir. Merkez Bankası dövize olan yoğun talebi karşılayacak gücü kalmayınca 21 Şubat gecesi kuru dalgalanmaya bıraktığını açıklamıştır. 19 Şubatta 1 doların piyasa fiyatı 686 500 TL iken, 23 Şubatta 920 000 TL'ye ve 28 Şubatta da 960 000 TL'ye yükselmiştir. Döviz kuru on gün içinde yaklaşık %40 oranında artmıştır.

19 Şubat 2001 yılında Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında meydana gelen bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısını başlatmış ve bu kez döviz krizi meydana gelmiştir. Özel bankalar bu olaydan hemen sonra kendilerini devalüasyondan korumak için döviz satın alma yolunu tercih etmiş dolayısıyla bu yığılmadan dolayı talebi karşılayamayan sistem çökmüştür. Özel bankalar devlet bankalarına verdikleri kredileri

geri çağırarak elde edecekleri paralarla döviz olarak olası bir devalüasyona karşı kendilerini korumak istemişlerdir. Devlet bankaları bu ani ve yüksek talebi karşılayamamış ve sorumluluklarını karşılamak için Merkez Bankasından kredi talep etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda TL alan Merkez Bankası kendi TL kaynaklarıyla kendi döviz rezervlerini eritmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası'nın rezervlerini korumak için piyasaya para vermeyi durdurması bankaların devam eden talebi karşısında faizlerin olağanüstü seviyelere çıkmasına neden olmuştur(Eğilmez & Kumcu, 2002:332-333). TCMB' nin borcunu ödeyemeyen bankalara borç verme işlevini yerine getirememesi beraberinde bazı problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu olayın ardından mali piyasalar büyük açıklar vermiştir. 21 Şubat'taki hazine ihalesi yapılamamış, faizler %7500 seviyesine çıkmış ve bankacılık sistemi dört günde %2500 oranında faizlerle baş etmek zorunda kalmıştır. Bu sürecin finansal sisteme etkisi ise 15 milyar dolar seviyesinde olmuştur(Mangır, 2006:468).

2001 yılında ekonomik verilerin tamamına yakını 2001 krizinden etkilenmiştir. İMKB Ulusal 100 Endeksi 2001 yılı öncesinde ilginç bir şekilde yükselmiş ardından hızlı bir düşüş yaşamıştır. Endeks, 1999 yılında yıllık ortalama % 78,73 iken, 2000 yılında % 149,95'e çıkmıştır. Endeks, tarihindeki en düşük değeri 2001 krizinde görmüştür. Endeksteeki yükselme, kriz öncesinde ülkeye büyük miktarda giriş yapan sıcak paradan kaynaklanmaktadır. Kısa bir süre sonra, sıcak paranın ülkeyi hızla terk etmesiyle İMKB endeksinde düşüş yaşanmış ve kriz gerçekleşmiştir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin hemen kriz öncesinde ekonomiye yüklü bir giriş yaptığı ve akabinde ekonomiyi hızla terk ederek adeta felce uğrattığını söyleyebiliriz. Kısa vadeli dış borçlar kriz öncesindeki dalgalanmaları nedeniyle bir erken uyarı sinyali olarak kabul edilebilir. 2001 yılında yüksek cari açık ve ekonomi üzerindeki olumsuz beklentiler söz konusuydu. Bankaların açık pozisyonlarını kapama kaygısı nedeniyle dövize saldırımları diğer ekonomik birimleri de harekete geçirmiştir. Böylece hükmet döviz kurunu dalgalanmaya bırakmak zorunda kalmıştır. 2000 yılından günümüze yine açık kur çapası (örtülü kur) kullanılmıştır. 2001 yılı başında 24,8 milyar dolar olan döviz rezervi, Mart ayına gelindiğinde 18,5 milyar dolara inmiştir. İki aylık bir sürede rezerv miktarının yaklaşık dörtte biri azalmıştır. Faiz oranları yaklaşık %7500 seviyelerine kadar çıkmıştır. Tablo 3'e baktığımızda bu daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 4 :Türkiye'nin Makroekonomik Göstergeleri (1997-2002)

Göstergeler	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel Büyüme%	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4	7,8
Enflasyon(TÜFE)%	85,7	84,6	64,9	39	68,5	29,7
Enflasyon(TEFE)%	81,8	71,8	53,1	32,7	88,6	30,8
Dış Ticaret Açığı(milyar dolar)	-15,3	-14,2	-10,4	-22,3	-4,4	-8,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı%	54,1	58,7	65,4	51	75,7	69,8
Cari Açık(milyar dolar)	-2,6	1,9	-1,3	-9,8	3,3	-1,7
Cari Açık/GSMH%	-1,3	1	-0,7	-4,9	2,3	-1
İç Borçlar/GSMH%	21,4	21,7	29,3	29	69,2	54,8
Dış Borçlar/GSMH%	42,7	45,5	54	59,3	77	77,3
TL'nin Değerlenmesi%	9	18,5	23	36,5	12	25

Kaynak: (DİE, 2003).

Türkiye'de yaşanan Şubat 2001 krizinin etkisini daha iyi görebilmek için ekonomik göstergelere bakmakta fayda olacaktır. 2000 yılında toparlanan büyüme oranı krizin etkisiyle 2001 yılında -9,4'e kadar gerilemiştir. Yani ülke ekonomisi büyümemiş 9,4 oranında küçülmüştür. Enflasyon oranı TÜFE'de 2000 yılı başlarında % 39 civarında iken 2001 yılında %68'lere kadar yükselmiştir. TEFE'de ise 2000 yılında %32,7'den krizinin etkisiyle 2001 yılında %88,6'ya çıkmıştır. Büyüme oranlarının düştüğü bu yıllarda dış ticaret açığında önemli ölçüde azalış olmuş -22,3'ten -4,4'e kadar gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında % 51'den %75,7'ye kadar yükselmiştir. Bunun sebebi ise krizin etkisiyle üretimde ve ithalatta meydana gelen düşüşler olmuştur. 2001 yılı sonu itibariyle cari açık 3,3 milyar dolar fazla vermiş ve cari açığın GSMH' ye oranı % 2,3 oranında gerçekleşmiştir. 2001 yılında iç borçların GSMH' deki oranı ciddi oranda artış göstermiştir. Bu oran 2000 yılında %29 iken 2001 yılında %69,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde dış borçlarda da artış yaşanmış ve 2000 yılında %59,3'ten %77'ye yükselmiştir. Gerçekleşen bu rakamlar 2001 krizinin şiddetini ve etkilerini daha iyi görmemizi sağlayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen krizlerin en önemli sebeplerini yapısal sorunlar ve siyasi belirsizlikler olarak gören IMF, ülkelerin krizlerden çıkması için hazırladığı programlarda öncelikle bu sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bundan dolayı 2001 yılında hazırlanan programda parasal önlemlerden ziyade yapısal sorunların çözümüne yönelik politikalar yer almıştır. Bu çerçevede düşünecek olursak Türkiye'nin temel sorunları borcun sürdürülebilirliği ve bankacılık sistemi olmuştur. Türkiye, piyasaları rahatlatmak için yeniden IMF ile temasa geçerek IMF'den daha önce imzalanan anlaşmalardaki bazı kriterlerden vazgeçmesini istemiştir. Ancak programın

üzerinden altı ay geçmeden ciddi bir revizyonla 2001 sonunda IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalanması aşamasına gelinmiştir(Toprak, 2001:202-204).

Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş'in liderliğinde IMF ile 2000 yılı İstikrar programının tekrarı niteliğinde olan bir anlaşma imzalanmıştır. Yapılan program çerçevesinde gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması reformların zaman kaybedilmeden gerçekleştirilmesi, enflasyonla mücadele edilmesi ve sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu temel hedefler kapsamında mali piyasaların etkin hale getirilmesi, kamu finansman dengesinin sağlanması, enflasyonla mücadelede aktif para politikası ve enflasyon hedeflemesinin hayata geçirilmesi, kaynak tahsisinde şeffaflık ve etkinliğin öncelikli olması, makro hedeflerle uyumlu gelirler politikası, dış finansman desteği ile borçlanmanın sağlanması öngörülmüştür. Öngörülen yapısal düzenlemeler kapsamında, mali sektörün yeniden yapılandırılmasına, devlette şeffaflığın artırılmasına ve kamu finansmanının güçlendirilmesine, ekonomideki etkinliğin ve rekabet gücünün artırılmasına, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır(Temel, 2001:561).

2002 yılının başından itibaren ekonomi toparlanmaya başlamış, yılsonunda yıllık enflasyon oranları TEFE'de %88,6'dan %30,84'e TÜFE'de ise 68,5'ten %29,75 seviyelerine kadar düşmüştür. Ekonomide görece toparlanma yaşanırken, koalisyon hükümeti içinde anlaşmazlıklar başlamıştı. O dönemde, koalisyon ortaklarından DSP'de Bülent Ecevit ile bazı milletvekillerinin ve MHP'nin Türkiye'nin Irak'a düzenlenecek harekâta yer almasına karşı çıkması nedeniyle anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar içinde 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde beklendiği gibi Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra, bu partinin üyesi olan bazı siyasetçilerin İstanbul eski büyükşehir belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde 2001 yılında kurulan AK PARTİ ile tek başına iktidar oldu. AK PARTİ %34,28 oy oranıyla 363 milletvekili çıkararak büyük bir başarı elde etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti olan Abdullah Gül Hükümeti ve onun ardından gelen Recep Tayyip Erdoğan Hükümetleri, IMF ile koalisyon hükümeti döneminde, 4 Şubat 2002 tarihinde imzalanan 18. Stand-by anlaşmasına uyarak ekonomiyi daha kötü bir duruma düşmekten korumuşlardır(Kaykusuz, 2014:301-302).

28 Şubat sürecinin öncesinde ve sonrasında gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye'nin ekonomik durumlarının ele alındığı bu bölümde yaşanan ekonomik

krizlerin temelinde siyasi istikrarın olmaması ve buna bağlı olarak ülkeye yabancı sermayenin gelmemesi, mevcut sermayenin de siyasi açıdan daha güvenilir ülkelere gitmesi yatmaktadır. Demokrasinin yerleştii gelişmiş ülkelerde siyasi istikrarın süreklilik arz etmesiyle ekonomik krizlerin daha az yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla ülkenin ekonomik krizler yaşamaması ya da yaşanan ekonomik krizlerin ülkeyi daha az etkilemesi için siyasi istikrarın, güven ortamının ve demokrasinin sağlanması gerekir.

BÖLÜM III

28 ŞUBAT'IN EKONOMİYE ETKİLERİ

1990'lı yıllar Türkiye için siyasi açıdan başarısızlıkların yaşandığı çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasi gelişmeler hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde ekonomiyi etkilemiştir. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden birisi de 28 Şubat sürecidir. Post-modern darbe olarak tanımlanan 28 Şubat müdahalesinin kuşkusuz ekonomik yansımaları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak yaşanan ekonomik problemlerin ülke ekonomisine etkileri ele alınmıştır.

3.1. Finans Sektörüne Etkileri

3.1.1. Bankacılık Sektörüne Etkileri

Türkiye'deki bankacılık sektörünün piyasa şartlarında faaliyet gösterebilmesi için yasal düzenlemeler 1980'den sonra yapılmıştır. Buna yönelik 1985 yılında resmi gazetede yayınlanan 3182 sayılı Bankalar Kanunu'na göre; *“Madde 4 - (Değişik madde: 23/08/1993 - KHK - 512/2 md.; İptal: Anayasa Mahkemesi'nin 25/11/1993 tarih ve E.1993/46. K.1993/48 Sayılı Kararı ile.; Yeniden düzenlenen madde: 16/06/1994 - KHK 538/2 md.) Türkiye'de bir bankanın kurulması veya yabancı ülkelerde kurulmuş bir bankanın Türkiye'de açacağı ilk şubesi için Bankalar Kurulu'ndan izin alınması şarttır”*. Maddesi Türkiye'de çok sayıda bankanın kurulmasını ve ilerde bunların batmasını hızlandırmıştır (Kararara, 1985).

1990'lı yılların tamamı ele alındığında 28 Şubat öncesinde ve sonrasında yaşanan ekonomik krizler ile siyasi krizler arasında bir ilişki vardır. Ekonomide kaynak dağılımını değiştirmek ve yeniden bölüşümünü sağlamak amacıyla siyaset dizayn edilir. Bu kaynak dağılımının en önemli ayağını bankalar oluşturmaktadır. Ekonominin diğer sektörlerinde farklı araçlar kullanılarak kaynak dağılımını yapmanın mümkün olmadığı ve bunun en iyi, en hızlı bankacılıkla mümkün olması bankacılığı 1990'lı yılların gözde sektörü yapmıştır. O dönemde bu amaca uygun olan insanlara banka lisansı verilerek banka kurma veya mevcut bankaları özelleştirme yoluyla satın alma imkânı verilmiştir.

Bu yolla bankaların denetim mekanizması pasif hale getirilerek bankacılık üzerinden kaynak transferi kolaylaştırılmıştır (Ertürk, 2012:324-325).

Bankaların istikrarsız veya sağlıklı işlemediği durumlarda finansal sistem daha kırılgan bir durum alır. Bir kriz tarafından tetiklenen bankacılık sektörü kredi ya da para arzı vasıtasıyla ekonomi üzerinde ters etki yapmaktadır. Dolayısıyla bankacılık sektöründe meydana gelen bir kriz; faizlerin artmasına, kredi hacmin daralmasına, üretimde, harcamada, talepte azalmaya, istihdamda düşüşe ve yatırımlarda azalmaya sebep olacak etkiler meydana getirmektedir (Ural, 2003:15).

Küçük ölçekli üç bankanın iflas ettiği 1990'lı yıllarda yaşanan ilk ciddi ekonomik kriz olan 1994 ekonomik krizi bir kırılma noktası olmuştur. Batan bankaların mevduat garantisi sınırlı olduğu için mevduat sahiplerine paralarının verilmesi devlete maliyeti açısından sorun olmamıştır. Panik faktörünün etkili olduğu bankacılık sektöründe bankaları panik ortamından uzak tutmak, batan banka sayısının artışı engellemek için sistem değişikliğine gidilerek mevduat garantisi %100'e çıkarılmıştır. Yani devlet mevduatın tamamını garanti altına almıştır (Ertürk, 2012:325). Kurtulan bankaların büyük bir bölümü 1994 Nisan ayında zirveye çıkan kur hareketlerinden dolayı büyük yara almışlardır.

Finansal sektördeki denetim ve gözetim mekanizmalarının eksikliği, uluslararası standartların uygulanmasında meydana gelen eksiklikler ve gecikmelerin yanı sıra banka murakıplarının bankalar hakkında verdiği olumsuz raporların takibatının ve yaptırımlarının yapılmaması sektördeki sorunları daha da derinleştirmiştir (BDDK, 2010:16). Sonuç olarak banka batışları kaçınılmaz olmuştur. TMSF verilerine göre fona devredilen bankalar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5 : Sümerbank Çatısı Altında Birleştirildikten Sonra Satılan Bankalar

	BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
SÜMERBANK ÇATISI ALTINDA BİRLEŞTİRİLDİKTEN SONRA SATILAN BANKALAR	EGEBANK	21.12.1999	4389 -14/3-4	26.01.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.
	YURTBANK	21.12.1999	4389 -14/3-4	
	YAŞARBANK	21.12.1999	4389 -14/3	
	BANK KAPİTAL	27.10.2000	4389 -14/3-4	
	ULUSALBANK	28.02.2001	4389 -14/3	18.04.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir.
	SÜMERBANK	21.12.1999	4389 -14/3-4	Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusalbank'ın Sümerbank'a devredilmesi sonrasında Fon Yönetim Kurulunun 28.05.2001 tarihli kararı ile Sümerbank hisseleri 09.08.2001 tarihinde imzalanan HDS kapsamında OYAK grubuna devredilmiştir. Oyak Bank A.Ş.'deki hisse değişikliği sonrası Bankanın yeni ticaret ünvanı 07.07.2008 tarihi itibarıyla ING Bank A.Ş. olarak değişmiştir.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

Yukarıdaki tabloda 21.12.1999-28.02.2001 tarihleri arasında TMSF'ye devredilen ve daha sonra Sümerbank çatısı altında birleştirilerek satılan bankalar gösterilmektedir. Bu bankalara baktığımızda Egebank, Esnaf ve Ahali Bankası adında İzmir'li esnafın sermaye ihtiyacını karşılamak için 1928 yılında kurulmuştur. 1959 yılında Egebank olarak değişen banka 1990 yılında Bayraktar Grubuna satılmıştır. Banka 1994 krizinden sonra yakın izlemeye alınmış ve akabinde Demirel Grubu tarafından satın alınmıştır. Yurtbank 1992 yılında Çalık Grubu tarafından Türk-Fransız ortaklığıyla kurulmuş, 1994 yılında banka yönetimi Ali Avni Balkaner'e geçtikten sonra Yurt Ticaret ve Kredi Bankası A.Ş. olarak unvan değişikliği yaşamıştır. 1999 yılında da fona devredilmiştir. Bir Fransız bankasının şubesi olarak 1985 yılında kurulmuş ve 1995 yılında Ceylan Grubu tarafından alındıktan sonra Bank Kapital A.Ş. olarak adı değiştirilen banka 2000'de fona devredilmiştir. Arap ve Amerikan ortaklığıyla Saudi American Bank adıyla 1985 yılında kurulan Ulusal Bank 1997 yılında Halit Cingilloğlu'na satılarak bu ismi almış ve 2001 yılında da fona devredilmiştir.

Sümerbank 1933 yılında tekstil alanında çalışan bir devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. 1995 yılında Garipoğlu Grubuna satıldıktan sonra 1999 yılında TMSF'ye devredilmiştir(TBMM, 2012:1301). Sümerbank çatısı altında birleştirilen bu beş bankayla(Egebank, Yaşarbank, Yurtbank, Bank Kapital, Ulusalbank) birlikte 09.08.2001 tarihinde OYAK Bank'a devredilmiştir. OYAK Bank ise 07.07.2008'de ING Bank A.Ş. olarak değişmiştir.

Tablo 6 : Bayındırbank ve Etibank Çatısı Altında Birleştirilen Bankalar

		BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
BAYINDIRBANK ÇATISI ALTINDA BİRLEŞTİRİLEN BANKALAR	ETİBANK ÇATISI ALTINDA BİRLEŞTİRİLEN BANKALAR	İTERBANK	07.01.1999	3182 -64/2	15.06.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararına istinaden tüm aktif ve pasifleriyle Etibank çatısı altında birleştirilmiştir.
		ESBANK	21.12.1999	4389- 14/3-4	
		ETİBANK	27.10.2000	4389- 14/3-4	Bankanın bankacılık lisansı, 28.12.2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiyesine başlanmıştır. 04.04.2002 tarihinde Banka genel kurulunda alınan karar ile tasfiye halinin kaldırılmasına ve Bankanın tüm aktif ve pasifleri ile Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.
		İKTİSAT BANKASI	15.03.2001	4389- 14/3-4	Bankanın bankacılık lisansı 07.12.2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiyesine başlanmıştır. 04.04.2002 tarihinde Banka genel kurulunda alınan karar ile tasfiye halinin kaldırılmasına ve

				Bankanın tüm aktif ve pasifleri ile Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.
	KENTBANK	09.07.2001	4389- 14/3-4	Bankanın bankacılık lisansı 28.12.2001 tarihi itibarıyla kaldırılmış ve tasfiyesine başlanmıştır. 04.04.2002 tarihinde Banka genel kurulunda alınan karar ile tasfiye halinin kaldırılmasına ve Bankanın tüm aktif ve pasifleri ile Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiştir.
	EGS BANK	09.07.2001	4389- 14/3-4	26.12.2001 tarihli Fon Yönetim Kurulu kararıyla, Bankanın tüm aktif ve pasifleriyle Bayındırbank çatısı altında birleştirilmesine ve bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izninin 18.01.2002 tarihi itibarıyla kaldırılmasına karar verilmiştir.
	TOPRAKBANK	30.11.2001	4389- 14/3-4	BDDK ve Fon Yönetim Kurulunun 26.03.2002 tarihli kararlarına istinaden, Banka Bayındırbank çatısı altında birleştirilmiştir. Bankacılık lisansı 30.09.2002 itibarıyla kaldırılarak fiili birleşme tamamlanmıştır.

	FON BÜNYESİNDEKİ BANKA	BİRLEŞİK FON BANKASI (BAYINDIRBANK)	09.07.2001	4389- 14/3-4	Fon Yönetim Kurulunun 23.01.2002 tarihli kararıyla, Bankanın 01.02.2002 tarihinden itibaren mevduat kabul etmemesine, mevcut mevduat hesaplarının yenilenmemesine, bankacılık faaliyetlerinin mevcut varlık ve yükümlülükler ile diğer Fon bankalarından Bankaya devredilecek varlık ve yükümlülüklerin tasfiyesine yönelik olarak sürdürülmesine karar verilmiş ve Banka bir geçiş bankasına dönüştürülmüştür.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

Tabloda Bayındırbank ve Etibank çatısı altında birleştirilen bankalar gösterilmektedir. 07.01.1999 yılında fona devredilen Interbank 1994 yılında Türkiye’de meydana gelen krizden büyük bir zararla çıkarak yakın izlemeye alınmıştır. 11 Mart 1996 yılında izlemedeyken Nergis Grubu tarafından Çukurova Grubundan satın alınmıştır. 21.12.1999 yılında fona devredilen Esbank 15.06.2001 tarihinde Interbank ile birlikte Etibank çatısı altında birleştirilmiştir(TBMM, 2012:1300). Etibank, Kentbank, EGS Bank, İktisat Bankası ve Toprakbank Bayındırbank çatısı altında birleştirilen bankalardır. 1991’de Konut Endüstri ve Ticaret Bankası olarak kurulan banka 1994’te Kentbank A.Ş. adını almıştır. Sahibi Süzen Grubu olan Kentbank 2001 yılında fona devredildikten sonra 2002 yılında da Bayındırbank bünyesine alınmıştır. EGS Bank 1995 yılında Ege bölgesinde faaliyet gösteren Konfeksiyon üreticileri tarafından kurulan çok ortaklı bir bankadır. İktisat Bankası 2001 yılında lisansı iptal edildikten sonra 2002 yılında Bayındırbank bünyesine alınmıştır. Etibank 1935 yılında kurulan bir devlet bankasıdır. 1995 yılında özelleştirme kapsamına alınarak 1998 ‘de İpek Holding tarafından satın alınmıştır. 2000’de fona devredilen banka 2002 yılında Bayındırbank’ a geçmiştir. Toprak Grubun sahibi Halis Toprak tarafından 1991 yılında

kurularak 1992’de bankacılık faaliyetlerine başlayan Toprakbank 2001 yılında TMSF’ye devredildikten sonra 2002 yılında da Bayındırbank bünyesine alınmıştır (TBMM, 2012:1300-1301). Birleşik Fon Bankası olarak bilinen Bayındırbank ise 09.07.2001 tarihinde fona devredildikten sonra fon bünyesinde kalarak geçiş bankasına dönüştürülmüştür.

Tablo 7 : Doğrudan Satışı Yapılan Bankalar

	BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
DOĞRUDAN SATIŞI YAPILAN BANKALAR	BANK EKSPRES	12.12.1998	3182 - 64	Fon Yönetim Kurulu ve BDDK’nın 22.06.2001 tarihli kararı ile Fonun Bankadaki hisselerinin 30.06.2001 tarihi itibarıyla Tekfen Holding’e satılmasına karar verilmiş ve devir işlemi BDDK’nın 18.10.2001 tarihli kararı ile uygun görülmüştür. Tekfenbank A.Ş.’deki hisse değişikliği sonrası Bankanın yeni ticaret ünvanı 11.01.2008 tarihi itibarıyla Eurobank Tekfen A.Ş. olmuştur. 28.01.2013 tarihinden itibaren Burgan Bank A.Ş. olmuştur.
	DEMİRBANK	06.12.2000	4389-14/3	Fon Yönetim Kurulunun 19.09.2001 tarihli kararı ile Banka hisselerinin HSBC’ye satılmasına karar verilmiştir. Fon ile HSBC arasında imzalanan 20.09.2001 tarihli HDS kapsamında 30.10.2001 tarihi itibarıyla fiili devir işlemi gerçekleştirilmiştir.
	SİTEBANK	09.07.2001	4389-14/3	Fon Yönetim Kurulunun 19.12.2001 tarihli kararı ile, Fon ile Novabank arasında 21.12.2001 tarihinde imzalanan HDS kapsamında Fona ait Sitebank hisseleri Novabanka satılmış ve devir işlemleri 25.01.2002 tarihinde tamamlanmıştır. Sitebank A.Ş.’nin ticaret ünvanı 28.03.2003 tarihinde BankEuropa Bankası A.Ş. olarak, BankEuropa Bankası A.Ş.’nin ticaret ünvanı ise 29.11.2006 tarihinde Millennium Bank A.Ş. olarak değişmiştir.
	TARIŞBANK	09.07.2001	4389-14/3	Fon Yönetim Kurulunun 29.05.2002 tarihli kararıyla Banka hisselerinin satılmasına karar verilmiştir. Fon ile Denizbank arasında 21.10.2002 tarihinde imzalanan HDS kapsamında Denizbank ile Tarişbank’ın birleşmesi 27.12.2002 tarihinde tamamlanmıştır.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

Tablodan da anlaşılacağı üzere Bank Ekspres, Sitebank, Demirbank ve Tarişbank fona devredildikten sonra satışı yapılan bankalardır. 1991 yılında Doğu Grubu ve 100'den fazla tarafından kurulmasına rağmen 1992 yılında bankacılık faaliyetlerine başlayabilmiştir. 1994-1997 yılları arasında Doğu Grubunun sahibi olduğu Bank Ekspres 1997 yılında Korkmaz Yiğit Grubu tarafından satın alınmıştır. 1998 yılında fona devredilen banka 2001 yılında Tekfen Holdinge satıldıktan sonra Tekfenbank A.Ş. olarak değişmiştir. 1984'te merkezi New York'ta olan yabancı bir bankanın şubesi olarak açılan banka 1997'de Sürmeli Gruba satılarak Sitebank olarak değiştirilmiştir. 2001 yılında fona devredilen bankanın hisseleri 2002 yılında Novabank'a satılarak 2003 yılında BankEuropa'ya dönüşmüştür(TBMM, 2012:1300-1301). 2000 yılında fona devredilen Demirbank 2001 yılında HSBC'ye satılmıştır. Benzer bir şekilde 2001'de fona devri gerçekleşen Tarişbank 2002 yılında Denizbank'a satılmıştır.

Tablo 8 : Kamu Bankasına Devredilen Bankalar

	BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
KAMU BANKASINA DEVREDİLEN BANKALAR	PAMUKBANK	18.06.2002	4389-14/3-4	Bankanın rehabilitasyon faaliyetlerine tabi tutulması ve sisteme geri kazandırılması çalışmaları kapsamında, Pamukbankın satış süreci başlatılmış ve bankanın tüm aktif ve pasifleri ile bilanço dışı yükümlülüklerinin Halk Bankasına devrini öngören 5230 Sayılı Kanun 31.07.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bankanın Halk Bankasına fiili devri ise 12.11.2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

18.06.2002 tarihinde TMSF'ye devri gerçekleştirilen Pamukbank'ın sisteme geri kazandırılması çalışmaları kapsamında satış süreci başlatılarak 12.11.2004 yılında Halk Bankasına devredilmiştir.

Tablo 9 : İradi Tasfiye Sürecinde Olan Bankalar

	BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
İRADI TASFİYE SÜRECİNDE OLAN BANKALAR	TÜRK TİCARET BANKASI (TÜRKBANK)	06.11.1997	3182 – 64/2	Bankanın 09.08.2002 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında infisah ve tasfiyesine karar verilmiş ve tasfiye kararı 14.08.2002’de tescil edilmiştir. Bankanın fiilen 18.11.2003 yılında başlayan fiziki tasfiyesi, hâlihazırda dava süreci devam eden ya da hukuki problemi nedeniyle tasfiyesi zaman alacak olan hesaplar haricinde tamamlanmıştır.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

Yukarıdaki tablo İradi Tasfiye sürecinde olan bankaları göstermektedir. 06.11.1997 yılında fona devredilen Türk Ticaret Bankası yani Türkbank’ın 2002 yılında tasfiye kararı tescil edilmiş ve 2003 yılında da tasfiye süreci tamamlanmıştır.

Tablo 10: İflas Tasfiyesi Sürecindeki Bankalar

	BANKALAR	FONA DEVİR TARİHİ	İLGİLİ KANUN	MEVCUT DURUMU
İFLAS TASFİYESİ SÜRECİNDEKİ BANKALAR	TÜRKİYE TURİZM YATIRIM VE DIŞ TİCARET BANKASI (TYT)	11.04.1994	3182 / 12-68	İflas İdaresince yürütülen tasfiye çalışmaları devam etmektedir.
	MARMARA BANKASI	20.04.1994	3182 / 12-68	
	TÜRKİYE İTHALAT VE İHRACAT BANKASI (İMPEXBANK)	23.04.1994	3182 / 12-68	
	KIBRIS KREDİ BANKASI	27.09.2000	4389-14/3	
	İMAR BANKASI	03.07.2003	4389-14/3	Fon, tasarruf mevduatı sahiplerinin yerine geçerek İmar Bankasının doğrudan iflasını talep etmiş ve Mahkemenin 08.06.2005 tarihli kararıyla Bankanın iflasına karar verilmiştir. Fonun belirlediği İflas İdaresince yürütülen iflas süreci devam etmektedir.

Kaynak: (TMSF, <http://www.tmsf.org.tr>.)

İflas tasfiyesi sürecinde 1994 yılında fona devredilen Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası (TYT), Marmara Bankası, Türkiye İthalat ve İhracat Bankası (İMPEXBANK) ile 2000 yılında fona devredilen Kıbrıs Kredi Bankası’nın işlemleri İflas İdaresi tarafından tasfiye çalışmaları devam etmektedir. 03.07.2003 tarihinde İmar

Bankası'nın fona devredilmesinden sonraki süreçte TMSF tasarruf mevduatı sahiplerinin yerine geçerek bankanın doğrudan iflasını talep etmiş ve bu talep 2005 yılında kabul edilerek iflas kararı verilmiştir.

Batan bankaların iflas sebeplerini daha iyi anlamak için o dönemde yönetimlerinde kimlerin olduğuna bakmakta fayda olacaktır. 28 Şubat sürecinde iş tecrübesi olmayan emekli generallerin; patronların danışmanlıklarına, bankaların ve şirketlerin yönetim kurullarına piyasa şartlarının çok üstünde maaşlarla getirilmeleri dönemin iktidar sahibinin kim olduğunu gösteren iyi bir örnektir (Yılmaz, 2012:227).

Tablo 11 : 28 Şubat Sürecinde Bankaların Yönetim Kurulunda Görev Alan Emekli Askerler

Durum/Rütbe	Adı Soyadı	Çalıştığı Yıl	Çalıştığı Kurum
Emekli Koramiral	Işık BİREN	1989-1991	Egebank
Emekli Oramiral	Zahit ATAKAN	1989-1991	Impexbank
Emekli Orgeneral	Hüsnü ÇELENKLER	1990-1991	Halkbank
Emekli Oramiral	Ö. Feyzi AYSUN	1991-1993	Bayındırбанк
–	G. Aydın AKSAN	1994	Etibank
Emekli Orgeneral	Sabri YİRMİBEŞOĞLU	1996	Bayındırбанк
Emekli Koramiral	Çetin ERSARI	1996-1999	İnterbank
–	Metin AKPINAR	1996-1999	Ziraat Bankası
Emekli Orgeneral	Doğan BAYAZIT	1996-1999	Kentbank
Emekli Koramiral	Ekmel TOTRAKAN	1997	Etibank
Emekli Orgeneral	Teoman KOMAN	1997-1999	İnterbank
Emekli Korgeneral	Alaettin GÜVEN	1998	Etibank
Emekli Orgeneral	Muhittin FİSUNOĞLU	1998-1999	Sümerbank
Emekli Oramiral	Vural BAYAZIT	1999-2000	Etibank

Kaynak: (TBMM, 2012, s. 1302-1303)

İşin ilginç yanı, bankaların hortumlanması olaylarından sorumlu tutulan çoğu iş adamı yargılanma sürecinde ceza alırken, yönetim kurulunda görev alan generallerin neredeyse hiçbiri soruşturmaya dâhil edilmemiştir. Örneğin, Sümerbank'ın hortumlanmasından sorumlu tutulan Hayyam Garipoğlu yargılanma sonrasında hapis cezasına çarptırılırken aynı bankanın yönetim kurulu üyesi emekli Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Fisunoğlu hakkında herhangi bir dava açılmamıştır. Benzer şekilde, Etibank davasında bankanın sahibi Dinç Bilgin cezalandırılırken aynı bankanın Yönetim Kurulu üyeliğini yapan, emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Vural Bayazıt'a dava açılmamıştır. Emekli Jandarma Genel Komutanı

Orgeneral Teoman Koman da 28 Şubat sürecinde batan İnterbank'ın yönetim kurulunda görev almasına rağmen hakkında açılan dava olmamıştır (Zafer, 2012).

Necmettin Erbakan başbakanlığındaki Refahyol Hükümeti 1997 yılında darbeyle düşürülmüş, bu süreçte darbeyi destekleyen ve darbenin yapılmasında katkısı olan iş adamlarına ödül olarak banka kurma izinleri verilmiştir. Hazine Müsteşarlığı kredi yeterliliği olmayan bu iş adamlarına sırf darbeyi destekledikleri için banka kurma izni vermesi de o dönemdeki devlet kurumlarının durumunu ve yönetimini en güzel şekilde göstermektedir (Yaşar, 2012).

Tablo 12 : Fona Devreden Bankaların Devir Zararı

Banka Adı	Devir Tarihi	Fona Devir Zararı(TL)	Fona Devir Zararı(USD)
Ticaret Bankası	06.11.1997	107.228	778
Bank Ekspres	12.12.1998	131.834	435
İnterbank	07.01.1999	400.375	1.269
Yaşarbank	22.12.1999	609.491	1.149
Yurtbank	22.12.1999	348.218	656
Egebank	22.12.1999	647.194	1.220
Esbank	22.12.1999	590.760	1.113
Sümerbank	22.12.1999	249.354	470
Bank Kapital	27.10.2000	270.238	393
Etibank	27.10.2000	480.012	698
Demirbank	06.12.2000	440.190	648
Ulusal Bank	28.02.2001	474.742	524
İktisat Bankası	15.03.2001	1.953.172	1.954
Milli Aydın B.	09.07.2001	98.479	74
Sitebank	09.07.2001	70.531	53
EGS Bank	09.07.2001	725.142	545
Bayındırbank	09.07.2001	153.709	116
Kentbank	09.07.2001	904.950	681
Toprakbank	30.11.2001	1.306.170	880
Pamukbank	18.06.2002	5.709.236	3.618
		TOPLAM	17.273

Kaynak: (TBMM, 2012:1294)

1994-2003 yılları arasında toplam 25 banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Bunlardan 20 tanesi 28 Şubat süreci olarak tabir ettiğimiz 1997-2002 yılları arasında fona devredilmiştir. El konulan bankaların fona devir zararı 17,3 milyar dolardır. Faaliyet izni kaldırılarak haklarında iflas kararı verilen Türkiye Yatırım ve Dış Ticaret Bankası, Marmara Bankası, Türkiye İthalat ve İhracat Bankası, Kıbrıs Kredi Bankası ile İmar Bankası devir zararlarıyla birlikte fona devredilmiştir. Bu 5

bankanın fona devir zararı 6,7 milyar dolardır. Sonuç olarak bu süreçte kamu ve özel sektör bankalarının yeniden yapılandırılmasının yasal faiziyle ülke ekonomisine maliyeti 53,3 milyar dolar olmuştur (TBMM, 2012:1295). Bunun yanı sıra kamu bankalarının görev zararı 19 milyar dolar ve kamu bankalarına yapılan sermaye desteği 2,9 milyar dolar seviyesinde olmuştur. Dolayısıyla 28 Şubat süreci ve 2001 bankacılık krizinin kamu bankaları çözümlene maliyeti toplamda 21,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TBMM, 2012:1317).

3.1.2. 28 Şubat Sürecinin 2001 Krizine Etkileri

2001 krizine giden süreçte, Haziran 1996'da kurulan Refahiyol hükümeti ilk icraat olarak 50 yıl sonra denk bütçe uygulamasına geçmiş, emekliye, çiftçiye ve KOBİ'lere teşvik vererek kısa sürede ekonomiye can vermiştir. Erbakan hükümetinin getirdiği ve ekonomide bazı kesimleri rahatsız eden yeniliklerden birisi de "Havuz Sistemi"dir. Kar eden kamu kuruluşlarının paralarını %10 gibi düşük faiz oranıyla özel bankalara yatırmalarına karşın zarar eden kamu kuruluşlarının da aynı bankalardan %100'ün üzerinde faiz oranıyla borçlanmasını engellemek için havuz sistemini kurmuştur. Böylece devlet bütçesine büyük bir faiz yükü bindiren bir sistemi devre dışı bırakmıştır. Ancak devletten uzun yıllar bu sistemle para kazanan bazı bankalar faiz gelirleri azaldığı için havuz sisteminden duydukları rahatsızlığı sahip oldukları medya aracını da kullanarak hükümeti karalama kampanyaları başlatmışlardır. Medya, sermaye, siyaset ve sivil toplum işbirlikçilerinin ortak çabasıyla RP hükümeti sona ermiştir. RP'den sonra Mesut Yılmaz başbakanlığında Anasol-D hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin ilk işi havuz sistemini kaldırarak sistemi eski haline döndürmüştür. Eski sisteme dönüşle bütçe tekrar açık vermiş, devlet kaynak sağlamak için tekrar bankalara yönelmiş ve faizler tekrar yükselmiştir. Bankalar devlete yüksek faiz oranıyla borç vermek için kendilerini riske atarak yurtdışından borçlanmıştır. Ayrıca devlet kamu bankalarını da politik hedefler için kullanmıştır. Dolayısıyla bu durum kamu bankalarının yüksek faiz oranıyla borçlanarak büyük faiz riskine girmesine neden olmuştur (Karahan, 2012:122-123).

1990'lı yıllarda makroekonomik dengelerin bozulduğu bir dönemde kamu kesimi açıklarının dışlayıcı etkisiyle Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörü temel görevi olan aracılık fonksiyonundan uzaklaşmıştır. 1990 yılında kredilerin toplam

aktiflerdeki payı %47 iken bu oran 2000 yılında %33'lere kadar gerilemiştir. Benzer şekilde kredilerin mevduatlara oranı da 1990 yılında %84 iken 2000 yılında bu oran %51'e gerilemiştir. Yatırımcı güvenindeki azalma ve kamunun yüksek reel faizi özel yatırımları dışlamıştır (BDDK, 2010:12).

2001 krizinin derinleştiği 21 Şubat tarihinde borsa %15 gibi büyük bir düşüş yaşarken aynı dönemde gecelik faiz oranları %7500'lere kadar çıkmıştır. Koalisyon hükümetinin enflasyonu düşürmek amacıyla uyguladığı kur çıpası sisteminden dalgalı kur rejimine geçmesiyle dolar 690 bin liradan 900 bin liraya yükselmiştir. Bu süreçte ülkeden ciddi bir sermaye çıkışı yaşanmış ve binlerce insan işsiz kalmıştır (Zafer, 2012). 2001 yılı başında 24,8 milyar dolar olan döviz rezervi, Mart ayına gelindiğinde 18,5 milyar dolara inmiştir. İki aylık bir sürede rezerv miktarının yaklaşık dörtte biri azalmıştır.

Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Ali Babacan tarafından bürokratlara hazırlatılan rapora göre, 2001 krizinin getirmiş olduğu yükü temizlemek için 2010 yılında 14,7 milyar liralık en son ödemeyi de yaparak borçlar bitmiştir. Sonuç olarak 2001 krizinin ülkeye maliyeti 251,6 milyar TL olmuş ve 2001 krizi ancak 2010 yılında bitmiştir (Zafer, 2012).

3.2. Makroekonomik Göstergeler Işığında 28 Şubat Süreci

Makroekonomik göstergeler ışığında 28 Şubat sürecinin etkileri daha iyi görülmektedir. Bu bölümdeki temel amaç 1991-2002 yılları arasında açıklanan makroekonomik göstergelerin incelenerek 28 Şubat sürecinin ekonomiye ne yönde etki ettiğini göstermektir. Bu bilgiler doğrultusunda sırasıyla; büyüme, işsizlik, cari açık, dış ticaret, enflasyon, yabancı yatırımlar, iç ve dış borçlar gibi temel ekonomik göstergeler incelenecektir.

3.2.1. Büyüme

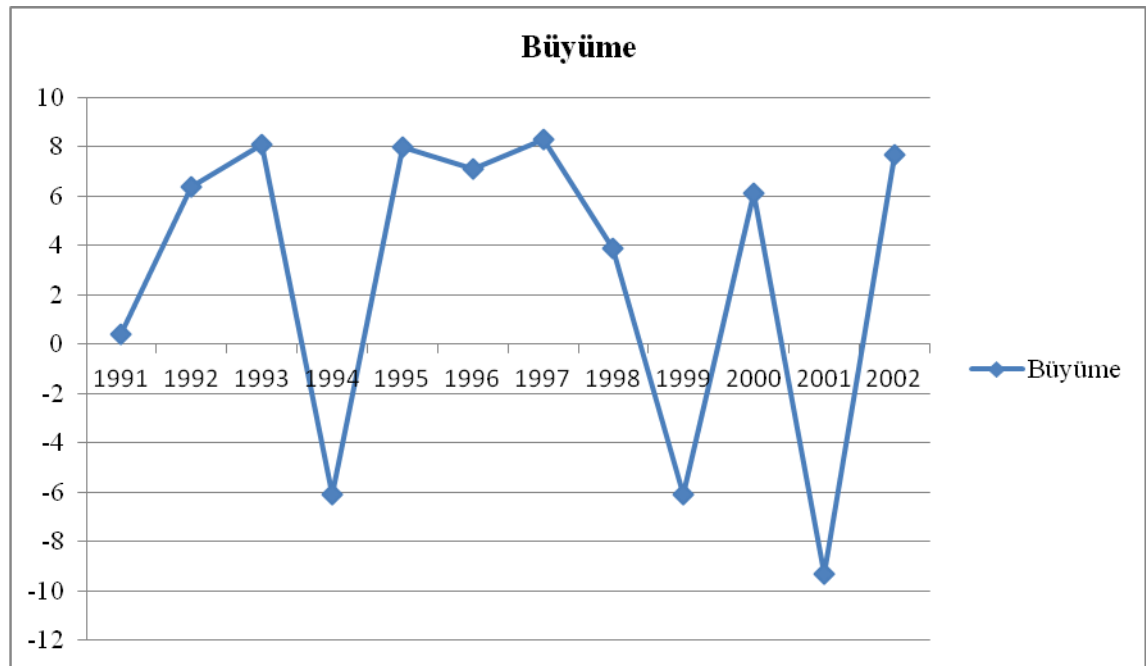
Ülkeyi yönetenlerin öncelikli hedefleri ülke vatandaşlarının refah seviyesini yükseltmektir. Bu da kişi başına düşen gelirin artmasıyla mümkün olmaktadır. Kısacası ekonomik büyüme ile refah seviyesinin yükselmesi arasında bir ilişki vardır. Büyüme hızının yüksek olduğu bir ekonominin başarılı, büyüme hızının düşük olduğu

ekonominin ise başarısız olduğu görüşünden hareketle, sadece büyüme hızının ekonomik başarıda ölçüt olarak kullanılması sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır (Büyükdenez, 1991:83). Büyümeyle belirleyen çok sayıda faktör vardır. Bunlar; Teknolojik gelişmeler, kaynakların verimli kullanılması, sermaye birikimi, işgücü niteliği, yatırım ve beşeri sermaye olarak sıralanabilir (Ay, 2007:30).

Ekonomik büyüme için önemli olan kalemlerden biri yatırım faktörüdür. Yatırım kararı için geleceğe yönelik tahminler ile beklenen getiri önemli unsurlardır. Siyasi istikrarın olduğu yerde ekonomik istikrarın da olacağı görüşünden hareketle geleceğe yönelik beklentilerdeki belirsizlik azalmakta ve tahminlerdeki tutarlılık oranı yükselmektedir (TBMM, 2012:1283).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri siyasi çekişmeler, başarısız politikalar, darbeler ve istikrarsızlıkların etkisiyle istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Ekonomik politikaların tarihi sürecine baktığımızda sırasıyla liberal, devletçi ve planlı bir ekonomi uygulanmıştır. İlk önemli değişim de 24 Ocak 1980 kararları ile gerçekleşmiştir. Bu kararlar doğrultusunda ithal ikameci büyümeden vazgeçilerek dışa açık bir büyüme modeli benimsenmiştir. 1983-1989 yılları arasında Özal hükümetiyle istikrarlı bir büyüme modeli trendi yakalanmışken, 1990'lerden sonra istikrarsız bir büyüme trendi yaşanmaya başlanmıştır (Karahana, 2012:121).

Grafik 4: Büyüme Rakamları (1991-2002)

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı)

28 Şubat'ın büyümeye etkilerini daha iyi analiz etmek için müdahalenin kalbi olan(1997) tarihten 5-6 yıl öncesi ve 5-6 yıl sonrası büyük önem taşımaktadır. 28 Şubat'ın bir süreç olması göz önünde bulundurularak 1991-2002 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Yukarıdaki grafiğe baktığımızda 1991 yılında %0,4 olan büyüme oranı artarak 1992 yılında %6,4, 1993 yılında da %8,1 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında Türkiye'de meydana gelen krizin de etkisiyle bu oran % -6,1'e kadar gerileyerek ekonomide ciddi bir küçülme olmuştur. Bu tarihten sonra tekrar büyüme trendi yakalanmış 1995 yılında %8, Necmettin Erbakan'ın başbakan olduğu 1996 yılında %7,1 ve 1997 yılında da bu oran %8,3 olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılından sonra tekrar düşüş yaşanmış 1998'de %3,9, 1999'da % -6,1'le bir daralma yaşanmıştır. 1997 yılından sonraki bu düşüşlerin altındaki nedenlere baktığımızda hem iç nedenler hem de dış nedenler etkili olmuştur. Dış nedenlere baktığımızda 1997 yılında meydana gelen Asya Krizi, 1998 Brezilya Krizi, 1998 Rusya krizlerinin düşük de olsa etkileri olmuştur. İç nedenlere baktığımızda 28 Şubat sürecinden kaynaklanan siyasi belirsizliğin etkisi çok fazla olmuştur. Ayrıca 1999 yılında meydana gelen gölcük ve Marmara depremleri de etkili olmuştur. 2000 yılına baktığımızda %6,1 gibi bir büyüme oranıyla karşılaşmaktayız. Bu oran daha ziyade krizlerden sonra meydana gelen toparlanmanın etkisiyle gerçekleşen spontane(kendiliğinden) büyüme olarak adlandırılan büyümedir. Kasım 2000 krizi ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle yükselişe geçen ekonomi tekrar düşüşe geçerek 2001 yılında % -9,3 oranında küçülmüştür. Bundan sonraki dönemlerde koalisyon hükümetlerinin sona ermesi ve tek parti dönemlerinin de etkisiyle siyasi belirsizlik ortadan kalkmaya başlamış, 2002'de büyüme %7,7 oranında gerçekleşmiştir. 2002 yılından sonra bazı dönemler hariç ekonomik büyüme istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

Tablo 13: Türkiye'nin 1991-2002 Yılları Arasında Gerçekleşen GSMH miktarı (milyar dolar)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
GSMH	152.138	160.671	181.806	130.886	171.858	184.601	194.106	205.808	187.467	201.977	144.607	182.928

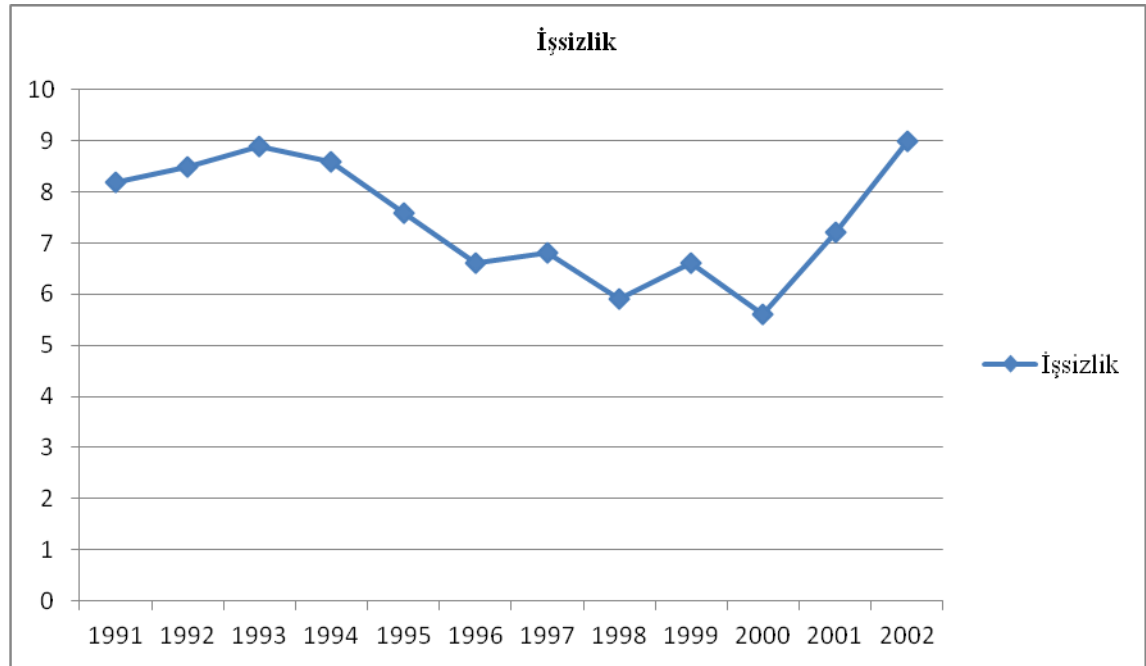
Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı)

Türkiye 1991-1998 yılları arasında (1994 yılında, yaşanan ekonomik krizden dolayı düşüş olmuştur) bir büyüme performansı gerçekleştirmiş, 1998 yılında büyüme oranı azalarak da olsa devam etmiş ve 1999 yılında ise % -6,1 değerinde bir küçülme olmuştur. Bu küçülme milli gelir seviyesinde 18,4 milyar dolar azalış meydana getirmiştir (Sever & Dikkaya, 2015:80). Burada dikkate alınması gereken rakamlar 2001 yılının GSMH'nin rakamları olmalıdır. Çünkü 2001 krizinin temelini oluşturan bankacılık krizinin ortaya çıkışı 28 Şubat sürecinde olmuştur. Dolayısıyla 2000 yılında GSMH miktarı 201.607 milyar dolar iken 2001 yılında bu rakam 144.607 milyar dolara kadar gerilemiştir. Bu dönemde milli gelirden 57,2 milyar dolarlık bir azalma olmuştur.

3.2.2. İşsizlik

Türkiye gibi düşük tasarruf oranına sahip ülkeler, her türlü kolaylığı sağlayarak yurtdışındaki yabancı sermayeyi ülkeye çekerek yatırımlarını arttırmaya çalışmıştır. Benzer bir şekilde ülke içindeki sermaye sahiplerini yatırım yapmak için teşvik etmiştir. Ekonominin bu denli yatırıma ve üretime ihtiyaç duyduğu bir dönemde yeşil sermaye adı altında müteaddiyin yerli yatırımcı 28 Şubat sürecinde irtica tehdidiyle fişlenmiştir. Yeşil sermaye sahiplerinin yapmak istedikleri yatırımlar için zorluklar çıkarılmış ve bu sermaye sahiplerinin ürettikleri malların bazı devlet kurumlarındaki satışları yasaklanmıştır.

Böyle bir süreçte yatırım yapamaz hale gelen sermaye sahipleri yatırım yapabilecek ülkelere gitmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçten etkilenen firmalardan bir tanesi de Kayserili işadamlarının kurduğu Dost Sigorta Şirketidir. Şirket sahipleri yapılan emniyet ve yargı baskılarına dayanamayarak şirket sözleşmesini feshetmiş, 1200 civarında olan işçi sayısını 450'ye düşürmek zorunda kalmıştır (TBMM, 2012:1305). 1998-2001 yılları arasında bu ve benzeri baskıların etkisiyle yüz bin'e yakın firma kapanarak işsizliğin artmasına neden olmuştur (Karahana, 2012:129).

Grafik 5: İşsizlik Oranı %(1991-2002)

Kaynak: (IMF, <http://www.imf.org.>)

Türkiye’de 1991 yılından itibaren işsizlik oranında bir artış söz konusudur. 1991’de %8,2 düzeyinde iken 1992’de %8,5 ve 1993 yılında ise %8,9 seviyesine yükselmiştir. Bu tarihten sonra düşüşe geçen işsizlik oranı 1994 yılında %8,6, 1995 yılında %7,6, 1996 yılında da %6,6 seviyelerine kadar düşmüştür. 1997’de %6,8’e yükselse de 1998’de tekrar gerileyerek %5,9’a düşmüştür. Depremin yaşandığı 1999 yılında %6,6 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında %5,6 iken ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında %7,2’ye yükselmiş ve 2002 yılında da bu artış devam ederek %9 gibi bir orana çıkmıştır.

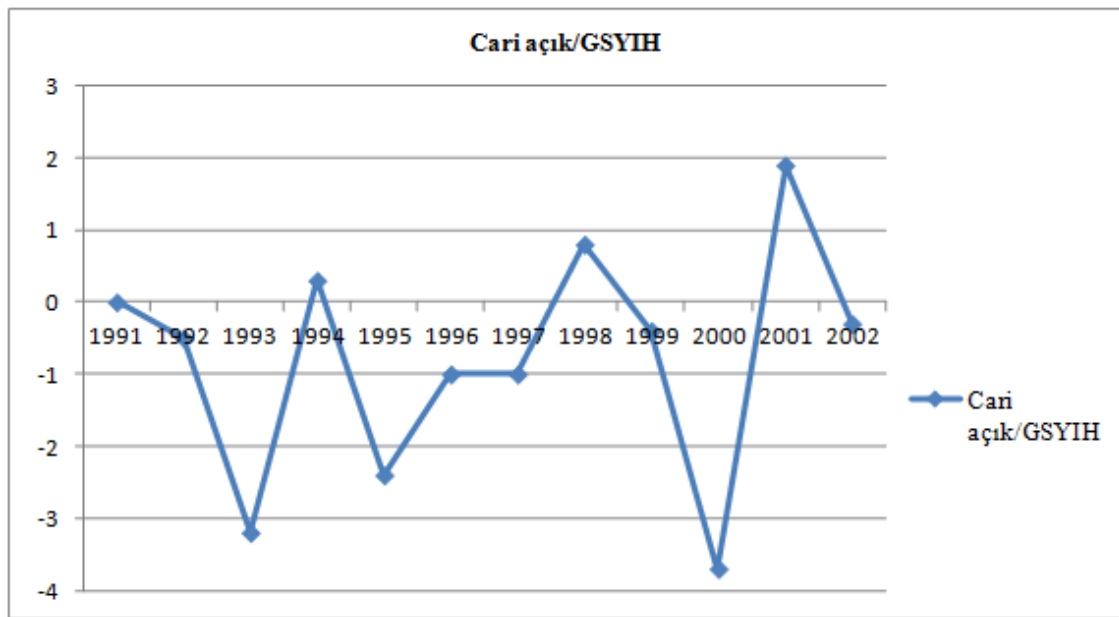
28 Şubat sürecinde TMSF’ye devredilen 25 bankanın işsizliğe maliyeti de hayli fazla olmuştur. O dönemde kapanan bankaların şubelerinde çalışan yaklaşık 47 bin bankacı işsiz kalmıştır. Bankacılık sektöründe 2001 krizinden önceki istihdam oranına 2010 yılında ulaşabilmiştir (Zafer, 2012).

3.2.3. Cari Açık

Bir ekonominin kazandığından daha fazla döviz harcamasına cari açık denir. Bu dış borçlanmanın artması anlamına gelir. Bu borcun ödenebilmesi yeni borç bulmanın ön koşulu kabul edilir. Cari fazla verilen yıllara baktığımızda genellikle devalüasyonların yaşandığı kriz yıllarında verildiği görülecektir.

Cari açık sürdürülebilir düzeyde ise bu ülke ekonomisi için büyük sorunlar teşkil etmez. Dış borç yaratılmadan cari açığın finanse edilmesi sürdürülebilir, dış borç yaratarak finanse edilmesi ise sürdürülemez olarak ifade edilir. Dış borcun yüksek olduğu ülkelerde cari açığın sürdürülebilir olması çok önemlidir. Zira dış borcun sürdürülebilirliği ile cari açığın sürdürülebilirliği aynı anlamda kullanılabilir. Türkiye’de yüksek dış borçlar, yüksek faiz oranları, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olması ve bankacılık sektörünün kırılganlığı dikkate alındığında cari açığın sürdürülebilirliği daha çok önem taşımaktadır (Yenitürk, 2005:30).

Grafik 6 : Cari Açık/GSYH % (1991-2002)

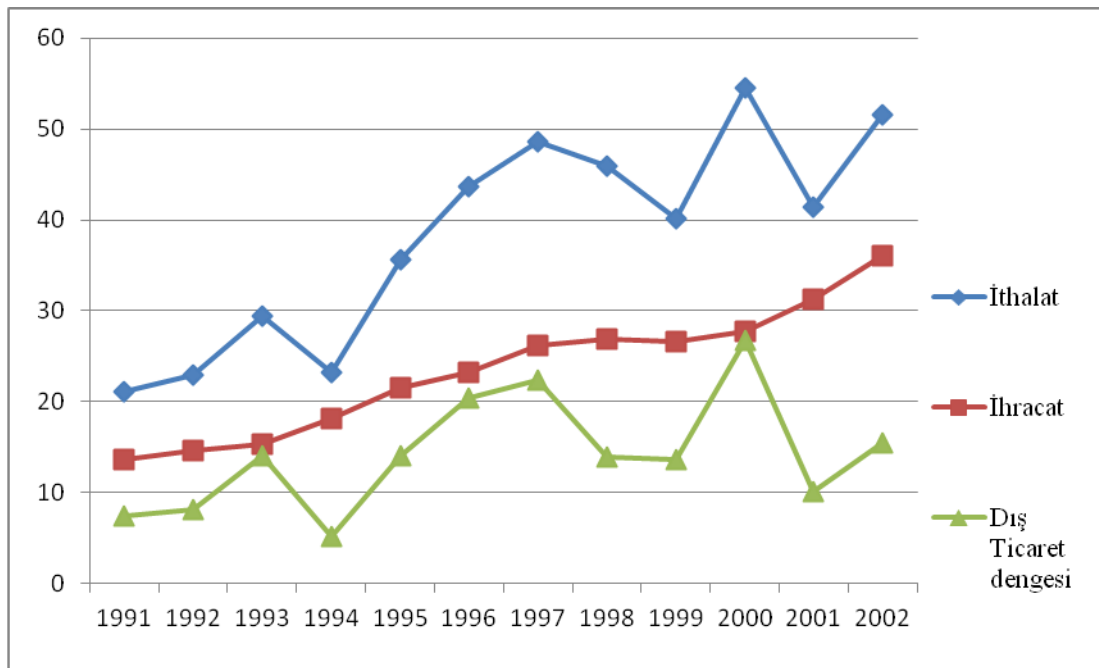
Kaynak: (IMF, <http://www.imf.org>.)

1990 yılından sonra cari açık dengesi açısından oldukça istikrarsız bir denge söz konusudur. 1992 yılında cari açığın GSYH’ye oranı %-0,5 ile yaklaşık 1 milyar dolara tekabül etmektedir. 1993 yılında bu oran %-3,2 ile 6 milyar dolar gibi rekor bir açığa yükselmiştir. 1994 yılında kriz ve devalüasyonun da etkisiyle %0,3 ile 2,5 milyar dolar cari fazla vermiştir. Görüldüğü gibi cari açık 1998 yılına kadar artarak devam etmiş ve 1998 yılında 2 milyar dolar cari fazla vermiştir. 2000 yılında %-3,7 ile cari açık 10 milyar dolar çıkmıştır. 2001 yılında yaşanan krizden dolayı %1,9 oranla 3,4 milyar dolar cari fazla vermiştir. Krizden sonraki 2002 yılında 1,5 milyar dolar açık vermiştir.

3.2.4. Dış Ticaret Dengesi

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte ülkeye giren yabancı sermaye sonucu ulusal para reel olarak değer kazanmıştır. Dolayısıyla ihracata konu olan mallar pahalılaşarak ihracat azalmış, ithalata konu olan mallar ucuzlaşarak ithalat da artmıştır. 1990'lı yıllarda ülkedeki belirsizlik ve siyasi istikrarsızlıktan dolayı yüksek faiz oranlarını takip eden sıcak para döviz kurunun yükselmesine neden olmaktadır. İhracatın pahalılaşması ve İthalatın ucuzlaşması hem iç pazarda hem de dış pazarda uluslararası rekabet gücünün azalmasına neden olur. İhracatçı sektörlerde rekabet gücünün azalması üreticileri o malı üretmekten vazgeçirecek, ithalatla rekabet eden sektörlerde ise ürün ucuzladığından yatırımlardan vazgeçirecektir (Yenitürk, 2005:63).

Grafik 7: İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Rakamları milyar dolar (1991-2002)

Kaynak: (IMF, <http://www.imf.org>.)

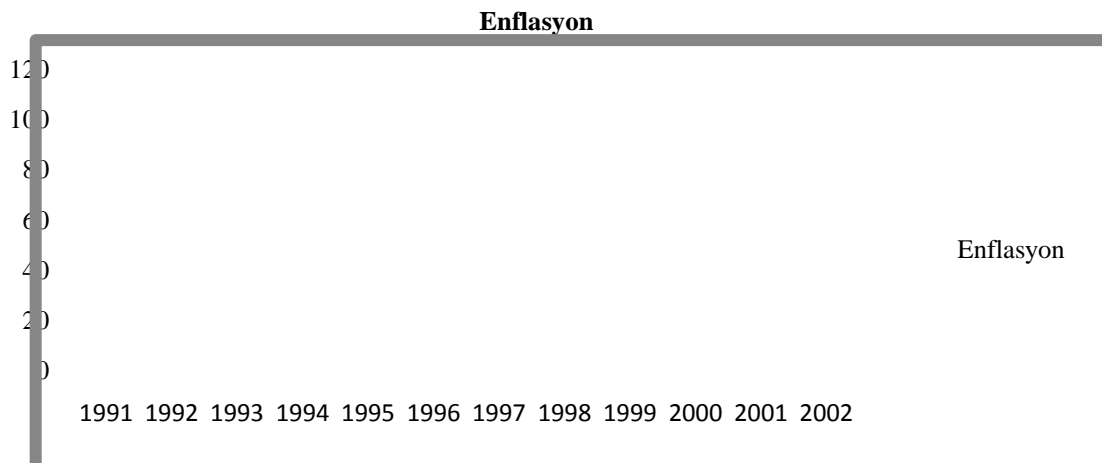
Yukarıdaki grafiği incelediğimizde sürekli bir açık söz konusudur. 1991,1992 ve 1993 yıllarında ihracattaki artış çok fazla olmamıştır.1991 yılında 13,6 milyar dolar olan ihracat rakamları 1993 yılında 15,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ithalat rakamları 1991 yılında 21, 1992 yılında 22,9 ve 1993 yılında da 29,4 milyar dolar olmuştur. 1994 yılında ithalat 23,3 milyar dolara düşerken ihracat 18,1 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret dengesi 5,2 milyar dolarla 90'lı yıllardaki en düşük seviyeyi yakalamıştır. 1997 yılına kadar yükseliş trendine geçen ithalat 1997

yılında 48,6 milyar dolar olmuş. İhracat da yükselişini devam ettirerek 1997 yılında 26,3 milyar dolara kadar yükselmiştir. 2000 yılında ithalat 54,5 milyar dolarla rekor kırmıştır. Aynı dönemde ihracat rakamları 27,7 milyar dolarda kalmıştır. Aynı yılda dış ticaret dengesi 28,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılında ithalat rakamlarında düşüş gözlenirken ihracat rakamlarında ise artış olmuştur. 2001’de ithalat 41,4 ihracat ise 31,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında ithalat 13,1 milyar dolar düşerken ihracat 3,4 milyar dolar artmıştır. Dolayısıyla toplam bazda devalüasyon sonrası 16,5 milyar dolar civarında 2000 yılına göre dış denge olumlu yönde etkilenmiştir. Bu dönemde rakamların böyle çıkmasında Türkiye’de meydana gelen 2001 krizi ve 1999 depremi etkili olmuştur. Aynı zamanda dünyada meydana gelen ekonomik krizlerin etkisi de yadsınamaz bir gerçektir.

3.2.5. Enflasyon

Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon aynı zamanda paranın değerinde de sürekli bir düşüşü ifade eder. Enflasyon ekonomiler için ciddi sorunlar teşkil etmekle birlikte daha ziyade gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Aşağıdaki grafik incelendiğinde enflasyon oranının yüksek olduğu görülecektir.

Grafik 8: Yıllık Ortalama Enflasyon oranları TÜFE % (1991-2002)

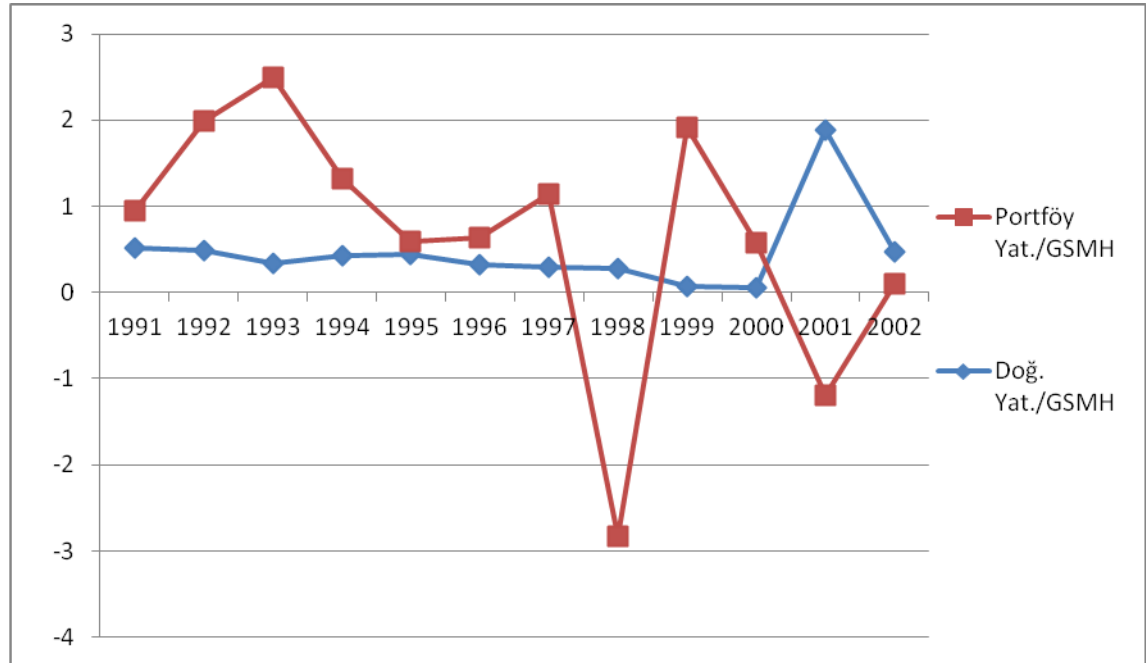
Türkiye ekonomisi yıllarca yüksek enflasyon oranlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde de %60’ların üzerinde seyreden oranlar 1994 ekonomik krizinde %105’lere kadar çıkarak 90’lardaki rekorunu kırmıştır. 1996’da %80’lere kadar

düşen bu oranlar 1998 yılında %87'lere kadar çıktıktan sonra düşüş trendine geçerek kademeli olarak düşmüştür. 2000 yılında uygulanan “Enflasyonla Mücadele Programı” çerçevesinde 2001 krizine rağmen düşüşünü sürdürerek %45'lere kadar gerilemiştir.

3.2.6. Yabancı Yatırımlar

Yabancıların kendi ülkeleri dışında yeni üretim yerleri açması, mevcut tesisleri alması, mülkiyeti üzerinde hak sahibi olması ya da parasını faize yatırarak değerlendirmesi yabancı yatırım olarak isimlendirilmektedir. Bir ülkeye doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımı olmak üzere iki şekilde yatırım yapılır. Doğrudan yabancı yatırım üretim tesisi açmak, mevcut tesisleri satın almak ya da işyeri açmak şeklinde gerçekleşirken portföy yatırımda ise faiz ve kur farkından gelir sağlamak için hisse senedi, tahvil, bono, yatırım fonları gibi değerli kağıtlara yatırım yapılarak gerçekleşir. Yabancı yatırımların ülkeye gelmesinin temel şartı siyasi istikrardır. Darbelerin yapıldığı, konuşulduğu ülkelerde fiyat istikrarından ve piyasa güveninden bahsedilmediği için yabancı sermaye tarafından tercih edilmez (TBMM, 2012:1285).

Grafik 9 : Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSMH'ya Oranı (%) (1991-2002)

Kaynak: (Yenitürk, 2005, s. 60)

Türkiye’de 1991-2002 dönemini ele aldığımızda doğrudan yabancı sermayeyi çekebilecek ne siyasi ortam ne de ekonomik ortam mevcut değildir. Bu dönemde hükümetlerin sürekli değişmesi, iç karışıklıkların yaşanması, askeri darbelerin

yaşanması, ekonomik krizlerin ve depremlerin yaşanması doğrudan yabancı yatırımların gelmemesindeki en büyük etkenlerdir. Grafiğe de baktığımızda doğrudan yabancı yatırımların GSMH'ye oranı ortalama %0,5 civarında gerçekleşmiştir. Portföy yatırımlarına baktığımızda 1993 yılında %2,5 olduktan sonra 1998 yılında %-3'lere kadar gerilemiş 1999'da tekrar yükselerek %2'ye kadar çıkmıştır.

28 Şubat sürecinde (1996-2002) Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı toplam 9 milyar dolar iken Türkiye ile benzer gelişmişlik seviyesinde olan Meksika'da bu rakam 120 milyar dolar, Brezilya'da ise 155 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermaye miktarı ise 590 milyar dolardır. Doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ye oranlarına baktığımızda Meksika'da %3,2, Brezilya'da %3 ve Türkiye'de %0,5 olarak gerçekleşmiştir (TBMM, 2012:1285).

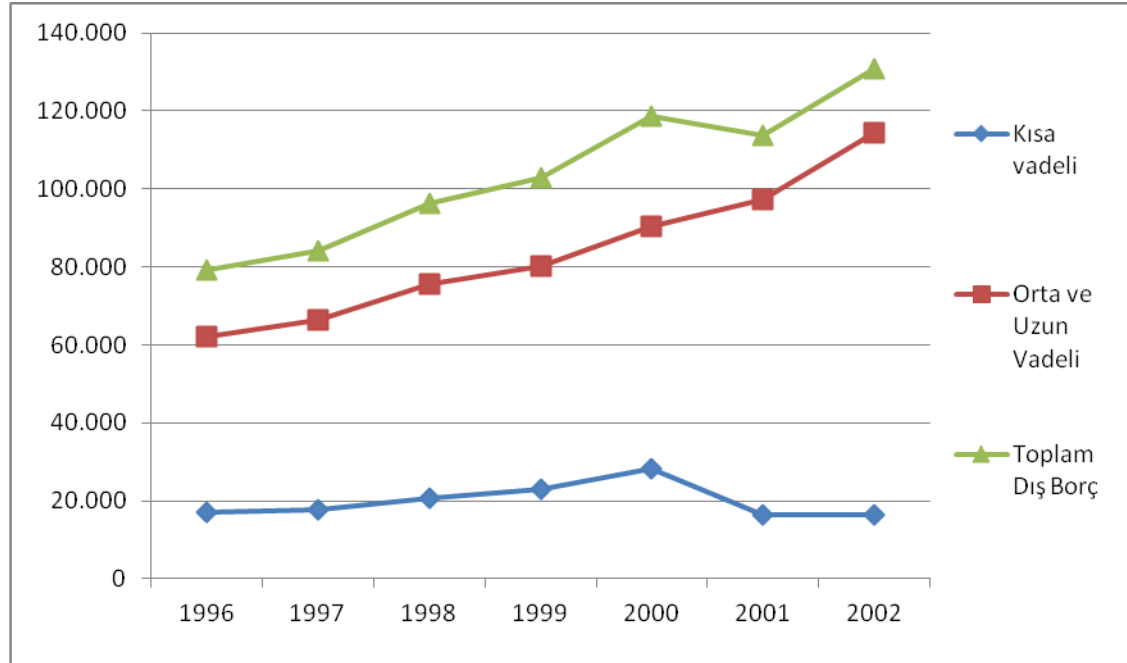
Demokrasi kurallarının geçerli olduğu ve istikrarlı ekonomik yapının olduğu bir durumda 1997-2000 yılları için GSYH' nin %2'si kadar bir sermaye girişi olacağı varsayımı altında ülkeye 20 milyar dolar kadar net doğrudan yabancı sermaye girişi olacaktır. Bu dönemde ülkeye giren yabancı sermaye miktarı 3,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu dönemde sürecin yabancı sermaye girişi üzerindeki etkisi 17 milyar dolar olmuştur (Sever & Dikkaya, 2015: 68).

3.2.7. İç ve Dış Borçlar

1990'lı yıllarda alınan dış borçlar büyük ölçüde yanlış alanlarda kullanılarak israf edilmiştir. 1990'lı yıllar da koalisyon hükümetlerin kötü ekonomik performansları nedeniyle alınan dış borçlar popülist politikalar için heba edilmiştir. Kamuda çalışanlara verilen yüksek ücretler ve dolayısıyla ortaya çıkan KİT ve kamu açıklarına, vergi gelirlerinin dış borç ödemelerini karşılayamamasına ve iç piyasadaki açığa bağlı olarak döviz rezervlerinde hızlı erimeler olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde alınan dış borçlar, döviz yaratıcı gelir oluşturamadığı için yapılan dış borç servisi (anapara ve faiz) ekonomide büyük bir sızıntıya neden olmuş ve bu da ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Buna ek olarak, ülkedeki mevcut siyasi istikrarsızlık, uygulanan popülist politikalar, beceriksizlik ve hesap verememe nedeniyle, Türkiye ekonomisi 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altında kalmış, Türkiye'de ilk defa dış borç ödemek için, içeride daha fazla borçlanılmıştır. Devletin sürekli bütçe açıkları vermesi, dış borç

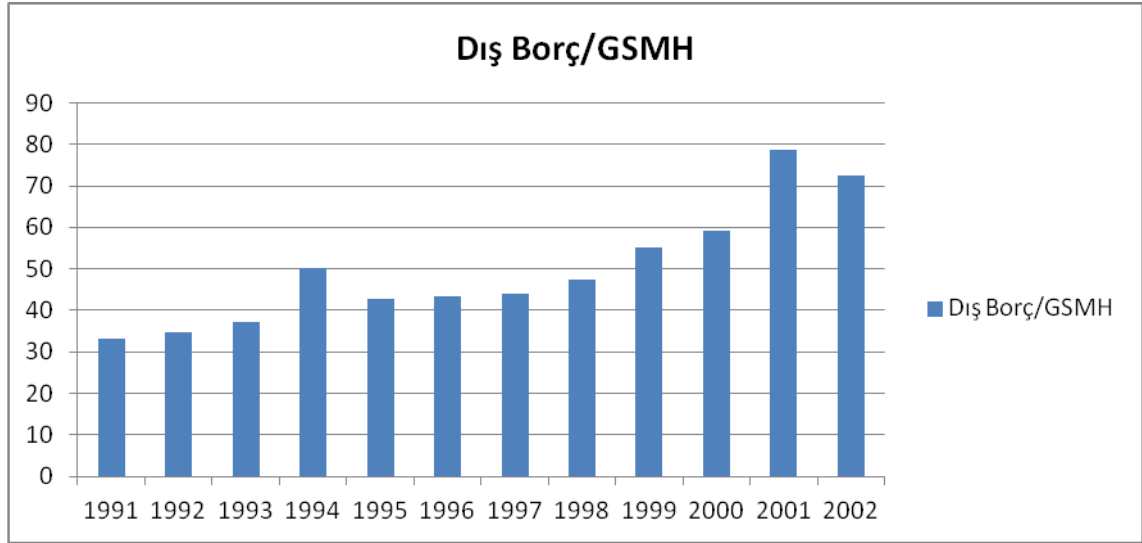
ödemek için bile dış borçlanmaya ihtiyaç duyar bir borç sarmalına girmiş bulunması, devletin temel görevlerini de yapamaz hale gelmesine sebep olmuştur (Karluk, 2002).

Grafik 10: Türkiye'nin Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Dış Borcu Milyar Dolar (1996-2002)

Kaynak: (Yenitürk, 2005, s. 34)

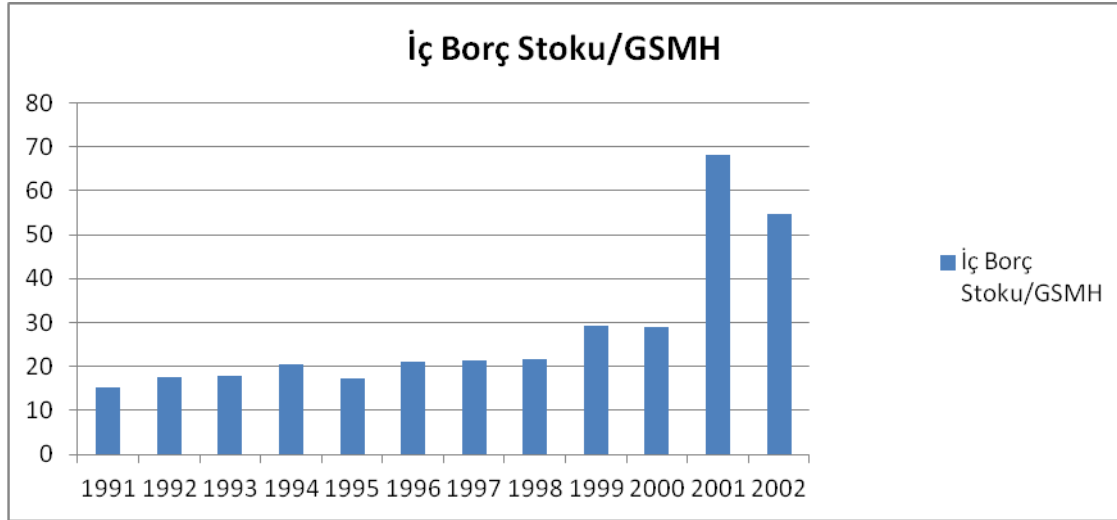
Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli kamu ve özel sektörün toplam dış borcu gösterilmektedir. Kısa vadeli borç miktarı 1996, 1997, 1998 yıllarında ortalama 20 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2000 yılında bu 30 milyar dolara kadar çıkmıştır. 2001 krizinde kısa vadeli sermayenin ülkeyi terk etmesinden dolayı kısa vadeli borçlarda bir azalış söz konusudur. Ayrıca borçlanma maliyetlerinin artması dışarıdan borçlanmayı zorlaştırmıştır. Bunun yanında orta ve uzun vadeli borçlanma miktarında sürekli bir artış söz konusudur. 1996 yılında 60 milyar dolar olan dış borç 1999'da 80 milyar dolara 2001 yılında 95 milyar dolara çıkmıştır. 2002 yılında da artış trendini devam ettiren orta ve uzun vadeli dış borç 115 milyar dolara kadar yükselmiştir.

Grafik 11: Türkiye'nin Dış Borç Stokunun GSMH'ye oranı % (1991-2002)

Kaynak: (Yenitürk, 2005, s. 60)

Yukarıdaki tabloda dış borç stokunun GSMH'ya oranı verilmiştir. 1991 yılında %32 olan dış borç 1994 yılında %50'ye kadar yükselmiştir. Normal şartlarda kriz dönemlerinde ülkelerin düşük faiz oranlarıyla borç bulmaları zorlaşırken bu dönemde oranın bu kadar yüksek çıkmasının sebeplerinden biri de GSMH'daki düşüştür. Dış borç oranı 28 Şubat'tan sonra artış trendine geçerek 1996 ve 1997 yıllarında %42 civarında gerçekleşirken depremin olduğu 1999 yılında GSMH'nın düşmesiyle de %55'e kadar yükselmiştir. 2001'de yaşanan krizle birlikte bu oran %80'lere kadar çıkarak Maastricht Kriterlerine göre %60 olması gereken oranı da geçmiştir.

28 Şubat sürecinde dış borç bulmakta zorlanan Türkiye finansman ihtiyacını karşılamak için yüksek oranlı faizlere katlanarak borçlanmak zorunda kalmıştır. 2001 krizinde dış borcun %80'lere kadar çıkmasıyla dış borç stokundaki artış yaklaşık 27 milyar dolar olmuştur (Gedikli, 2010).

Grafik 12: Türkiye'nin İç Borç Stokunun GSMH'ye oranı % (1991-2002)

Kaynak: (Yenitürk, 2005, s. 60)

Kamu maliyesinde meydana gelen yapısal sorunlar ve mali disiplinin bir türlü sağlanamaması iç borçlanma gereksinimi sürekli arttırmıştır. Yapılan borçlanmaların da ekonominin öncelikleri yerine siyasal iktidarın popülist önceliklerine aktarılması ekonominin kötü gidişatını devam ettirmiştir.

Yukarıdaki grafikte de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin iç borçlanması genel manada artmıştır. 1991 yılında iç borçlanma stokunun GSMH içindeki payı %15 civarında iken 1994 krizinde %20'nin üzerine çıkmıştır. 28 Şubat sonrası dönemde bu artış daha belirgin hale gelmiştir. 1996, 1997, 1998 yıllarında %20-22 bandında seyreden bu oran 1999'da %30, 2001 yılında rekor düzeye ulaşarak %70'lere kadar yükselmiştir. 2000 yılında GSMH 202 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve iç borç da yaklaşık 60 milyar dolar olmuştur. 2001 yılında da 145 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve iç borç yaklaşık 100 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak bu süreçte iç borç yaklaşık 40 milyar dolar artmıştır.

3.3. Büyüyen Anadolu Sermayesinden Duyulan Rahatsızlık

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Dünya'da var olan neoliberal düşünce 1983'ten sonra Turgut Özal'la birlikte Türkiye'de de etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) ile Anadolu Sermayesi yoğun bir kalkınma politikası uygulanmıştır. Böyle bir kalkınma modeli gümrük tarifeleri düşürülerek ve ihracata yoğun teşvikler verilerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Yatırım yapmak için imkan arayan Anadolu insanı, tasarruflarını bu yolla ekonomiye kazandırarak ekonomide söz sahibi olmaya başlamıştır. Siyasi iktidar tarafından girişimcilerin önünün açılması, destek sağlanması, aile tasarruflarının yatırımlara dönüşmesi KOBİ'lerin, MÜSİAD'ın, ve "Yeşil Sermaye" olarak adlandırılan Anadolu sermayesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bolat, 2012:222).

Tekel konumundaki İstanbul sermayesinin ürettiği ve ithal ettiği malların bayiliğini yapan Anadolu sermayesi olarak bilinen küçük şirketler Turgut Özal döneminde güçlenerek bayilik konumundan üretici konumuna yükselmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca ekonomik açıdan ayrıcalıklı olan büyük sermaye sahipleri bu durumdan rahatsızlık duymuşlardır. Bu sermaye sahipleri ileride kendilerine rakip olacaklarını düşündükleri Anadolu sermayesinin yükselişini durdurmak ve bu insanların tasarruflarını ceplerinden almak için girişimlere başlamışlardır. Piyasanın kontrolünü kaybetmemek için ellerinde tuttıkları merkez medyayı, askeri kanadı ve sivil bürokrasiyi harekete geçirerek RP-DYP koalisyonu ve uyguladıkları ekonomi politikaları sert bir şekilde eleştirilmiştir (Erdoğan, 2007:25).

Türkiye gibi düşük tasarruf oranına sahip ülkeler, yerli ve yabancı sermayeye ülke içinde yatırım yapmaları konusunda her türlü kolaylığı sağladıkları bir dönemde Anadolu sermayesini bu ayrıcalığın dışında tutmuşlardır. Ekonominin yatırıma ve üretime ihtiyaç duyduğu bir dönemde yeşil sermaye adı altında mütedeyyin Anadolu insanı irtica tehdidiyle fişlenmiştir. Yeşil sermaye sahiplerinin yapmak istedikleri yatırımlar için zorluklar çıkarılmış ve bu sermaye sahiplerinin ürettikleri malların bazı devlet kurumlarındaki satışları yasaklanmıştır.

Böyle bir süreçte yatırım yapamaz hale gelen sermaye sahipleri yatırım yapabilecek ülkelere gitmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçten etkilenen binlerce firmadan bir tanesi Kayserili işadamlarının kurduğu Dost Sigorta Şirketidir. Şirket sahipleri yapılan emniyet ve yargı baskılarına dayanamayarak şirket sözleşmelerini feshetmiş ve yatırım yapmaktan vazgeçmişlerdir. Benzer bir uygulama da Ülker grubuna yapılmıştır. Eski bakanlardan Güneş Taner'in komisyona verdiği bilgilere göre; İrticacı olarak yaftalanan Ülker Grubu'nun maçlarında Türk Bayrağı ve Atatürk posteri olmadığı gerekçesiyle hazineye yapılan teşvik başvurularının onaylanmaması ya da sürecin uzatılması için Genelkurmay Başkanlığı'ndan bilgi aldıkları dönemin daire başkanı tarafından kendisine bildirildiği ifade edilmiştir (TBMM, 2012:1305). 1998-

2001 yılları arasında bu ve benzeri baskıların etkisiyle yüz bin'e yakın firma kapanmak zorunda kalmıştır (Karahana, 2012:129).

İrtica ve Yeşil Sermaye olarak bilinen teşebbüslere bu süreçte nasıl ambargo konulduğu, kaç şirketin iflas ettiği, hangi sermaye sahiplerinin borçlarının silindiği, hangi holdinglerin bu süreçte karlı çıktığı ve bu holdinglerin danışmanlığında kimlerin olduğu gibi soruların yanıt bulması 28 Şubat'ın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Özipek, 2004:642).

Bir taraftan ülkedeki bir kısım sermaye sahibi irticacı diye yatırım yapması engellenip şirketleri kapatılırken diğer taraftan bazı şirketlere de kolaylıklar sağlanıyordu. Kayırılan şirketlerden birisi OYAK yani Ordu Yardımlaşma Kurumudur. Askeri kesimin gelirlerinde meydana gelen düşüş askeri darbe için geçerli bir sebep olarak kabul edilebilir. 1960 askeri darbesinden sonra kurulan OYAK, 28 Şubat sürecinde ve sonrasında siyasi etkinliğini kullanarak finans sektöründe ve özellikle bankacılık sektöründe kayda değer gelişmeler sağlamıştır. OYAK bu güç sayesinde TMSF'den Sümerbank'ı uygun bir fiyata alarak süreçten karlı çıkan az sayıdaki şirketten biri olmuştur. 28 Şubat sürecinde sıralamaya girmekte zorlanan OYAK 4,9 milyar dolarlık ciro elde ederek Koç ve Sabancı holdingden sonra üçüncü olmuştur. OYAK 2001 yılında 120 milyon lira net kar sağlayan Sabancı holdingi de geride bırakarak 2001 yılında 594 milyon lira net kar elde etmiştir (TBMM, 2012:1321).

3.4. 28 Şubat Süreci ve Yolsuzluk

İnsanlık tarihi boyunca var olan yolsuzluk kavramı genel manada, yetkiyi çıkar sağlamak amacıyla kötü kullanmak olarak tanımlanmaktadır. Türkçe Sözlükte Yolsuzluk; “*Bir görevi bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık*” (TDK, 2005) olarak tanımlanmaktadır. Genellikle yasadışı ve ahlaki olmayan bir faaliyet olarak görülen yolsuzluk için üç faktör önemlidir. Bunlar, takdir yetkisi olan bir görevli, görevli tarafından kötü amaçlı kullanılan bir güç ve görevlinin yaptığı bu eylem sonucunda maddi ya da maddi olmayan bir kazanç elde etmesidir.

Yolsuzluğun tarihi insanlığın bir örgüt halinde yaşamaya başladığı dönemden itibaren olagelmıştır. Tarihteki en eski uygarlıklardan biri olan Sümerler de bile yolsuzluk yapılmıştır. Benzer bir şekilde Roma kanunu olarak bilinen Oniki Levha Kanununda rüşvet alan yargıcın ölümle cezalandırıldığına değinilmiştir (Mumcu,

1985:23-25). Osmanlı devletinde 16. yy sonlarına doğru idari sistemdeki bozulmayla beraber mali sistemde de bozulmalar meydana gelmiştir. Geçim sıkıntısı yaşamaya başlayan kamu görevlilerinin saygınlığı ve dürüstlüğü konusunda olumsuz gelişmeler yaşanmaya başlamış ve memurların nüfuzlarından yararlanılmıştır (Cem, 1989:218)

Yolsuzluklara karşı ilk ciddi mücadele 1937 yılında çıkarılan Tanzimat Fermanı'yla başlamıştır. Buna bağlı olarak 1940 yılında yürürlüğe konulan ceza kanununun beşinci faslında rüşvet geniş bir şekilde ele alınmıştır. 1849 yılında memurlara rüşvet almayacaklarına ve yolsuzluklara bulaşmayacaklarına dair yemin etme mekanizması getirilmiştir. Rüşvet ve yolsuzlukların önlenmesi için kamu çalışanlarının görevlerine ilişkin olarak yargılanmalarını düzenleyen bir yasa çıkarılmıştır. Benzer şekilde rüşvet sayılabilecek ve sayılamayacak hediyeler de tespit edilmiştir. Alınan bütün tedbirlere rağmen başlangıçta olumlu sonuçlar alınsa da Osmanlı devletinin yıkılışına kadar rüşvet ve yolsuzluklar devam etmiştir (Özsemerci, 2002:45).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yakınlık ve akrabalık ilişkilerine bakılmaksızın yolsuzluğa bulaşmış yöneticilerin yargılanması sağlanmıştır. Nitekim 1923-1946 yıllarında bir bakan Havuz-Yavuz davası adıyla Yüce Divan'a gönderilerek mahkum edilmiş ve siyasi hayatı son bulmuştur. 1950'lerde yaygınlaşan popülist ekonomi ve siyasal politikalar 1960'lı yıllarda da devam etmiştir. 1970'li yıllarda bürokrasinin siyasallaşma süreci hızlanmış ve siyasi kayırmacılık yaygınlaşmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de hayali ihracat olarak bilinen bir yolsuzluk türü de ortaya çıkmıştır. 1980 askeri darbesiyle birlikte geçmiş dönemdeki bazı siyasiler hakkında yolsuzluk soruşturmaları açılmış ve 1982'de iki bakan görevi kötüye kullanmaktan Yüce Divan'da mahkûm olmuşlar (Yeldan, 2000:24).

Genel olarak baktığımızda geçmişten günümüze doğru yolsuzluk ve rüşvet olayları 1970'li yıllarla beraber bireysellikten çıkıp örgütlü bir hal almıştır. Geçmişten günümüze bireysel olarak başlayıp örgütsel bir şekilde devam etmiş ve günümüzde de sistemli bir hal almıştır. Türkiye'yi çürümenin eşiğine götüren yolsuzluk olayları 1980'lerin itibaren kalkınma adına göz yumulan bir olgu haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda ise yolsuzluğun zengin olmak için bir yöntem olarak görüldüğü ve tam olarak çözümlenmenin yaşandığı yıllar olarak tarihteki yerini almıştır (Şener, 2001:49). Yolsuzluk sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ile geri kalmış ülkelere has bir durum değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de yolsuzluk olaylarına rastlanmaktadır.

28 Şubat sürecinin öncesinde ve sonrasında Etibank, Sümerbank, Interbank gibi çoğu bankanın yönetim kurulunda emekli generallerin olması o dönemin siyasi, askeri ve finansal bağlantısının ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Bu ilişkiyi gösteren bir diğer örnek de o dönemde dev sermayenin temsilcisi olan TÜSİAD'ın ekonomi konusunda askere brifing vermesidir. Refah-Yol hükümetinin düşmesiyle bu sürece destek veren medya ve holding patronlarına kolaylıkla yeni banka açma izinleri verilerek ödüllendirilmişlerdir. Gerek açılan yeni bankalar olsun gerekse de diğer özel bankalar, topladıkları mevduatları yasal sınırların dışına çıkararak kendi grup şirketlerine kullandırmışlardır. Bu yolla bankalardan birkaç yıl içerisinde 100 milyar dolar civarında bir para hortumlanmış ve Cumhuriyet tarihinin en büyük bankacılık soygununa göz yumulmuştur (Karahan, 2012:124).

TMSF'ye devredilen bankalar aynı zamanda medya sahibi olan bankalardır. Yani batan 25 bankadan on tanesinin ya gazetesi ve televizyonu ya da ikisi birden olan bankalardır. Buradan hareketle banka sahiplerinin sadece bankacılıkla uğraşmayıp başka sektörlerde faaliyet göstermeleri yolsuzluğu daha kolay kılmıştır. Bankaların zararlarının önemli bir bölümü, banka sahiplerinin kendilerine doğrudan veya dolaylı olarak aktardığı kaynaklardır. Kendi şirketlerine verilen krediler, dolaylı yollardan akrabalara verilen krediler, ortakları oldukları şirketlerin bankaları tarafından satın alınmasını sağlayarak şirketlerin içinin boşaltılması, batık iki bankanın “back to back” yoluyla birbirlerine kredi vermeleri ve yurtiçindeki bankanın yurtdışındaki bir hesaba para göndererek açtığı bu hesabı teminat gösterip yurtiçindeki bankalardan kredi çekme gibi yollar kullanılarak bankaların içi boşaltılmıştır (Ertürk, 2012:326-327).

28 Şubat sürecindeki yolsuzluk bankacılık sektörüyle sınırlı değildi. Hayali ihracat ve kaçakçılık gibi yolsuzluklar medya aracı kullanılarak gündeme getirilmemiştir. Toplumun dikkatinin irtica üzerinde yoğunlaşması sonucu yolsuzluklar üzerinde durulmamıştır. Bu dönemde alkol, uyuşturucu, sigara, et, silah, çay, akaryakıt ve teknolojik araçlar gibi birçok malın kaçakçılık faaliyeti dönemin bürokratlarının desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Yolsuzluk yaparak ülkeyi soymak isteyen kişiler bir hedef belirleyerek dikkatleri bir noktada toplamışlardır. Bu dönemde hedef olarak “irtica” kelimesi belirlenmiştir. İnsanlar irtica ile meşgul edilirken yolsuzluklar artarak devam etmekteydi. Bu dönemde sadece iki iş adamının hayali ihracattan yaptığı yolsuzluğun 2,5 milyar dolar olduğunu düşünürsek ülkedeki toplam yolsuzluk miktarını tahmin etmek zor olmayacaktır (Can, 2012:267).

3.5. 28 Şubat Sürecinin GSYH, Faiz ve TÜFE Üzerine Etkisi: Ampirik Uygulama

3.5.1. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla(GSYH), Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı (FAİZ), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) 1988 1. çeyrek ile 2003 4. çeyrek arası üçer aylık seriler halinde kullanılmıştır. Modelde kullanılan zaman serileri TCMB elektronik veri dağıtım sistemi ve Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergelerinden temin edilmiştir.

3.5.1.1. Genişletilmiş Dickey ve Fuller Birim Kök Testi

Zaman serisi analizinde kullanılan verilerin durağan olması gerekmektedir. Bir zaman serisinin durağan olması, zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansının değişmemesi anlamına gelmektedir. Buna göre durağan bir seride ortalamaya dönme eğilimi vardır. Durağan olmayan verilerde t, Z, ve F dağılımları kullanılamaz ve buna bağlı olarak bir çok standart hipotez kullanılamaz hale gelir(Granger ve Newbold, 1974: 111-120). Ayrıca sahte regresyon sorunu da ortaya çıkabilecek bir başka önemli problemdir. Bir Y_t serisinin birim kökünün varlığı araştırılırken aşağıdaki ADF tipi regresyon denklemi kullanılmaktadır:

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t(i)$$

Serilerindeki kesişim ya da trend etkisine göre (i) regresyon denkleminde bu değişkenler de ilave edilmelidir. Birim kök testi neticesinde bir serinin trend ve kesişim terimi ile durağan olduğu sonucuna ulaşılmışsa daha sonraki modellerde trendin ve kesişim teriminin göz önünde bulundurulması gerekir. ADF birim kök testinin güvenilir olabilmesi için kalıntı ε_t otokorelasyon içermemesi ve sabit varyanslı olması gerekmektedir. Otokorelasyonu önlemek amacıyla modele bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenmektedir. Burada (Δ) fark işlemcisiyken (m) ise modeldeki otokorelasyonu önleyen minimum gecikme uzunluğudur. Minimum gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike(AIC), Schwarz(SC) ve Hannan-Quinn(HQ) gibi bilgi kriterleri dikkate alınmaktadır. Sıfır hipotezi olarak ρ 'nun sıfırdan küçük olup

olmaması irdelenmektedir. Sıfır hipotezinin ret edilememesi Y_t 'nin I(0) olmadığını ifade eder.

3.5.1.2. Eşbütünleşme Analizi

Aynı düzeyden bütünleşik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen eş bütünleşme analizi, durağan olmayan değişkenlerde durağan hale getirme amacıyla yapılan fark alma işleminin neden olduğu potansiyel bilgi kaybını ve çözümsüzlüğü önlemektedir (Granger, 1981: 121-130). Engle ve Granger ise çalışmalarında bu yaklaşımı geliştirip formülize etmişlerdir (Engle ve Granger, 1987: 251-276). Eş bütünleşme kuramı iki ya da daha fazla sayıdaki zaman serisi arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin olup olmadığını bulmak için kullanılmakta olan ve iktisat kuramında işaret edilen denge ilişkisinin varlığını doğrudan tahmin etmeye izin veren bir analiz metodudur. Özetle uzun dönem denge ilişkisinin istatistiksel tanımını mümkün kılar. Seriler eş bütünleşik ise uzun dönemde bu serileri denge konumuna getirecek, ortalamalardan sapmaların artmasına mani olacak mekanizmalar söz konusudur. Eğer değişkenler eş bütünleşik iseler, uzun dönem parametreleri süper tutarlı olacaktır. Bu demektir ki söz konusu seriler durağan hale getirildikten sonra kurulacak bir regresyon tahmininden elde edilecek aynı katsayıya nazaran eş bütünleşme regresyon tahmininden elde edilecek katsayı gerçek parametreye çok daha hızlı yakınsayacaktır.

Johansen değişkenler arasında var olması muhtemel tüm farklı eş bütünleşme ilişkileri kombinasyonunu tahmin etmeye imkan sağlayan bir metod ileri sürmüştür. Aynı zamanda bunlarla ilgili istatistiksel testleri de geliştirmiştir. (Johansen, 1988: 231-254). Johansen ve Juselius kuramı ortaya koyup ilgili tabloları sundukları çalışmalarında tahminlerini maksimum olabilirlik metodu ile gerçekleştirmişlerdir (Johansen, Juselius, 1990: 169-210). Değişken sayısı ikiden fazla ise Johansen testi en çok kullanılan testlerden birisidir. Bu yaklaşıma göre birden fazla eş bütünleşme vektörü olup olmadığı araştırılabilir. “n” değişkenin var olması durumunda “n-1” sayıda eş bütünleşme vektörü söz konusu olabilmektedir. İlk VAR(p) için serilerin düzeyleri belirlenir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^p \pi_i Y_{t-i} + \Theta D_t + \varepsilon_t \quad (\text{ii})$$

Denklem (ii)'de Y_t serilerin matris gösterimi ve D_t ise det ögeleri olarak kabul edelim (doğrusal trend, sabit terim, mevsimsel kuklalar, sabit ve stokastik olmayan dışsal değişkenler). I(1) olan değişkenler denklem (iii)'de VEC (Vector Error Correction – Vektör Hata Düzeltme) modeli olarak gösterilirse;

$$\Delta Y_t = \pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + \phi D_t + u_t \quad (\text{iii})$$

Denklem (iii)'de, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerini gösteren matris π matrisidir. Bu matrisin birbirinden bağımsız ve lineer vektör adedini gösteren rankı (r), bu değişkenler arasında birbirine bağımlı uzun dönem ilişkileri adetini ifade etmektedir. Özetle matrisin rankı $r=0$ ise Y_t serisi I(0) olacaktır. $\pi = -(\mathbf{1} - \pi_1 - \pi_1 - \pi_2 - \dots - \pi_p)$ ve $\pi = \alpha\beta$ şeklinde gösterilebilir. Burada α uyarılama hızı β uzun dönem katsayıları matrisidir.

Trace(λ_T) (iz) ve maximum eigenvalue(λ_μ) (maksimum özdeğer) testi sıfır hipotezleri “en azından r adet eş bütünleşme vektörü vardır” şeklindeyken alternatif hipotezler ise iz testi (trace) için $H_a: r \geq p$ ve maksimum özdeğer testi için ise $H_a: r = p$ biçimindedir.

Uyarılama hızı α istatistiksel olarak anlamlı ise sapmanın varlığına işaret eder. α pozitif ise dengeden uzaklaşma söz konusudur. α negatif ise sapma uzun dönem değerine yakınsamaktadır. Bu durumda hata düzeltme mekanizması işlemekte, yani sapma küçülmektedir. α aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlı ve yorumlanabilir bir büyüklüğe sahip olmalıdır.

3.5.2. Ampirik Sonuçlar

Eş bütünleşme vektörleri ve vektör hata düzeltme modelini oluşturabilmek için değişkenlerin bütünleşme seviyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Tüketici Fiyat Endeksi ve Faiz değişkenleri ADF birim kök testine göre 1. Dereceden bütünleşiklerdir. Özetle kukla değişken hariç üç değişken ancak birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmektedir. Bu üç değişken Census X-12 yöntemine göre mevsimsellikten arındırma işlemine tabi tutulmuştur. Analizde GSYH serisi doğal logaritması alınarak kullanılmıştır. Çalışmada VEC(3) modeli tahmin edilmiştir.

Tablo 14: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Düzeyi	Denklem Tipi	Test İstatistik Değeri	Karar
<i>lngsyh_sa</i>	Seviye	ADF(0)	-2.673671	I(1)
	Birinci Fark	ADF(0)	-8.571965	
<i>faiz_sa</i>	Seviye	ADF(5)	-0.801513	I(1)
	Birinci Fark	ADF(4)	-6.083436	
<i>tufe_sa</i>	Seviye	ADF(8)	-0.508479	I(1)
	Birinci Fark	ADF(7)	-3.645159	
(MacKinnon(1996) tek taraflı kritik değerleri; $\tau_{0,05} = -1,94$ $\tau_{c,0,05} = -2,89$ $\tau_{ct,0,05} = -3,48$)				

Tablo 15: Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-İstatistiği	Olasılık Değeri
1	22.04932	0.1416
2	16.60832	0.4114
3	20.23649	0.2098
4	24.49467	0.0792
5	12.17284	0.7320
6	7.430342	0.9640
7	9.379712	0.8970
8	13.41270	0.6424
9	8.905168	0.9173
10	10.23023	0.8543

Tablo 15'te görüldüğü üzere tahmin edilen modelde otokorelasyon sorunu yoktur. Değişen varyans sorununu araştırmak için White testi kullanılmıştır. White testi sonucu tablo 16'da özetlenmiştir. Modelde değişen varyans sorunu yoktur.

Tablo 16: White Değişen Varyans Testi Sonucu

Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
268.9549	280	0.6718

Tablo 17: Eş Bütünleşme Vektörleri

<i>lngsyh_sa</i>	<i>faiz_sa</i>	<i>tufe_sa</i>	<i>kukla</i>
11.000000	-0.009728	0.016527	0.064892
(0.00000)	(0.00096)	(0.00151)	(0.09510)
-102.7947	1.000000	-1.698857	-6.670542
(14.4744)	(0.00000)	(0.09872)	(10.6927)
60.50817	-0.588631	1.000000	3.926489
(7.54561)	(0.03283)	(0.00000)	(6.01332)

(Standart hatalar parantez içinde gösterilmektedir.)

Eş bütünleşme vektörlerini özetleyen tablo 17'ye bakacak olursak, 28 Şubat'ın yaşandığı 1997 yılının her bir çeyreğine 1 değeri verdiğimiz kukla değişkenindeki 1

birimlik artış GSYH'yi %6,4 azaltmaktadır. TÜFE'de meydana gelecek bir birimlik artış ise GSYH'yi %1,6 azaltmaktadır. Faiz oranlarında meydana gelecek 1 birimlik artış GSYH'yi %0,97 artırmaktadır. Öte yandan kukla değişkendeki 1 birimlik artış faizi yaklaşık 6,67 birim arttırırken TÜFE'yi 3,92 birim azaltmaktadır.

Tablo 18: VECM Denge Hataları Katsayıları

	<i>lngsyh_sa</i>	<i>faiz_sa</i>	<i>tufe_sa</i>	<i>kukla</i>
Denge Hatası <i>lngsyh_sa</i>	-0.027696	80.46347	-16.52252	-0.609074
	(0.05723)	(29.6057)	(9.54398)	(0.20476)
	[-0.48394]	[2.71784]	[-1.73120]	[-2.97462]
Denge Hatası <i>faiz_sa</i>	0.000269	-0.782759	0.160733	0.005925
	(0.00056)	(0.28801)	(0.09285)	(0.00199)
	[0.48394]	[-2.71784]	[1.73120]	[2.97462]
Denge hatası <i>tufe_sa</i>	-0.000458	1.329795	-0.273063	-0.010066
	(0.00095)	(0.48928)	(0.15773)	(0.00338)
	[-0.48394]	[2.71784]	[-1.73120]	[-2.97462]

(Standart hatalar parantez içinde, t istatistikleri ise köşeli parantez içinde gösterilmiştir.)

Uzun dönemli denge ilişkilerinden yararlanarak oluşturulan kısa dönem dinamiklerini gösteren vektör hata düzeltme modeli (VECM) için denge hatalarının katsayıları tablo 18'de özetlenmiştir. Bu katsayılar uzun dönemli denge üzerinde bir çok meydana geldiğinde kaç dönem sonunda yine aynı denge noktasına dönüleceğini ifade etmektedir. Bu denge hatası katsayıların yorumlanabilir birer değer olabilmeleri ve istatistikî açıdan anlamlı olmaları gerekmektedir.

Tablo 19: GSYH İçin Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	Standart Hata	LNGSYH	FAIZ_SA	TUFE_SA	KUKLA
1	0.050159	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.054239	87.64227	9.895955	0.948180	1.513597
3	0.059043	73.99404	15.89606	1.896926	8.212981
4	0.061843	67.99447	19.26658	5.204735	7.534215
5	0.076958	76.77580	12.92693	4.283127	6.014144
6	0.079153	74.28660	14.47946	5.457578	5.776364
7	0.082464	68.45887	17.01598	7.524417	7.000729
8	0.084523	65.99886	17.85298	9.478695	6.669465
9	0.095737	72.23868	14.04912	7.673115	6.039085
10	0.099030	69.91790	16.86534	7.570806	5.645958

Tablo 20: FAİZ için Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	Standart Hata	LNGSYH	FAİZ_SA	TUFE_SA	KUKLA
1	25.94715	8.522347	91.47765	0.000000	0.000000
2	31.16000	7.421007	89.64350	0.095129	2.840360
3	33.67215	7.564375	86.89976	0.082898	5.452969
4	36.86124	6.710316	86.21212	0.835709	6.241857
5	38.30973	6.587916	82.29594	3.209317	7.906826
6	39.88378	6.534202	80.29004	4.563336	8.612419
7	43.15020	6.913788	79.15320	5.136091	8.796920
8	46.54179	6.860177	78.46583	4.977177	9.696812
9	49.89868	7.209973	78.03345	4.390241	10.36633
10	52.94999	7.209026	77.75471	3.991016	11.04525

Tablo 21: TÜFE için Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	Standart Hata	LNGSYH	FAİZ_SA	TUFE_SA	KUKLA
1	8.364591	6.115495	36.91833	56.96618	0.000000
2	11.64492	8.349480	52.51974	38.86904	0.261737
3	15.34214	9.614641	62.41852	25.95658	2.010252
4	20.84119	10.33887	69.31459	15.55374	4.792799
5	23.42246	10.33593	70.28323	12.78012	6.600720
6	25.23824	10.48593	70.17130	11.64081	7.701957
7	26.90290	10.36345	70.07055	11.53062	8.035371
8	28.14809	10.44430	69.50537	11.81615	8.234182
9	29.67748	10.52696	69.49885	11.74806	8.226135
10	31.51239	10.65610	69.86931	11.26233	8.212255

Tablo 22: KUKLA için Varyans Ayrıştırma Tablosu

Dönem	Standart Hata	LNGSYH	FAİZ_SA	TUFE_SA	KUKLA
1	0.179454	3.191641	0.005702	1.943964	94.85869
2	0.253817	3.943742	0.018656	9.294819	86.74278
3	0.313785	3.585981	0.035206	16.63872	79.74009
4	0.358818	3.347753	0.545991	19.51856	76.58770
5	0.396161	3.159328	0.478423	25.27759	71.08466
6	0.427110	2.983596	0.486758	28.94717	67.58248
7	0.455433	2.804375	0.588970	31.44745	65.15921
8	0.480498	2.595154	0.872740	33.68205	62.85005
9	0.502606	2.421869	1.314065	34.72721	61.53686
10	0.523086	2.290167	1.765471	35.40939	60.53497

Tablo 19, 20, 21, 22’de sırasıyla GSYH, faiz, enflasyon ve kukla değişkenleri için öngörü hata varyansı bilgileri özetlenmiştir. Tablo 19, GSYH’nın en önemli belirleyicisinin yine kendisi olduğunu işaret etmektedir. Kukla değişkenin etkisi 3. Dönemde %8’e kadar ulaşmıştır ve hemen hemen tüfe kadar etkileme kapasitesine sahiptir. Tablo 20’de faiz için hesaplanan varyans ayrıştırma tablosuna göre, faizin gelecek dönemler için öngörü hata varyansı içinde en büyük paya sahip değişken ilk dönemde % 91 ile kendisi iken dönem sayısı arttıkça kukla değişken GSYH ve Tüfe’den daha büyük bir pay alması dikkat çekicidir. Tablo 21 Tüfe için hazırlanan varyans ayrıştırma tablosunu göstermektedir. Kukla değişkeni tüfenin gelecek dönemler için öngörü hata varyansı içindeki payı diğer iki değişkenden az da olsa % 8 civarında pay alabilmiştir. Tablo 22 kukla değişkeni için oluşturulan varyans ayrıştırma tablosu göstermektedir. Buna göre kukla değişkenin gelecek dönemler için öngörü hata varyansı içinde kendisi dışında en büyük paya sahip değişken %35’e kadar ulaşan payıyla tüketici fiyat endeksidir. Bu oranda büyük pay alması oldukça dikkat çekicidir.

Sonuç olarak 1997’nin her çeyreği için 1 değerini verdiğimiz kukla değişkeni VECM modelinde Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı negatif, faizi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tüketici fiyat endeksini negatif etkilediği yönündeki bulguyu 28 Şubat nedeniyle ekonomide meydana gelen belirsizlik ve durgunluğun tüketim ve milli gelir üzerinden TÜFE’yi yavaşlatıcı bir etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. VECM modeline dayalı olarak oluşturduğumuz varyans ayrıştırma tablolarına göre kukla değişken ile faiz modeldeki makroekonomik değişkenlerin gelecek dönemler için öngörü hata varyansları içinde göz ardı edilemeyecek ölçüde bir payı bulunmaktadır. Bir başka dikkat çekici bulgu da enflasyonun (TÜFE) kukla değişkenin öngörü hata varyansı içinde %35 civarına ulaşan payıdır.

28 Şubat’ın ekonomik maliyetiyle ilgili siyasiler ve ekonomistler farklı rakamlar telaffuz etmektedirler;

Dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller, Darbeleri Araştırma Komisyonuna bilgi verdikten sonra yaptığı basın açıklamasında darbenin faturasının 251 milyar lira olduğunu söylemiştir (Çiller, 2012).

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu üyesi AK Parti Erzurum Milletvekili Cengiz Yavlioğlu’na göre 28 Şubat’ın ekonomiye maliyeti 250-350 milyar dolardır (Yavlioğlu, 2012).

28 Şubat'ın maliyeti Darbeleri Araştırma Komisyonunun hazırladığı rapora göre 381 milyar dolardır (TBMM, 2012).

AK Parti Genel Başkan Yardımcısı ve Ekonomist Bülent Gedikli'ye göre 28 Şubat Sürecinin ekonomiye maliyeti ("*Milli gelirdeki azalmanın maliyeti 45,9 milyar dolar, bütçe yolu ile ödenen faizin maliyeti 45,9 milyar dolar, banka kredi faizlerindeki artışların maliyeti 37,2 milyar dolar, iç borç stokundaki artış 41,1 milyar dolar, dış borç stokundaki artış 27,2 milyar dolar, hortumlanan bankaların maliyeti 46 milyar dolar*") 301 milyar dolardır (Gedikli, 2010).

Bu sürecin ekonomiye etkisinin hesaplanmasında farklı sonuçlar çıkmasının nedeni hesaplanamayan faktörlerin olmasıdır. Türban olayından dolayı okuldan atılan öğrenciler, katsayı engelinden ötürü meslek liselerine olan talebin azalması sonucu kalifiye eleman eksikliği, alanında uzman kişilerin irticacı diye TSK ile ilişkisinin kesilmesi, yurtdışında yüksek lisans ve doktora eğitimi alan akademisyenlerin meslektan atılması, irticacı diye aktif görevlerden pasif görevlere kaydırılan yöneticiler gibi faktörlerin ekonomik kayıplarının tam ve doğru hesaplanamaması yüzünden sürecin ekonomiye yansımaları tam olarak bilinmemektedir. Görüldüğü gibi 28 Şubat sürecinde yaşananlar her ne kadar siyasete müdahale olarak algılansa da özünde süreç ekonomiyi ve özelde bankacılığı derinden etkilemiş ve ülkenin milyarlarca dolar kaybetmesine hatta yıllarca geri gitmesine sebep olmuştur.

SONUÇ

Sivil bir ülke yönetimine askeri kesimin el koyması dünyanın demokrasiyle tanış(a)mamış bütün ülkelerinde görülebilecek bir durumdur. Bu sürecin işleme yöntemleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, demokrasiden ne anladıklarına ya da insani değerlere önem vermelerine göre değişebilir. Dünyanın farklı ülkelerini ve milletlerini ilgilendiren askeri müdahale geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Roma imparatoru Julius Caesar bir darbe sonucu yönetimden ayrılmış ve bazı Roma imparatorları da iktidarı ele geçirmek için darbe yolunu seçmiştir. Fransa'da 1799 yılında Napolyon'un Fransa'da darbeyle yönetimi ele aldığı gibi Hindistan ve Antik Yunan'da da yöneticiler darbeyle yönetimi ele almıştır. Irak'ta 1968 darbesi ile Saddam Hüseyin, Libya'da 1969 darbesi ile Muammer Kaddafi ve Pakistan'da 1999 darbesi ile Pervez Müşerref gibi liderler darbe yaparak ülke yönetimini ele geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de darbeler ve isyanlar tarihi Fatih Sultan Mehmet döneminde 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlayıp 1913 Bâbüâli İsyanı ile son bulmuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok denecek kadar azdır. 36 Osmanlı padişahından 12 tanesi isyan ve darbeyle tahtını kaybetmiştir. Askeri darbeler tarihi olan Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde, son elli yılda biri e-muhtıra olmak üzere beş askeri darbe yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk silahlı Kuvvetleri açık bir şekilde yönetime müdahale ederek ilk askeri darbeyi gerçekleştirmiştir. Darbeden sonra yönetimi sivil iktidara teslim eden TSK, 12 Mart 1971'de yaptığı müdahaleyle demokrasiyi ikinci defa kesintiye uğratmıştır. Bu darbeden yaklaşık on yıl sonra 12 Eylül 1980 tarihinde bir kez daha darbe yapılarak ülkeye büyük bedeller ödetilmiştir. Darbeler döneminde demokrasi askıya alınmış, Meclis ve siyasi partiler kapatılmış, milli irade yok sayılmış, olağanüstü hal ilan edilerek insanlar baskı altına alınmış ve temel haklar hiçe sayılmıştır.

Türk siyasi tarihimizin dördüncü askeri müdahalesi 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki Refah Yol Hükümeti, şeriat tehlikesinin gündemde olması gerekçesiyle, 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararların kabul ettirilmesi sonucunda 30 Haziran 1997 tarihinde düşürülmüştür. 28 Şubat 1997 müdahalesi diğer müdahalelerden farklı olarak sivil siyasi yaşamda ani bir kesintiye değil, bir süreci ifade eder. 12 Eylül darbesiyle ortaya çıkan siyasetin etkisiyle Türkiye'de sağ partilerin giderek güçlenmesi ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaları

bazı kesimler tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Olanlardan en fazla rahatsızlık duyan TSK, irticayı her zaman bir tehdit olarak göz önünde bulundurmıştır. Bu tehdit ilk kez 28 Şubat 1997’de bir yaptırıma dönüşmüştür. Askeri darbe mantığı bu süreçte kullanılan argümanlar yönüyle tamamen değişmiştir. Bu süreçte kartlar daha çok sivillerin eline verilmiş ve toplumu var eden temel değerler sarsılmak istenmiştir. Din algısının etkisiyle asker gölgesinde kutuplaşmalar başlatılmış ve süreç öylesine ince hesaplanmış ki aktörlerine göre bin yıl devam edecek bir sürecin temelleri atılmıştır.

28 Şubat’ın bazı aktörlerine göre bu süreç post-modern bir darbedir. Çünkü bu süreçte asker silah kullanmadan siyasete müdahale etmiş, iktidarı değiştirmiş, geleneksel darbe araçları olan tank ve tüfeği kullanmadan, basın ve sivil toplum kuruluşlarını kullanarak aynı sonucu elde etmiştir.

Dünya tarihinde gerçekleşen darbe ve müdahalelerde ekonomi olgusu belirleyici olmuştur. Askeri darbeler ekonomik anlamda az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmiştir. Gelir düzeyinin düşük olması, gelir dağılımındaki adaletsizlik, enflasyon ve işsizlik oranlarının yüksek olması ekonomideki geri kalmışlığın göstergesidir. Bu olumsuzluklar toplumda sosyal huzursuzluğa ve ekonomik bozulmalara yol açarak müdahalenin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

28 Şubat sürecinde laiklik karşıtı ve irtica tehdidiyle dönemin iktidarına yönelik asker, medya ve iş dünyası ortaklığıyla baskı yapılarak hükümet düşürülmüştür. Bu müdahalenin sosyal, ekonomik ve siyasal etkileri olmuştur. Bu çalışmada 28 Şubat sürecinin ekonomiye yansımaları ele alınmıştır.

28 Şubat sürecinin öncesinde ve sonrasında gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye’nin ekonomik durumları ele alındıktan sonra yaşanan ekonomik krizlerin temelinde siyasi istikrarsızlığın olması ve buna bağlı olarak ülkeye yabancı sermayenin gelmemesi, mevcut sermayenin de siyasi açıdan daha güvenilir ülkelere gitmesi yatmaktadır. Demokrasinin yerleştiği gelişmiş ülkelerde siyasi istikrarın süreklilik arz etmesiyle ekonomik krizlerin daha az yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla ülkenin ekonomik krizler yaşamaması ya da yaşanan ekonomik krizlerin ülkeyi daha az etkilemesi için siyasi istikrarın, güven ortamının ve demokrasinin sağlanması gerekir.

1990’lı yıllar Türkiye için siyasi açıdan başarısızlıkların yaşandığı çalkantılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasi gelişmeler hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde ekonomiyi etkilemiştir. 1989-2002 yılları arasında Türkiye’de dört genel

seçim yapılmasına karşın 11 hükümet ve 15'ten fazla ekonomi bakanı görev yapmıştır. Bu kadar çok hükümetin görev aldığı bir ülkede siyasi istikrarın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak yaşanan ekonomik problemler ülke ekonomisini derinden etkilemiştir.

1994-2003 yılları arasında toplam 25 banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Bunlardan 20 tanesi 28 Şubat süreci olarak tabir ettiğimiz 1997-2002 yılları arasında fona devredilmiştir. El konulan bankaların fona devir zararı 17,3 milyar dolardır. Faaliyet izni kaldırılarak haklarında iflas kararı verilen Türkiye Yatırım ve Dış Ticaret Bankası, Marmara Bankası, Türkiye İthalat ve İhracat Bankası, Kıbrıs Kredi Bankası ile İmar Bankası devir zararlarıyla birlikte fona devredilmiştir. Bu 5 bankanın fona devir zararı 6,7 milyar dolardır. Sonuç olarak bu süreçte kamu ve özel sektör bankalarının yeniden yapılandırılmasının yasal faiziyle ülke ekonomisine maliyeti 53,3 milyar dolar olmuştur.

Türkiye 1991-1998 yılları arasında (1994 yılında, yaşanan ekonomik krizden dolayı düşüş olmuştur) bir büyüme performansı gerçekleştirmiş, 1998 yılında büyüme oranı azalarak da olsa devam etmiş ve 1999 yılında ise % -6,1 değerinde bir küçülme olmuştur. 2000 yılında GSMH miktarı 201.607 milyar dolar iken 2001 yılında bu rakam 144.607 milyar dolara kadar gerilemiştir. Bu dönemde milli gelirden 57,2 milyar dolarlık bir azalma olmuştur.

Yabancı sermayenin ülkeye yatırım yapması için siyasi istikrar ve kararlılık önemli faktörlerdir. Bu anlamda sık sık darbelerin yapıldığı veya darbe tehlikesinin olduğu ekonomilerde yabancı sermaye girişi sınırlı miktarda kalır. 1994-2001 yılları arasında Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye miktarı sınırlı kalmıştır. Türkiye ile aynı kulvarda olan Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde bu oran daha fazladır. 1995-2000 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye girişinin GSYH'ye oranı Türkiye'de %0,5 iken bu oran Brezilya'da %3, Meksika'da %3,2 dir.

Türkiye'de yüksek kamu borçlanma gereğine bağlı olarak artan faiz oranları bir taraftan özel sektör yatırımlarını ve dolayısıyla büyümeyi olumsuz etkilerken, bir taraftan da bankacılık sektörünün asli görevinden uzaklaşmasına ve daha çok hazinenin fon ihtiyacını karşılamaya yönelik işlemler yapmasına neden olmuştur. 28 Şubat sürecinde şoklara karşı kırılma katsayısının artmasıyla 1999 ve 2001 yılındaki küçülmenin ekonomiye maliyeti 47 milyar dolar olmuştur.

Demokrasi kurallarının geçerli olduğu ve istikrarlı ekonomik yapının olduğu bir durumda 1997-2000 yılları için GSYH' nin %2'si kadar bir sermaye girişi olacağı varsayımı altında ülkeye 20 milyar dolar kadar net doğrudan yabancı sermaye girişi beklenirken bu dönemde ülkeye giren yabancı sermaye miktarı 3,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu dönemde sürecin yabancı sermaye girişi üzerindeki etkisi 17 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'nin yatırıma ve üretime ihtiyaç duyduğu 28 Şubat sürecinde yeşil sermaye adı altında mütedeyyin Anadolu insanı irtica tehdidiyle fişlenmiştir. Yeşil sermaye sahiplerinin yapmak istedikleri yatırımlar için zorluklar çıkarılmış ve bu sermaye sahiplerinin ürettikleri malların bazı devlet kurumlarındaki satışları yasaklanmıştır.

Bir taraftan ülkedeki bir kısım sermaye sahibi irticacı diye yatırım yapması engellenip şirketleri kapatılırken diğer taraftan bazı şirketlere de kolaylıklar sağlanıyordu. 1960 askeri darbesinden sonra kurulan OYAK, 28 Şubat sürecinde ve sonrasında siyasi etkinliğini kullanarak finans sektöründe ve özellikle bankacılık sektöründe kayda değer gelişmeler sağlamıştır. 28 Şubat sürecinde sıralamaya girmekte zorlanan OYAK 2000 yılında 4,9 milyar dolarlık ciro elde ederek Koç ve Sabancı holdingden sonra üçüncü olmuştur. OYAK 2001 yılında 120 milyon lira net kar sağlayan Sabancı holdingi de geride bırakarak 2001 yılında 594 milyon lira net kar elde etmiştir.

28 Şubat sonrasında ekonomik göstergelerin kötüleşmesi ve bütçenin yetersiz olması bankaların görev zararı alacaklarını arttırmıştır. Halk bankası ve Ziraat bankasının toplam görev zararı alacaklarının GSMH'ya oranı 1996 yılında %3 seviyesindeyken bu oran 2000 yılında %12 'ye kadar yükselmiştir. Kamu bankalarının finansman ihtiyaçlarını kısa vadede ve yüksek maliyetlerle piyasadan karşılaması finansal sektördeki istikrarsızlığı arttırmıştır.

Sonuç olarak 28 Şubat süreci ülkedeki beşeri sermaye üzerinde de etkili olmuştur. İrtica tehdidi bahanesiyle 1600'den fazla subayın TSK ile ilişkisi kesilmiş, türban gerekçesiyle binlerce öğrenci okuldan atılmış, laikliğe aykırılık teşkil ettiği için kamu kurumlarında başörtülü çalışanlara izin verilmemiştir.

Çalışmada gerçekleştirilen uygulamayla 1997'nin her çeyreği için 1 değerini verdiğimiz kukla değişkeni VECM modelinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsılayı negatif, faizi

pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tüketici Fiyat Endeksini negatif etkilediği yönündeki bulguyu 28 Şubat nedeniyle ekonomide meydana gelen belirsizlik ve durgunluğun tüketim ve milli gelir üzerinden TÜFE'yi yavaşlatıcı bir etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. VECM modeline dayalı olarak oluşturduğumuz varyans ayrıştırma tablolarına göre kukla değişken ile faiz modeldeki makroekonomik değişkenlerin gelecek dönemler için öngörü hata varyansları içinde göz ardı edilemeyecek ölçüde bir payı bulunmaktadır. Bir başka dikkat çekici bulgu da enflasyonun (TÜFE) kukla değişkenin öngörü hata varyansı içinde %35 civarına ulaşan payıdır.

Görüldüğü gibi 28 Şubat öncesinde ve sonrasında yaşananlar ekonomiyi ve özellikle bankacılık sektörünü derinden etkileyerek ülkenin milyarlarca dolar zarar etmesine neden olmuştur. 28 Şubat süreci her ne kadar irtica ile mücadele olarak algılansa da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarında büyük yaralar oluşturmuş ve demokrasinin önündeki en büyük engel olmuştur.

Son olarak yönetim şekli demokrasi olan ülkelerde yöneticiler halk tarafından seçimle belirlendiği için yargının veya ordunun antidemokratik yollarla siyaseti dizayn etmesi söz konusu olamaz. Askeri darbenin yapıldığı ülkelerde hukuk kuralları ve demokrasi rafa kaldırılarak üstünlerin hukuku uygulanmaya başlar. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde hukuk kuralları esas alınarak temel hak ve özgürlükler korunmalı, halkın iradesine saygı duyulmalıdır. Ülkeyi koruma ve kollama adı altında geçici de olsa ordu darbe yaparak özgürlükleri kısıtlamamalıdır.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E., Önal, A., & Demir, U. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Askeri İsyanlar ve Darbeler*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fetfi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev: Yavuz Alogat). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akalın, U. S. (2002). *Türkiye'de Devlet-Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası*. İstanbul: Set Yayınları.
- Akalın, U. s. (2004). *Üç Dönem Üç Ekonomi*. İstanbul: Set Yayınları.
- Akat, A. S. (2007, 05 14). *Kısa Askeri Darbeler Tarihi*. <http://www.gazetevatan.com/asaf-savas-akat-119530-yazar-yazisi-kisa-askeri-darbeler-tarihi/> (03.11.2014). adresinden alınmıştır
- Akdağ, B. (2010). 28 Şubat Askeri Müdahalesi ve Türk Siyasetine Etkileri, Türkiye'de Asker-Siyaset İlişkisinin Tarihsel Serüveni Bağlamında Bir İnceleme. *Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD*.
- Akdiş, M. (2002). *Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler*.
- Akdiş, M. (2004). Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 36-48.
- Akın, K. (2000). *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Akşin, S. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktay, Y. (2011). *Karizma Zamanları*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Aktürk, İ., & Albeni, M. (2002). *Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye'de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi, 7. Sayfa:1-18.
- Alpkaya, G., & Alpkaya, F. (2005). *20.Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Arslan, M. (2001). IMF, Krizler ve Türkiye. *Stratejik Analiz: Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* .
- ASOMEDYA. (2001). Türkiye'de Bankacılık ve Finans Krizleri. *ASOMEDYA* , 39-57.
- Atılgan, A. (2007). *Türkiye'nin Kriz Eşiği: Dış Açık Raporu*. Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları, Yayın No: 40.
- Avcıoğlu, D. (1998). *türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-yarın İkinci Kitap, (İkinci Kitap)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ay, A. (2007). *"Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye'de Büyüme"*, (Ed. Ahmet Ay), *Türkiye Ekonomisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, S. (1993). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bahadıroğlu, Y. (2014). *Kayıtdışı Tarihimiz*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Bakanlığı, K. (tarih yok). <http://www.kalkinma.gov.tr>. 05 01, 2015 tarihinde <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>: <http://www.kalkinma.gov.tr> adresinden alındı
- BDDK. (2010). *"Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi"*, *BDDK Çalışma Tebliği, 3. Baskı*. Ankara: BDDK Yayınları.
- Bila, H. (2008). *CHP 1919-2009*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bildirici, F. (2002). *Hanedanın Son Prensi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bolat, Ö. (2012). *"28 Şubat Süreci: Postmodern Bir Finansal Darbe"*, (Ed. Abdurrahman Babacan), *28 Şubat Süreklilik ve Kopuş Binyılın Sonu, Cilt:3, Nasıl Değişti?* İstanbul: Pınar Yayınları.

- Bozbağlı, S. (1968). *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bölügiray, N. (1999). *28 Şubat Süreci 2*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Büyükdeniz, A. (1991). *Türkiyede Faiz Oranları*. İstanbul: Bilim ve sanat Vakfı Yayınları.
- Can, N. (2012). "28 Şubat'ta Toplum İrticaya Odaklanıp Yolsuzlukların Üzeri Örtülmüştür", (Ed. Abdurrahman Babacan), *28 Şubat Süreklilik ve Kopuş Binyılın Sonu, Cilt:1, Ne Oldu?* İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cem, İ. (1989). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Cevizoğlu, H. (2001). *28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Çaha, Ö. (2007). *Dört Akım Dört Siyaset "Liberalizm, İslam, Sağ Siyaset, Sol Siyaset"*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi Refah Partisini Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çam, E. (1998). *siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çiller, T. (2012, 11 07). <http://www.ntv.com.tr/turkiye/ciller-28-subatin-faturasi-251-milyar-tldir,4ltmmE5b5kmvmvn3sR2g3Q>. 06 05, 2015 tarihinde <http://www.ntv.com.tr>: <http://www.ntv.com.tr> adresinden alındı
- Delive, G. (2002). Arjantin'de Finansal Reformlar ve 2001 Krizi. *Doku Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı:2*, 162-186.
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİE. (2003). *1923-2002 İstatistik Göstergeler*. Ankara: DİE Matbaası.

- Doğan, D. M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Bahar Yayıncılık.
- DPT. (2001). *Devlet Planlama Teşkilatı, "Depremin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Muhtemel Finans İhtiyacı Kısa-Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler"*. 05 12, 2015 tarihinde [www. ekutup.dpt.gov.tr](http://www.ekutup.dpt.gov.tr): www. ekutup.dpt.gov.tr adresinden alındı
- Duman, D. (1997). *Demokrasi Süürecinde Türkiye'de İslamcılık*. İzmir: Eylül Yayınları.
- Dursun, D. (2005). *12 Eylül Darbesi (Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler)*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2002). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Ekici, H. (2013, 05 29). <http://www.huseyinekici.com.tr/28-subat-kararlari-nedir-ve-tam-metni.html>. 04 28, 2015 tarihinde www.huseyinekici.com.tr: <http://www.huseyinekici.com.tr> adresinden alındı
- Engle R. F and Granger, C.W.J., (1987). "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, 251-276.
- Erdoğan, M. (2007). *"28 Şubat Darbesi", 28 Şubat Postmodern Bir Darbrnin Sosyal ve Siyasal Analizi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ergi, M. (2001). Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 2, Sayı:42, Ankara* .
- Ergün, S. (2010). Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar. *Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 20* , 1-18.
- Eroğlu, H. (1970). *Türk Tarih Devrimi*. Ankara: Ankara Yayınları.
- Ertunç, A. C. (2004). *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ertürk, A. (2012). *"Yaşanan Şey, Banka Sistemi Üzerinden Ekonominin ve Siyasetin Yeniden Dizayn Edilmesi", (Ed. Abdurrahman Babacan), 28 Şubat Süreklilik ve Kopuş Binyılın Sonu, Cilt:1, Ne Oldu?* İstanbul: Pınar Yayınları.

- Gedikli, B. (2010, 03 01). <http://www.samanyoluhaber.com/politika/ak-partili-bulent-gedikli-28-subatin-bilancosunu-acikladi/736842/>. 05 28, 2015 tarihinde <http://www.samanyoluhaber.com>: <http://www.samanyoluhaber.com/politika/ak-partili-bulent-gedikli-28-subatin-bilancosunu-acikladi/736842/> adresinden alındı
- Goldfajn, I. (2000). *"The Swings in Capital Flows and the Brazilian Crisis"*, *Texto Para Discussao. No: 422*.
- Göle, N. (2002). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Granger, C. and Newbold, P. (1974), "Spurious Regression in Econometrics", *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Granger, C. W. J (1981) "Some Properties of Time Series Data And Their Use İn Econometric Model Specification", *Journal of Econometrics*, 16,121-130.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojisi*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Güloğlu, B. (2001). İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı:41* , 524-530.
- Güngör, N. (2002). *Yenilikçi Hareket "Yeni Dünya Düzeni Ekseninde Bir Değerlendirme"*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Gürel, E. A. (2001). *Doğal Afetlerin Politik Ekonomisi: Doğal Riskler ve Afet Planlaması* . İstanbul: İMKB Yayını.
- Gürses, E. (2012). *28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Hacıhasanoğlu, B. (2005). *Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan ülkeler ve Türkiye Açısından Önemi*. Ankara: TCMB piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Hale, W. (1996). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (Çev. Ahmet Fethi)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset, (Ed. Buğra Kalkan)*. Ankara: Adres Yayınları.

- Hungtington, S. (1972). *Civil Military Relations*. New York: International Encyclopedia of The Social Sciences .
- IMF. (tarih yok). <http://www.imf.org>. 06 13, 2015 tarihinde <http://www.imf.org/external/country/TUR/index.htm>: <http://www.imf.org> adresinden alındı
- İba, Ş. (1998). *Ordu, Devlet, Siyaset*. İstanbul: Sezai Ekinci Matbaası.
- İnsel, A., & Bayramoğlu, A. (2006). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Johansen, S., Juselius, K., (1990). "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration With Application to the Demand for Money" Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52, 169-210.
- Johansen, Soren, (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors." Journal of Economic Dynamics and Control, 12, 231-254.
- Karahan, H. (2012). "28 Şubat Süreci: Postmodern Bir Finansal Darbe", (Ed. Abdurrahman Babacan), *28 Şubat Süreklilik ve Kopuş Binyılın Sonu, Cilt:3, Nasıl Değişti?* İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kararara. (1985, 04 25). <http://mevzuat.kararara.coml>. 06 14, 2015 tarihinde <http://mevzuat.kararara.com/mvzt/mvzt3/mvzt1186.html>: <http://mevzuat.kararara.com> adresinden alındı
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karayel, Y. (2013, 02 13). <http://www.zaman.com.tr>. 02 25, 2015 tarihinde http://www.zaman.com.tr/politika_e-muhtiranin-verdigi-zarar-5-milyar-dolar_2054285.html adresinden alındı
- Karluk, R. (1998). *Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karluk, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Karluk, R. (2005). *Cumhuriyet'in İlanı'ndan Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*,. İstanbul: Beta Yayınları.

- Karluk, R. (2005). Küresel Dünya'da Ekonomik Kriz. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısının II* , 1009.
- Karluk, R., Tosun, Ö., & Çatalbaş, N. (2003). Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir, <http://www.academia.edu/>* , 8-9.
- Kayalı, K. (1994). *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaykusuz, M. (2014). *Geçmişten Günümüze Finansal Krizler(1619-2014)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler: 1929-2001*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (2009). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırçak, Ç. (1993). *Türkiye'de Gericilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kunt, M. (1988). *Siyasi Tarih(1600-1908), Türkiye Tarihi Cilt III (Ed. Sina Aksin)*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Kutlular, M. (2012). *Binyılın Sonu 28 Şubat Süreklilik ve Kopuş(Ed; Abdurrahman Babacan) 2. Cilt Nasıl Gelişti?* İstanbul: Pınar Yayınları.
- Manaz, A. (2008). *Siyasi İslamcılık(2) Türkiye'de Siyasal İslamcılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mangır, F. (2006). Finansal Deregülasyonun(1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine etkileri:Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri. *Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Dergisi, sayı:16* , 468-470.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Mor, H. (1998). *Kriz ve Fırsatlar*. Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı: 40.
- Mumcu, A. (1985). *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.

- Nordlinger, E. A. (1975). *Soliders in Mufti: The Impact of Military Rule Upon Economic and Social Change in the Non-Western States*. The American Political Science review, Vol. 64.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası - Cilt 1 (1919 - 1980)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öksüz, S. (2001). "Doğu Asya Mucizesi'nin Dünü ve Kriz'in Bugünü Türkiye İçin Bazı Çalışmalar". *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, İzmir* , 47-48.
- Örs, B. (1996). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özalp, H. (2011). *AK Asker "Bir ABD, AKP ve Cemaat Projesi"*. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Özdağ, Ü. (1991). *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*. Ankara: Gündoğan Yayıncılık.
- Özel, S. (2005). *Global Finansal Krizler*. İstanbul: DenizKültür Yayınları.
- Özipek, B. B. (2004). *"28 Şubat ve İslamcılar" Modern Türkiye'de Siyasi Siyasi Düşünce, (Ed. Yasin Aktay)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özsemerci, K. (2002). *Türk Kamu Yönetimi'nde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm önerileri* . Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı.
- Öztürk, S. (2003). Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi* , 174-177.
- Parasız, İ. (2001). *Enflasyon Kriz Ayarlamalar*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Peker, M. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Finansal Sistem İstikrarının Sağlanmasındaki Rolü*. Ankara: TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- Radalet, S., & Sachs, J. (1998). "The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects". *Brooking Paper on Economic Activity, No:1, April* , 1-47.

- Sadıklar, C. T. (2001). Türkiye'deki Son Yirmi Yılın Ekonomik Krizleri Konusunda Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı: 41*, 35-44.
- Sarıca, M. (1995). *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul : Gerçek Yayıncılık.
- Sarıbrahimoğlu, L. (2006). "*Türk Silahlı Kuvvetleri*", *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, (Ed:Ümit Cizre)*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Sever, E., & Dikkaya, M. (2015). *Post Modern'den Soft Modern'e: 28 Şubat ve 17 Aralık Sürecinin Ekonomi Politikası*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Şahin, H. (2000). *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu)*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şener, N. (2001). *Tepeden Tırnağa Yolsuzluk*. İstanbul: Metris Yayınları.
- Tayyar, Ş. (2012). *Kıt'a Dur 28 Şubat'tan 27 Nisan'a İktidar Kavgası*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- TBMM. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu Cilt2*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TBMM. (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Cilt1*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TCMB. (1999, 04 25). *TCMB, Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler, Yıllık Rapor*. 02 12, 2015 tarihinde <http://www.tcmb.gov.tr>: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/cf935f9c-b086-485e-8b4a->

cafec0d40d24/YR1999.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=cf935f9c-b086-485e-8b4a-cafec0d40d24 adresinden alındı

TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Temel, A. (2001). Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt:1, Sayı:41* , 559-569.

TMSF. (tarih yok). <http://www.tmsf.org.tr>. 02 17, 2015 tarihinde <http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr>: <http://www.tmsf.org.tr/intikaleeden.bankalar.tr> adresinden alındı

Tokgöz, E. (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914-2000)*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Toprak, M. (2001). *Küreselleşme ve Kriz-Türkiye ve Dünya Deneyimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Tosun, G. e., & Tosun, T. (1999). *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı, Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Tuncer, N. (1998). *Tassarruf Sorunu; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Turgut, H. (1998). *Yassıada'da Yaptırılmayan Savunmalar, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın Kendi El Yazılarından Savunmaları*. İstanbul: ABC yayınları.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkmen, Z. (1999). *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu Siyaset Çatışması*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı:1* .

Uygur, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*. KEK Tartışma Metni.

- Yaşar, S. (2012, 03 07). <http://www.sabah.com.tr>. 05 13, 2015 tarihinde <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/yasar/2012/03/07/28-subatin-halka-maliyeti-ne-oldu>: <http://www.sabah.com> adresinden alındı
- Yavilioğlu, C. (2012, 07 23). <http://www.aktifhaber.com/28-subatin-dudak-ucuklatan-maliyeti-636465h.htm>. 06 05, 2015 tarihinde <http://www.aktifhaber.com>: <http://www.aktifhaber.com> adresinden alındı
- Yeldan, E. A. (2000). *The Impact of Financial Liberalization and Rise of Financial Rents on Income Inequality, The Case of Turkey*. The United Nations University Working Paper, No: 206.
- Yenitürk, N. (2005). *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Ekonomik Krizler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2006). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa_i Hukuk Yayınları.
- Yılmaz, H. (2014). *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yılmaz, N. (2012). *"Bir Postmodern Darbe Portresi: 28 Şubat"*, (Ed. Abdurrahman Babacan), *28 Şubat Süreklilik ve Kopuş Binyılın Sonu, Cilt:3, Ne Değişti?* İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yılmaz, T. (2001). *Tayyip-Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Yücel, S. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri, 1859-2006*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yüksel, E. (2004). *Medya Güvenlik Kurulu; 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Zafer, Ö. (2012, 02 27). <http://www.aksiyon.com.tr>. 06 13, 2015 tarihinde http://www.aksiyon.com.tr/zafer-ozcan/28-subatin-ekonomiye-faturasi-250-milyar_531855: <http://www.aksiyon.com> adresinden alındı
- Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kimlik Bilgileri

Adı Soyadı: Servet KIZILTAŞ

Doğum Yeri: Van

Doğum Yılı: 10.03.1986

Eğitim Durumu(Okul Adı ve Mezuniyet Yılı)

Lise: Van Atatürk Lisesi, 2003

Lisans: Selçuk Üniversitesi, 2011

Yüksek Lisans: Aksaray Üniversitesi, 2015

Haberleşme Bilgileri

Adres: Aksaray Üniversitesi

Telefon: 0382 288 29 12

E-Posta: servetkiziltas86@gmail.com

Bilimsel Çalışmalar (Varsa)